

EURÁZSIA SZEMLE

I. évf. 2021/1. szám

EURASIA
CENTER

EURÁZSIA SZEMLE

I. évfolyam 2021/1. szám

Szerkesztőbizottság:

Főszerkesztő:

Prof. Dr. Szilágyi István

Főszerkesztő-helyettesek:

Dr. Moldicz Csaba

Dr. habil. Salát Gergely

Felelős szerkesztő:

Dr. Horváth Levente

Rovatvezetők:

Dr. Bernek Ágnes Csc.

Dr. Háda Béla

Dr. Horváth Levente

Dr. Klemensits Péter

Prof. Dr. Rostoványi Zsolt

Dr. Szatmári Péter

Dr. habil. Wilhelm Zoltán

Zoltai Alexandra

EURÁZSIA KÖZPONT
NEUMANN JÁNOS EGYETEM

Budapest, 2021. december

Főszerkesztő:

Prof. Dr. Szilágyi István

Főszerkesztő-helyettesek:

Dr. Moldicz Csaba

Dr. habil. Salát Gergely

Felelős szerkesztő:

Dr. Horváth Levente

Rovatvezetők:

Európa rovat vezetője – Dr. Bernek Ágnes Csc.

Kína rovat vezetője – Dr. Horváth Levente

Délkelet-Ázsia rovat vezetője – Dr. Klemensits Péter

Iszlám világ rovat vezetője – Prof. Dr. Rostoványi Zsolt

Oroszország rovat vezetője – Dr. Szatmári Péter

India és Dél-Ázsia rovat vezetője – Dr. habil. Wilhelm Zoltán és Dr. Hada Béla

Könyvismertető rovat vezetője – Zoltai Alexandra

Borító terv és térkép illusztrációk:

Érsek-Csanádi Alexandra

Felelős kiadó:

Neumann János Egyetem, Kecskemét

Dr. Fülöp Tamás, rektor

A folyóirat megjelentetését a Neumann János Egyetemért Alapítvány támogatta.

Jelen kiadványban megjelenő tanulmányok és annak következtetései kizárólag a szerzők magánvéleményét tükrözik és nem tekinthetők az Eurázsia Szemle Szerkesztőbizottsága álláspontjának.

ISSN (online): 2786-409X

Grafika: Copy&Consulting Kft.

TARTALOM

Bevezetés

SZILÁGYI ISTVÁN

Főszerkesztői előszó 4

Tanulmányok

SALÁT GERGELY

Kína, az új centrum 8

HERVAINÉ SZABÓ GYÖNGYVÉR – SZATMÁRI PÉTER

Államcivilizáció vagy civil állam: az Orosz Föderáció perspektívái a 21. században 26

HÁDA BÉLA

Geopolitikai játszmák és hatalmi építkezés Dél-Ázsiában
a 21. század harmadik évtizedének elején 44

MOLDICZ CSABA

Törésvonalak Európában – Közép-Európa helyzete az új világrendben 62

ROSTOVÁNYI ZSOLT

Iszlám és geopolitika – a Közel-Kelet helye a formálódó eurázsiai erőterben..... 80

KLEMENSITS PÉTER

Délkelet-Ázsia geopolitikai jelentősége az új multipoláris világrendben 100

Konferenciabeszámolók

HORVÁTH MARCELL

Beszámoló a 2021. évi Eurázsia Fórumról

Fenntartható növekedés és prosperitás Euráziában 120

Könyvismertető

ZOLTAI ALEXANDRA

Csizmadia Norbert: Geofúzió – A földrajz szerepe a 21. századi gazdasági és
geopolitikai világrendben 132

ZOLTAI ALEXANDRA

Bruno Maçães: Eurázsia hajnala – Az új világrend nyomában 138

BEVEZETŐ

Az elmúlt években egyre többször hallhatjuk vezető nemzetközi és magyar politikusoktól, kutatóktól, hogy az egypólusú atlanti korszakot egy multipoláris eurázsiai korszak váltja fel. A jeles geopolitikai szakértő Parag Khanna szerint a világ ázsiaivá válik. Ezzel párhuzamosan egy új többközpontú világrend van kialakulóban, ahol a konnektivitás és a komplexitás révén Európa és Ázsia egysége új értelmet nyer, a 21. század pedig Eurázsia évszázada lehet. Peter Frankopan, brit történész a kínai Övezet és Út kezdeményezést (BRI) vizsgálva már az eurázsiai szuperkontinens kialakulásáról ír. Bruno Maçães portugál politikus szerint egy új világtérkép létrejöttének vagyunk tanúi, melynek során az USA globális erejének gyengülésével párhuzamosan az ázsiai országok felemelkedése keletre billenti az erőegyensúlyt, létrehozva a Lisszabontól Jakartáig terjedő új földrajzi entitást, Euráziát. Kent E. Calder a John Hopkins Egyetem professzora úgy látja, hogy a hidegháborút követően a gazdasági növekedés központja Kelet-Ázsiába helyeződött át, a geopolitikai viszonyok átalakulása, Európa és Ázsia újrakapcsolódása pedig egy új szuperkontinens születését vetíti előre, amely az európai-kínai partnerségen alapszik. De miről is van szó pontosan?

1991. december 25-én megszűnt a Szovjetunió. Mihail Gorbacsov elnöki tisztségről történő lemondása a szervezett kelet-nyugati konfliktusok lezárulását, a bipoláris világ végét, a nemzetközi viszonyokban bekövetkező jelentős változások kezdetét jelentette. A Szovjetunió felbomlása egyben a Moszkva befolyási övezetéhez tartozó kelet-közép-európai szövetségi rendszer és intézményei – a KGST, a Varsói Szerződés – valamint a birodalom megszűnését és az utódállamok területén 25,6 millió orosz nemzeti kisebbségi létbe kerülését is eredményezte.

Történelmi értelemben véve rövid ideig egyetlen szuperhatalom, az Amerikai Egyesült Államok maradt a színen. Egy évtized elteltével azonban már kibontakoztak egy többpólusú és kölcsönös függőségen alapuló nemzetközi rend körvonalai. Objektív tény ugyanakkor az is, hogy megnőtt az eurázsiai magtériség és szélesebb értelemben véve az Európát és Ázsiát magában foglaló eurázsiai szuperkontinens katonai, gazdasági, politikai és biztonságpolitikai súlya és jelentősége.

A harmadik évezred kezdetétől a neoeurázsianizmus képviselőjeként színre lépett a birodalmi státusz visszaszerzése céljával Oroszország. A Putyin elnök nevével fémjelzett külpolitikai stratégia és geopolitikai irányvonal középpontjában az eurázsianizmus felfogásán alapuló multipoláris és multilaterális nemzetközi rendszer kialakítása áll. Oroszország az Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködéshez (Asia-Pacific Economic Cooperation – APEC) történő csatlakozással (1998), a Sanghaji Együttműködési Szervezet (Shanghai Cooperation Organization – SCO) megteremtésével (2001), az Eurázsiai Gazdasági Unió (Eurasian Economic Union – EAUE) létrehozásával (2014) a nemzetközi viszonyok rendszerének struktúráképző nagyhatalmává vált, világgazdasági értelemben véve „független periféria” lett, amelynek törekvéseit azonban több tényező korlátozza és befolyásolja.

Korlátozza egyrészt az Amerikai Egyesült Államok szuperhatalmi státusza és pozíciója. Keretek közé szorítja másfelől az Eurázsiai térségben egyre jelentősebb szerepet játszó, globális nagyhatalommá

váló Kína. Peking nem csupán a Sanghaji Együttműködési Szervezet és az Ázsiai Együttműködési Fórum révén terjesztette ki és növelte befolyását az eurázsiai térségben. A kínai vezetés 2013-ban meghirdette az Övezet és Út kezdeményezést (Belt and Road Initiative – BRI) és azt egyre következetesebben és egyre határozottabban érvényesíti is. A geopolitikailag, földrajzilag és gazdaságilag Kelet- Közép Európát is magában foglaló stratégiában nagy szerepet kap a szárazföldi és a tengeri Új Selyemút, amelyet kiegészít az Északi-sarkon át vezető, azt megkerülő, már tesztelt útvonal is.

Az Új Selyemút projekt Délkelet Ázsia, Közép-Ázsia és Közép-Kelet országainak közreműködésével hatvan állam bevonásával közvetlen kapcsolatot létesít Kína és Európa között. A történelmi értelemben véve is nagyívú program a világ ismert energia készletének 75%-át, népességének 70%-át, a világ bruttó hazai össztermékének 55%-át képviseli és sorakoztatja fel. A Pekingben az utóbbi időkben az Övezet és Út kezdeményezésnek nevezett koncepció fontos eszközének, elemének számít a térségi befektetések céljait szolgáló Ázsiai Befektetési Bank hálózatának tervezett és folyamatban lévő kialakítása is.

A számok és a nemzetközi gazdaságstatisztikai adatok is Kína és az említett térség előretöréséről tanúskodnak. A Világbank által 2015-ben készített és a Világgazdasági Fórum 2017-ben aktualizált és felülvizsgált összeállítása szerint a világ legnagyobb gazdaságai sorában az előállított GDP abszolút nagysága tekintetében az első három helyet az Egyesült Államok (24,3%), Kína (14,8%) és Japán (5,9%) foglalja el. Hatalmas a különbség azonban az első két helyezett ország, az USA, valamint Kína, továbbá a harmadik Japán és a negyedik Németország (4,5%) gazdasági ereje és befolyása között. Ebben a sorban Oroszország a világ GDP-jéből Olaszországgal és Brazíliával megegyező módon csupán 2,4%-ban részesedik.

A trendek egyértelműen Ázsia, elsősorban Kína és India gazdasági előretöréséről és megerősödéséről, a nemzetközi viszonyok rendszere erősorrendjének és befolyási övezeteinek átalakulásáról, megváltozásáról szólnak.

Igen jelentős gazdasági átrendeződést prognosztizálnak az Európai Bizottság 2030-ra vonatkozó előrejelzései is. Ennek adatai szerint az említett időpontra mind a GDP növekedési ütemét, mind abszolút értékét tekintve Kína kerül az első helyre, megelőzve az Egyesült Államokat. India feljön a harmadik helyre. Oroszországot sorrendben Dél-Korea, Brazília, Kanada és Indonézia is megelőzi. Mindezek a tényezők, előre jelzett és feltételezett változások jelentős hatást gyakorolnak Közép- és Kelet-Európa gazdasági fejlődésére. Növelik a térség és benne Magyarország többpólusú nemzetközi rendszerben történő relatív mozgásterét és annak kapurégióvá válását.

A jelzett változásokkal párhuzamosan a nemzetközi viszonyok rendszerében megnőtt a civilizációk, identitások és az új típusú gazdasági-politikai integrációk befolyásoló szerepe. Mindezek a folyamatok új térbeli struktúrákat alakítottak ki és jelentős hatást gyakorolnak az egypólusú globalizáció felfogását elutasító geopolitikai gondolkodás fejlődésére.

Elérkezett az ideje az Eurázsia korszak vizsgálatával és a vázolt kérdésekkel foglalkozó, a magyarországi egyetemekkel és kutatóintézetekkel együttműködő új tudományos szakmai folyóirat létrehozásának. A 21. századi geopolitikai, gazdasági, technológiai és társadalmi változások meghatározzák a jövőnket, egyúttal jelentős kihívások elé állítják a nemzeteket és az egyéneket egyaránt. A folytatódó geopolitikai átalakulás epicentruma kétségtelenül Eurázsia, ahol az eltérő kultúrák, gondolkodásmódok és politikák fúziója érvényesül.

Az olvasó, aki az Eurázsia Szemle első számát kezében tartja és lapozgatja, tapasztalhatja és meggyőződhet arról, hogy a folyóirat a szerkesztőbizottság szándéka szerint azért jött létre, hogy a multitoláris világrend kialakulásával, fejlődésével és változásával kapcsolatban megfelelő, naprakész tájékoztatást és ismereteket adjon, ezzel támogatva a magyarországi döntéshozók, kutatók és egyetemi hallgatók, továbbá a téma és a térség iránt érdeklődők felkészülését az új világrendhez történő alkalmazkodásra.

A folyóirat legfőbb célja egy olyan nemzetközileg elismert tudományos fórum létrehozása és megteremtése, amely multidiszciplináris megközelítésben a szűkebb régiók helyett Eurázsia egészét érintő és átfogó kérdésekkel foglalkozik. Céljaink szerint lehetőséget és keretet kívánunk biztosítani a különböző tudományágak képviselői között kibontakozó szakmai diskurzusra, az eltérő nézőpontok ütköztetésére, találkozására, továbbá mindazon trendek, kihívások és lehetőségek elemző bemutatására, amelyekkel a 21. század Eurázsiaja és a nemzetközi rendszer szembenéz.

A folyóiratban szándékaink szerint olyan akadémiai igényű tanulmányok kerülnek publikálásra, amelyek tudományos fokozattal rendelkező, vagy doktori tanulmányokat folytató kutatóktól származnak, és amelyek illeszkednek a folyóirat arculatához. A legfőbb célközönséget a különböző tudományterületet képviselő szakpolitikusok, kutatók, egyetemi oktatók, doktoranduszok, egyetemi hallgatók és a téma tudományos igényességű feldolgozása iránt érdeklődést mutató személyek (politikusok, gyakorlati szakemberek, a gazdaság szereplői stb.) és intézmények alkotják.

Jelenleg sem Magyarországon, sem az Európai Unióban nincs Eurázsia témájával foglalkozó magas szakmai színvonalon jegyzett hasonló típusú folyóirat. Az Eurázsia Szemle ennek az űrnek a kitöltésére is vállalkozik.

A folyóirat szerkesztői jó szülőkhöz hasonlóan és méltóan azzal a reménnyel bocsátják útra édes gyermeküket, hogy az kedvező fogadtatásra és támogatásra talál a különböző tudományterületeket képviselő kutatók, oktatók, a felsőoktatásban résztvevők, valamint az elméleti tudást a gyakorlatban hasznosítani kívánó olvasóközönség részéről. A szerkesztőbizottság abban bízik, hogy számukra az Eurázsia Szemle nem csupán publikációs lehetőséget, hanem egyben a nélkülözhetetlen szakmai olvasmánnyá válás élményét is kínálja. Így biztosítva a folyóirat tartós fennmaradását és sikeres életpályáját.

Az Eurázsia Szemle főszerkesztője:

Prof. Dr. Szilágyi István

SALÁT GERGELY

Kína, az új centrum

KÍNA, AZ ÚJ CENTRUM

SALÁT GERGELY¹

Absztrakt

Az elmúlt négy évtized gyors gazdasági fejlődésének köszönhetően Kína a világ egyik politikai-gazdasági pólusává, a többpólusú világrend fontos szereplőjévé vált. Ugyanakkor a kínai fejlődés nemcsak mennyiségi növekedést jelent, az ország a „reform és nyitás” korszakában az értékláncon felfelé lépdelve – a Wallerstein-féle világrendszer-elemzés kategóriáit használva – a perifériáról eljutott a félperifériára, s jó úton van afelé, hogy a centrumnak is része legyen vagy egy új centrummá váljék. Egyes kutatók szerint már most is „kvázi-centrumként” kell tekinteni rá, amely mind a félperifériától, mind a hagyományos magterületektől különbözik. Miközben még mindig jelentős olyan tevékenységet végez, amely a perifériára jellemző – alacsony hozzáadott értékű bér munka a technológiát meghatározó hagyományos centrumok számára –, bizonyos szegmensekben már a centrumra jellemző szerepet tölt be, élenjáró technológiát alkalmaz, tőkét fektet be, természeti erőforrásokért cserébe ipari termékeket szállít, szabványokat szab meg. Az Övezet és Út kezdeményezés is értelmezhető a centrális pozíció visszanyerésére irányuló kísérletként. Ez a szerep nem új Kína számára, saját régiójában az ország a történelem nagy részében centrális szerepet játszott, csak az elmúlt bő másfél évszázadban szorult a perifériára, illetve a teljes izoláció állapotába, amelyben a nemzetközi munkamegosztásnak semmilyen módon nem volt része. Kína felemelkedése átrendezi a centrum–félperiféria–periféria viszonyokat Euráziában és az egész világban, ezzel a jelenlegi világrendszert is jelentősen átalakítja, alternatívát és nagyobb mozgásteret kínálva a jelenlegi centrumokkal szemben.

Kulcsszavak: Kína, világrendszer-elemzés, centrum, periféria

Abstract

Thanks to the rapid economic development in the past four decades, China has become one of the global political and economic poles, an important player in a multipolar world order. China's development is more than quantitative growth, as in the era of 'reform and opening up' the country has moved up the value chain, or using the categories of Wallerstein's world systems analysis, moved from the periphery to the semi-periphery, and is well on its way to become a part of the center or form a new center. According to some researchers, at present it should already be seen as a 'quasi-center' that differs from both the semi-peripheral and traditional core areas. While it still carries out significant activities, characteristic to the periphery, such as cheap labor with low added value for traditional centers defining technology, in certain segments it already plays a role more characteristic of centers, uses cutting-edge technology, sets standards, invests capital and supplies industrial products in exchange for natural resources. The Belt and Road Initiative can also be seen as an attempt to regain a central position. This role is not new to China, as in its own region the country has played a central role in much of history, and it was only in the last one and a half century when the country was pushed first to the periphery, then to a state of complete isolation, when it did not take part in the international division of labor. China's rise will reshape center–semi-periphery–periphery relations in Eurasia and around the world, significantly transforming the current world system, offering an alternative and more room for maneuver to current centers.

Keywords: China, world system analysis, center, periphery

1. Bevezetés

A maga teljességében Immanuel Wallerstein által kidolgozott világrendszer-elemzés (*world-systems analysis*) vagy elmélet (*theory*) szerint a modern világot három zóna alkotja: a centrum (magterületek), a félperiféria és a periféria, amelyek között nemzetközi munkamegosztás alakult ki oly módon, hogy az értéktöbblet a centrum felé áramlik (Wallerstein, 1974a, b, c, 2010, Lubieniecka, 2014, Cheng & Zhai 2021, p. 4). Az elméletet számos kritika érte, és sok kérdésre nem ad magyarázatot, ugyanakkor fogalmi keretei megfelelők arra, hogy Kína pozíciójának a változásait leírjuk vele. Anélkül, hogy elfogadnánk a világrendszer-elmélet egyes képviselőinek leegyszerűsítéseit, s a centrumot kizárólag „kizsákmányolóként”, a perifériát pedig kizárólag „kizsákmányoltként” értelmeznénk, az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy megmutassuk: Kína mind a Wallerstein-féle tipológia szerint, mint a fogalmak köznapi értelmében valaha centrumnak számított, aztán a perifériára szorult, ahonnan az utóbbi néhány évtizedben visszakerült a félperifériára, s esélye van arra, hogy előbb vagy utóbb újra a centrumba kerüljön. Sőt bizonyos szegmensekben már most centrális szerepet játszik. Kína előrelépésének óriási hatása lesz a világ s azon belül Eurázsia sorsára, hiszen a legnépesebb magország jöhet így létre, amely a maga logikája szerint igyekszik majd újjászervezni a szuperkontinent. Ha a világrendszer-elemzést vagy akár az összes létező elméleti keretet nem is fogadjuk el, Kína hanyatlása, majd szemünk előtt zajló felemelkedése, s ezzel önálló pólussá válása egyértelmű. Ez önmagában megmagyarázza, hogy egy Euráziával foglalkozó folyóiratban miért van szükség egy Kínával és a kínaiakkal foglalkozó külön rovatra.

¹ Tanszékvezető egyetemi docens, PPKE BTK Kínai Tanszék, vezető kutató, Külügyi és Külgazdasági Intézet

2. A változás esélye

A „hosszú” 16. századtól kialakuló egységes kapitalista világgazdaságban a gazdasági centrummá egyértelműen a Nyugat, vagyis Nyugat-Európa és Észak-Amerika vált, az utóbbi egy-fél évszázadban kiegészülve néhány olyan országgal, mint Japán vagy Ausztrália. Ezek gazdaságaihoz a világ többi része (fél)perifériaként csatlakozott, alárendelt, kiszolgáló szerepet játszva nyersanyag-forrásként, alacsony hozzáadott értékű bér munka végzőjeként vagy más olyan módon, amely függőségbe hozta és ott tartotta őket. Földrajzilag a legfontosabb központ az Észak-Atlanti térség volt. A hagyományos Nyugat mellett az említett új centrumok feltűnése nem változtatta meg gyökeresen a helyzetet, mert ezek egyrészt szorosan kapcsolódtak a Nyugathoz, másrészt viszonylag kis méretüknél fogva sem a képesség, sem a szándék nem volt meg bennük a globális *status quo* megváltoztatására.

A világ természetesen bonyolultabb annál, mint hogy a centrum–periféria megkülönböztetéssel le tudjuk írni, hiszen egyrészt az erőviszonyok és pozíciók folyamatosan változnak, másrészt olyan lokális központok is kialakulnak, amelyek saját régiójukban centrumnak számítanak, globálisan viszont inkább perifériának vagy félperifériának, s az aszimmetriák sem egydimenziósak, tehát ugyanaz a szereplő játszhat bizonyos szektorokban központi, másokban pedig kiszolgáló szerepet. Ugyanakkor összességében mégiscsak igaz, hogy a jelenlegi világrend a Nyugat fölényén és központi pozícióján alapul, s a feltörekvő államok jellemzően ehhez igyekeznek csatlakozni, nem pedig önálló centrummá válni.

Ez a világrend az utóbbi évtizedekben átalakulóban van, s évszázadok óta most először jelent meg a lehetősége annak, hogy az eddigiek mellett egy új centrum is kiemelkedjék. Ez a potenciális új centrum pedig nem más, mint Kína. A távol-keleti óriás rendelkezik egyrészt a centrális szerephez kapcsolódó történelmi tapasztalattal és igénnyel; másrészt a szükséges mérettel; harmadrészt a nélkülözhetetlen természeti és emberi erőforrásokkal; negyedrészt néhány éven, évtizeden belül azzal a gazdasági teljesítménnyel és fejlettséggel, amely lehetővé teheti a központi szerepbe kerülést. Nem állítjuk, hogy mindez Kínát olyan kizárólagos globális centrummá fogja tenni, mint amilyen jelenleg az USA vezette Nyugat, de az egyértelműnek látszik, hogy az ország egy többpólusú világ egyik pólusává válik, a több centrum közül az egyik lesz, és a legtöbb területen megszűnik más központok (fél)perifériaként szolgálni.

3. A történelmi centrum

Kína a történelem nagy részében mindig is központi szerepet töltött be (Salát, 2014). A mai Kína területén található neolit kultúrákból kialakuló első kínai államok egyértelműen fejlettebbek és gazdagabbak voltak, mint a körülöttük elhelyezkedő, a szervezetség alacsonyabb fokán élő „barbárok”, s amikor Kr. e. 221-ben ezen államokból létrejött a Kínai Császárság, az a következő két évezredben – rövid megszakításokkal – az egész kelet-ázsiai térség legnagyobb hatalma lett. Az első tartós dinasztia, a Kr. e. 3. és Kr. u. 3. század között fennállt Han-ház birodalma mind területét, mind népességét, mind regionális szerepét tekintve megfelelt a vele egy időben létezett Római Birodalomával, azzal a különbséggel, hogy a Római Birodalom idővel megszűnt, a kínai viszont *mutatis mutandis* ma is létezik.

A kelet-ázsiai térség a 19–20. századig a gazdasági integrációnak alacsony fokán állt, így gazdasági értelemben centrum–periféria viszony nem alakult ki, ugyanakkor a politika és a kultúra területén egyértelműen Kína volt a központ. Közvetlen szomszédságát Kína katonailag is időről időre meghódította, az ennél távolabbi szomszédai pedig kínai „adófizetők” váltak. Ez utóbbi státusz nem azt jelentette, hogy a japán, koreai, vietnámi, belső-ázsiai vagy indokínai területek uralkodói ténylegesen a kínai császár vazallusai lettek volna, de azt igen, hogy – amennyiben kapcsolatokat akartak fenntartani az Ég Fiával, vagyis a kínai császárral, hogy kereskedhessenek Kínával –, névlegesen el kellett ismerniük a fennhatóságát, időről időre szimbolikus ajándékokat („adót”) kellett küldeniük neki, s bizonyos politikai aktusokhoz – például egy új király trónra lépéséhez – szükség volt a kínai uralkodó jóváhagyására.

Az Ég Fia a kínai elképzelés szerint az egész Égalattit uralta – vagyis „mindent, ami az Ég alatt van” –, vele egyenrangú uralkodó nem létezhetett a világon, minden más király, fejedelem, törzsfő vagy egyéb uralkodó az alárendeltjének számított. Mivel a kínai kereskedelem igencsak nyereséges tevékenység volt, a belső ügyekbe pedig a kínaiak nem szóltak bele, a térség uralkodóinak többsége általában vállalta ezt a névleges függést, legalábbis azokban a korszakokban, amikor Kína erős volt. Ennek megfelelően Kelet-Ázsia államait Kína egy olyan nemzetközi rendszerbe szervezte, amelynek ő állt a csúcán, s amelyben mindenki más igyekezett hozzá igazodni, Kína tehát vitathatatlanul centrális szerepet töltött be. Mivel a nemzetközi munkamegosztás a premodern korban kezdetleges volt, vitatható, hogy a világrendszer-elmélet fogalmai szerint is magterületnek számított-e, de ez témánk szempontjából nem lényeges.

A központi szerep igaz volt a kultúra területére is: Kína volt a központ, a koreaiak, japánok és vietnámiak a kínai írást és a klasszikus kínai nyelvet is átvették (majd alakítottak ki ennek alapján saját írásrendszereket), de befogadták a kínai konfucianizmust, a mahájána buddhizmus kínai iskoláit is, és a kínai építészettől kezdve a hangszereken át az evőpálcák használatáig egy sor kínai elem is kultúrájuk részévé vált.

Kína saját maga által is észlelt és hangoztatott centrális szerepét jelzi, hogy a kínaiak a mai napig is „középsőnek” (*zhong*) neveznek mindent, ami kínai, s „külsőnek” (*wai*), ami nem az. Így az ország köznapi neve is „*Zhongguo*”, vagyis „Középső Ország”, a hivatalos nevében a „Középső Virágzás” (*Zhonghua*) szerepel, az olyan kifejezésekben pedig, mint a „kínai konyha”, „kínai orvoslás” stb., szintén a „középső” szerepel jelzőként. Minden más „külső” (*wai*), „tengerentúli” (*yang*) vagy „nyugati” (*xi*), tehát a Középhez képest periférikus.

Ez a Kína-centrikus világkép a 19. században a nyugati behatolásnak köszönhetően összeomlott. A kínaiak sokáig nem észlelték, hogy a nyugati haditechnika fölénye a társadalmi és gazdasági fejlettségnek köszönhető, és a behatolókat ugyanolyan barbároknak tekintették, mint a korábbi korok lovas nomád hódítóit. Idővel azonban szembesülniük kellett azzal, hogy a nyugati fegyverek mögött egy egész civilizáció áll, amely az erőszakkal megnyitott kikötőkön keresztül elkezdte Kínát a saját perifériájává tenni. Az ország a nyugati ipari termékek piacaként, olcsó nyersanyagok és munkaerő forrásaként kapcsolódott be a nemzetközi munkamegosztásba, s a 19. század végére gazdaságilag és kulturálisan már egyértelműen periférikus helyzetbe került. Mindezt követte a politikai eljelentéktelenedés is, a 20. század elején a Kínai Császárság összeomlott, a helyére lépő Kínai Köztársaság pedig még inkább kiszolgáltatottá vált a külföldnek.

Mindeközben ellenpéldaként ott volt Japán, amelyet a 19. században ugyanolyan kihívás ért a centrum részéről, mint Kínát, de eltérő választ adott rá, villámgyors modernizációba kezdett, aminek következtében a század végére már egyértelműen Ázsia legerősebb államává vált. Nemhogy nem gyarmatosították, de maga kezdett gyarmati terjeszkedésbe, először Koreát és Tajvant szerezte meg, majd Északkelet-Kínában is érdekeltségeket szerzett, elkezdte tehát környezetét oly módon átalakítani, hogy abban ő legyen a centrum. Kína ebben a vonatkozásban is a perifériára szorult, nyersanyagai és piaci részben a japán gazdaság fejlődésének szolgálatába álltak.

4. Kína talpra áll

Kína kiszolgáltatott helyzetének a második világháborús japán vereség, majd a Kínai Népköztársaság 1949-es megalakulása vetett véget. Az ország szuverenitása és területi egysége helyreállt (csak Hongkong és Makaó maradt gyarmat, illetve Tajvan szakadt el *de facto* a szárazföldtől), s az új kormányzat gyors modernizációs programot indított. A Nyugathoz és annak szövetségeseihez fűződő kapcsolatokat elvágták, illetve az utóbbiak a koreai háborúban való részvétel miatt kereskedelmi embargó alá vonták Kínát, és diplomáciailag sem ismerték el, tehát ebben az irányban a centrum-periféria elrendezés megszűnt, Kína izolálódott. Peking a Szovjetuniótól kapott jelentős segítséget – tőkét, technológiát és szaktudást –, de a szocialista bloknak sem vált gazdaságilag szerves részévé, a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsába nem lépett be, a nemzetközi munkamegosztásban alig vett részt, s külkereskedelme az 1980-as évekig minimális maradt. Az ország az önellátásra, autarkiára törekedett, aminek jegyében sikerült elkerülnie, hogy aszimmetrikus kapcsolatban kelljen alárendelt szerepet vállalnia. Ugyanakkor ezáltal a külvilág fejlődésétől is elszigetelődött, így nemhogy közelebb került volna a globális centrumokhoz, de éppen, hogy távolodott tőlük, s az azokkal való kapcsolatokból perifériaként sem profitált, szemben a szomszédos „kis tigrisekkel”, akik eleinte feldolgozóipari exportjukkal kapcsolódtak be a globális gazdasági vérkeringésbe. A kínai fejlődést és modernizációt a belső politikai kampányok (nagy ugrás, kulturális forradalom stb.) is visszavetették, a gazdasági teljesítmény növekedését pedig felszívta a népesség növekedése – a lakosság az 1953-as és 1982-es népszámlálások között 583 millióról több mint 1 milliárdra növekedett –, az egy főre jutó GDP alig nőtt (Salát, 2012, p. 76).

Az 1978 végén meghirdetett „reform és nyitás” (*gaige kaifang*) politikája célként tűzte ki a kínai gazdaság növekedésének felgyorsítását, az életszínvonal emelését, az ország modernizációját, össz nemzeti erejének növelését, s összességében nagyhatalmi státuszának visszaszerzését. A kínai gazdaság ekkor rendkívül rossz állapotban volt. Az egy főre jutó éves GDP 155 dollár körül alakult,² ez a kelet-afrikai Burundi szintjének felelt meg, s olyan országok is megelőzték, mint Banglades, Haiti, Ruanda vagy Uganda (Countryeconomy.com, 2021). Az ipar az 1950-es években importált szovjet technológiát alkalmazta, a fejlesztések elmaradtak, a mezőgazdaságban pedig a rendkívül alacsony hatékonyságú népi kommunák működtek, aminek következtében még az 1970-es években is előfordultak lokális éhínségek. Politikailag az ország elszigeteltsége az 1970-es évek eleje óta valamelyest enyhült, de ennek hatásai a gazdaságban nem jelentek meg, külföldi befektetések nem érkeztek.

² <https://countryeconomy.com/gdp?year=1978>

Mivel Kína saját modernizációjához nem rendelkezett se a szükséges tőkével, se a technológiával, s reménye se volt arra, hogy mindezeket saját forrásból előteremtse, a Teng Hsziao-ping neve által fémjelzett új programban nagy hangsúlyt kapott a „nyitás”. Ez azt jelentette, hogy Kína az autarkiával szakítva először óvatosan, majd egyre fokozódó mértékben megnyitotta határait a külföldi befektetők és kereskedők előtt, s tudatosan csatlakozott a globalizáció ekkoriban induló új hullámához (Ökten, 2019, p. 111–116; Salát, 2011). A nemzetközi vérkeringésbe elsősorban a szinte kimeríthetetlen mennyiségű olcsó, fegyelmezett kínai munkaerő, másrészt a rendelkezésére álló jelentős mértékű természeti erőforrások által tudott becsatlakozni. Az 1970-es évek végétől a külföldi tőke elkezdett beáramolni az országba, s a korábban is a perifériához sorolt – de a nemzetközi munkamegosztásban az izoláció miatt részt nem vevő – Kína klasszikus perifériává vált. A periférikus helyzetű államok jellemzői közül az ország a reform és nyitás első szakaszában (nagyjából az ezredfordulóig) az alábbiaknak felelt meg:

- a mezőgazdaságból élő népesség nagy aránya;
- a modern technológia hiánya;
- elégtelen infrastruktúra;
- az iparban az alacsony hozzáadott értékű, munkaintenzív termelés túlsúlya;
- az ország nyersanyag-exportőr;
- agyelszívás a centrum országai által;
- alacsony nemzeti össztermék;
- alacsony bérek.

Mindezek különösen a folyamat elején voltak jellemzők, amikor a népesség több mint 80%-a vidéken élt és a mezőgazdaságban dolgozott, és a fejlődésnek nemigen volt más útja, mint hogy a vidéki munkaerőfelesleget olyan feldolgozóipari tevékenységekbe csatornázzák át, amelyek elsősorban exportra termeltek, s amelyek éppen az alacsony munkaerőköltségek miatt voltak versenyképesek. A nagy mennyiségű olcsó munkaerő, illetve a természeti erőforrások kihasználása – Kína az 1980-as években még kőolajat is exportált – a vilárendszer-elmélet szerint egyfajta kizsákmányolás, ugyanakkor a másik oldalról nézve kifejezetten pozitív fejlemény volt Kína számára, mert tőkéhez, technológiához, szaktudáshoz jutott, piaci ismereteket és tapasztalatokat szerzett, adóbevételekre tett szert, és munkahelyeket teremtett jelentős munkaerőfeleslege számára. A centrum-periféria viszonylatban elfoglalt periférikus helyzete tehát a mechanikus „kizsákmányoló-kizsákmányolt” szembeállítás helyett inkább úgy értelmezendő, hogy a fejlődés akkori fokán Kína az autarkiával szakítva megteremtette a maga számára a lehetőséget, hogy egyáltalán része lehessen a vilárendszernek, ez pedig idővel meghozta az esélyét a feljebb lépésnek is. Mindez nem volt újdonság, Kína az „ázsiai kistigrisek” útját követte, amelyek tapasztalatai ekkor már rendelkezésre álltak. Megjegyzendő, hogy az elmúlt négy évtized páratlan növekedése ellenére a periféria fenti sajátosságai – enyhébb formában – még most is megfigyelhetők, az ország egyenlőtlenül fejlődött, a fejlett országokhoz képest még mindig magas a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya, a gazdasági tevékenység számottevő része alacsony hozzáadott értékű, jelentős a feldolgozóipari export, s egy főre jutó GDP alapján Kína még mindig a fejlődő országok közé tartozik.

Itt érdemes megjegyezni, hogy bár Kína magát szocialista országnak vallja, ez a világgazdasághoz való viszonyában nem mutatkozik meg, beleilleszkedett abba a piacialapú globális kapitalista világrendbe, amelyet Wallerstein és követői leírnak (Ökten, 2019, p. 114). Magával a rendszerrel szemben tehát Kína – egyelőre – nem viselkedik kihívóként.

5. Út a centrum felé

A periféria általános problémája, hogy a nemzetközi munkamegosztásban való részvétele rendszerint konzerválja a helyzetét, a centrum–periféria viszony újratermeli önmagát (Kocsis, 2020, p. 144, 147). Az elmaradott országok nehezen tudnak kitörni, mert az alacsony profitot hozó nyersanyagexportjuk és kis hozzáadott értéket termelő munkaintenzív tevékenységük bevételeit a centrumországok magasabb hozzáadott értéket képviselő termékeinek és szolgáltatásainak importjára költik, így nem jut tőke a feljebb lépésre. Kínának azonban sikerült elkerülnie ezt a csapdát, mert volt néhány olyan tényező, amely egyedivé tette a periféria országai között.

Először is, míg a periférikus országok gyakran gyenge és instabil kormányzattal és állammal rendelkeznek, amit a centrum kíméletlenül kihasznál, a Kínai Népköztársaság kormánya jól szervezett, erős és hatékony volt már a „reform és nyitás” kezdetén is, s a periférikus helyzetből származó előnyöket (adóbevételek, tudás és technológia elérhető közelségbe kerülése, lakossági jövedelmek növekedése) igyekezett kihasználni arra, hogy idővel a technológiai lépcsőn s ezzel a periféria–félperiféria–centrum hierarchián belül feljebb tudjon lépni. A megnövekedett bevételek jelentős részét ipari termékek importja helyett infrastruktúra-fejlesztésre, oktatásra, kutatás-fejlesztésre költötték, így Kína nem ragadt bele a periférikus helyzetbe.

Másrészt, a tipikus perifériához képest a kínai lakosság képzettségi szintje és egészségi állapota kifejezetten jó volt. A maói időszakban – minden katasztrofális hatású politikai kampány ellenére – sikerült kialakítani egy általános oktatási és közegészségügyi rendszert, ami alkalmassá tette a lakosságot a modernizációban és a globalizációban való részvételre. Az egy főre jutó GDP tekintetében, mint láttuk, a „reform és nyitás” korszak elején Kína a fekete-afrikai országokkal állt egy szinten, de ez az adat elfedi azt aényt, hogy lakossága jóval képzettebb és egészségesebb volt az utóbbiaknál.

Harmadrészt, Kínát kiemeli a periféria országai közül az a kulturális háttér és hagyományrendszer, amely nagyra becsüli a kemény munkát, a kockázatvállalást, a takarékoságot, a tudást és tanulást. Kína több évezredes fejlett civilizációval rendelkezik, s az ország számára a centrális helyzet a természetes, hiszen az elmúlt másfél évszázad kivételével az írott történelem kezdeteitől fogva ilyet töltött be. A centrum felé való közeledés tehát az ország lakói és vezetői számára magától értetődő folyamat, amely a világ rendjének helyreállítását jelenti. A periférikus szerepet eleve csak átmeneti állapotnak szánták.

Negyedrész, Kína hatalmas mérete – területe és lakossága – lehetővé teszi egyrészt egy kiterjedt belső piac kialakulását, amely enyhíti a külföldnek való kitettséget, másrészt megakadályozza olyan monokultúrák – s ezzel egyoldalú kiszolgáltatottságok – kialakulását, amely egyes periférikus országokra jellemző. Az ország a méreteiből adódóan sem állt rá egyetlen termékcsoporthoz előállítására, a kínai gazdaság kifejezetten diverzifikált. A hatalmas belső piac rendkívül éles versenyt is jelent a kínai gazdaság szereplői számára, amely felkészíti őket a globális versenyben való részvételre.

Mindezeknek a tényezőknek köszönhetően Kína periférikus szerepe ideiglenesnek bizonyult, az országnak sikerült közelebb lépnie a centrumhoz, félperifériává vált. Ez sem egyedi, a centrum–félperiféria–periféria kategóriák között van átjárás, s korábban is előfordult már, hogy egy ország előrelépett (pl. Japán) vagy visszaesett (pl. Portugália).

A határok nem egyértelműek, ezért természetesen lehetetlen pontosan megmondani, hogy mikortól tartozik Kína a félperifériához. Maga Wallerstein (1974c, p. 5) is foglalkozott a kérdéssel („Hogyan ismerünk fel egy félperifériális országot, ha találkozunk eggyel?”), de nem adott olyan választ, amely a negyven évvel későbbi Kína esetére is érvényes lehetne. Egy ország státuszának megállapítására különböző módszerek léteznek, például Arrighi és Drangel (1986) az egy főre jutó bruttó nemzeti termék (GNP) alapján kategorizálta az országokat, Grell-Brisk (2017) pedig az egy főre jutó bruttó nemzeti jövedelmet (GNI) vette figyelembe, ez utóbbi ugyanis valamelyest jobban tükrözi az összetett viszonyokat, amelyek a komplex nemzetközi rendszert jellemzik, illetve a periféria–félperiféria országokban fontos szerepet játszó hazautalásokat is tartalmazza.

Grell-Brisk GNI/fő alapú számításai szerint Kína 2000-ben került át a perifériáról a félperiférikus államok sorába, s azóta folyamatosan közeledik a centrum felé. 2015-ben a félperiférikus országokra jellemző GNI/fő zóna közepén helyezkedett el, vagyis a magterületektől még távol volt, de a trend egyértelműen az, hogy halad azok irányába. Ez a világrendszer-elemzés egyik addigi fő tételét is felborítja, miszerint a periféria–félperiféria–centrum eloszlásra piramis forma jellemző, vagyis a legtöbb ország és ezzel együtt a legnagyobb népesség a perifériához tartozik, ennél kevesebb a félperiférius helyzetű, s a hierarchia csúcsán álló centrumországok vannak a legkevesebben. Kína és több más ország felemelkedésével azonban a 2000-es évektől már többen tartoznak a félperifériához, mint a perifériához, ami a rendszer eddigi stabilitását is veszélyeztetheti, hiszen megkérdőjelezi a félperiféria hagyományos közvetítő és stabilizáló szerepét.

Természetesen a csupán a GNI/fő figyelembevételével történő kategorizálás bírálható, hiszen ez az adat egy sor olyan tényezőtől függ, ami nem kapcsolódik a nemzetközi munkamegosztáshoz, s nem árul el semmit arról, hogy a jövedelem miből származik. Az tehát, hogy Kína konkrétan a 2000-es évben lépett feljebb, meglehetősen önkényes megállapítás, az azonban, hogy az elmúlt évtizedekben feljebb lépett, aligha vitatható. Ma már a legkülönbözőbb elemzések szerint egyértelműen a félperifériához tartozik, s olyan elemzők is vannak, akik szerint már ezen a szinten is túllépett.

Ez utóbbiak közé tartozik Cheng és Zhai (2021), akik egy új kategória bevezetését tartják szükségesnek a világrendszer-elméleten belül, a „kvázi-centrumét”, amely valahol a centrum és a félperiféria között helyezkedik el, s amely Kínára alkalmazandó. Érvelésük, amellyel Kína „kvázi-centrum” voltát igyekeznek igazolni, akkor is fontos meglátásokat tartalmaz, ha végkövetkeztetésükkel nem teljesen értünk egyet vagy feleslegesnek tartjuk egy új fogalom megalkotását. Eszerint az alábbiak miatt indokolt Kínát külön kategóriaként kezelni:

- Egyrészt Kína gyors gazdasági növekedése önmagában is sajátos helyzetet biztosít neki az országok között, s általa Kína ma már – vásárlóerő-paritáson számolva – a világ legnagyobb gazdasága, súlya a világgazdaságon belül folyamatosan növekszik. 2017-ben a világ GDP-jének több mint 15%-át adta (a centrumok közül az USA a 24%-át, az EU a 21%-át, Japán pedig 6%-át), ezzel önmagában is más minőséget képvisel, mint a periféria és a félperiféria országai, amelyek a fentiekén kívüli magterületekkel együtt is csupán a globális GDP 33%-át állítják

elő. A nagy világgazdasági súly és a gyors fejlődés eredményeként Kína járul hozzá legnagyobb mértékben a világgazdaság bővüléséhez, 2013–2018 között például a globális növekedés 28%-át Kína produkálta, s ezzel egyértelműen a világgazdaság motorja volt. Erre egy klasszikus félperifériális ország képtelen lenne. A fejlődés mögött a legfontosabb tényező a termelékenység növekedése: míg Kína 1960-ban a világ népességének 20,19%-át adta, a GDP-jének csak 4,4%-át; 2017-ben viszont a népesség 18,4%-ával a globális GDP 15,2%-át produkálta (azóta ez természetesen tovább nőtt). Mindezek az adatok azt jelzik, hogy Kína súlya a világgazdaságban nagyobb, mint az USA kivételével az összes centrumországé.

- Másrészt, Kína a 2000-es évek óta jelentős külföldi befektetővé és segélyező országgá vált. A külföldre befektetett tőkeállomány nagysága tekintetében 2002-ben a huszonötödik volt az országok rangsorában, 2018-ra feljött a harmadik helyre, az Egyesült Államok és Hollandia mögé. Az évente befektetett tőkét számítva 2018-ban már a második helyen volt. Az ezt megelőző években folyamatosan a globális FDI több mint 10%-át adta. Kínai sajátosság, hogy az ország egyszerre fektet be a periférián és a centrumban, a kínai FDI-nek a legkülönbözőbb célpontjai vannak az afrikai bányáktól kezdve a német csúcstechnológiai cégekig. A félperiféria jellemzője, hogy a perifériával szemben centrumként viselkedik, vagyis ásványkincsek kitermelésébe, mezőgazdasági ültetvényekbe, alacsony hozzáadott értékű termelésbe fektet, s Kínának sok ilyen befektetése van. Ugyanakkor az, hogy a magterületek legfejlettebb iparágaiban is igyekszik megvetni a lábát, nem tipikus félperifériás törekvés.
- Harmadrészt, Kína külkereskedelme is számos sajátosságot mutat, egyrészt a mérete, másrészt az összetétele miatt. Kína a világ országainak többsége számára a legfontosabb kereskedelmi partner, exportja csaknem folyamatosan növekszik, s azon belül a magas hozzáadott értékű termékek aránya is nő. A digitális gazdaság és az ehhez kapcsolódó technológiák sok területén világszerte: ilyen például az e-kereskedelem vagy a mobiltelefonos fizetés. Mindezek miatt a kereskedelem szempontjából a világ országainak zöme jobban függ Kínától, mint a centrum centrumától, az Egyesült Államoktól, ami szintén egyedi helyzetet biztosít számára.
- Negyedrészt, Kína a globális pénzügyek területén is kezdeményezőként lép fel, alapítója a BRICS Új Fejlesztési Bankjának, az Ázsiai Infrastrukturális Befektetési Banknak és más szervezeteknek, amelyek potenciális versenytársai a centrum által kontrollált pénzügyi intézményeknek (IMF, Világbank). Valutájának nemzetközivé tételére is kísérleteket tesz.
- Ötödöröszt, Kína globális versenyképessége már régen nemcsak olcsó munkaerejének köszönhető. Számos eredményt ért el a csúcstechnológiában, sok területen a világ élvonalába tartozik. Ilyen a kvantum-számítástechnika, az 5G hálózat, a mesterséges intelligencia, a biotechnológia vagy a nagysebességű vonatok. A hagyományos iparágak is egyre fejlettebbek, 2010 óta a kínai ipar összességében nagyobb hozzáadott értéket állít elő, mint az amerikai, 2018-ban a kínai ipar globálisan a hozzáadott érték 28%-át produkálta. A szellemi tulajdonjogok védelmében is nagy előrelépést mutat, és a világon a második legtöbb nemzetközi szabadalmat nyújtja be.
- Hatodrészt, a Kína által indított Övezet és Út kezdeményezés (BRI) a nemzetközi együttműködés és az összeköttetések kialakításának új formáját valósítja meg, kiterjedt külföldi befektetésekkel jár, és olyan országokban járul hozzá az infrastruktúra fejlesztéséhez, amelyek eddig ebből a szempontból elhanyagoltak számítottak. Ebben is más Kína, mint a félperiféria többi része.

Cheng és Zhai a fentiek miatt úgy gondolja tehát, hogy Kína nem fér bele a hagyományos centrum–félperiféria–periféria kategóriákba, ezért érdemes számára egy külön kategóriát létesíteni, a „kvázi-centrumét”. Ez lehetővé teszi a világrendszer-elemzés hagyományos tételei és a Kína jelenlegi helyzete közötti ellentmondások feloldását.

A fenti érvelés számos pontja vitatható. Egy gazdaság nagysága vagy a világgazdaságban elfoglalt súlya önmagában nem mond sokat arról, hogy a világrendszerben az adott ország hova tartozik, miként vesz részt a nemzetközi munkamegosztásban. Egy nagyobb méretű állam ásványkincskitermeléssel vagy alacsony hozzáadott értékű tevékenységgel is nagy gazdaságot működtethet, de ettől még nem feltétlenül közeledik a centrumhoz, hiszen ez utóbbinak a fő sajátossága a legfejlettebb technológiák feletti monopólium. Ugyanez igaz a világgazdasági fejlődéshez való hozzájárulással kapcsolatban is: ha egy nagy ország alacsony szintről indulva közepesen fejlett technológiák átvételével gyorsan felfejlődik egy közepes szintre – ami sokkal könnyebb, mint egy már fejlett országnak további növekedést produkálni –, annak a világgazdaság össztermelésében nagy hatása lesz, de korántsem jelenti a félperifériális státusz elhagyását, sőt akár annak rögzülését is magával hozhatja. A külföldi befektetések sem jelentik azt, hogy egy ország már nem a félperiférián van, a periférián való befektetés ugyanis eleve a félperiféria tipikus viselkedése, a centrum cégeiben való tulajdonszerzés pedig nem jár automatikusan a befektető ország előrelépésével, hiszen csupán mások által már kifejlesztett technológiák megvásárlásáról van szó. A külkereskedelem kiterjedtsége és a centrum megközelítése közötti összefüggés sem egyértelmű, hiszen nem a mennyiség a döntő – a nagy nyersanyag-kitermelő országok is jelentős kereskedelmet folytatnak –, hanem a minőség, az export- és import összetétele. Kína esetében különösen fontos megemlíteni, hogy exportjának számottevő részét – a csúcstechnológia területén is – részben vagy egészben külföldi tulajdonú vállalatok bonyolítják, akik saját innovációjukra támaszkodva Kínában folytatnak olcsó összeszerelő tevékenységet. A statisztikákban az ő kivitelük kínai *high-tech* exportként jelenik meg, valójában azonban tevékenységük klasszikus centrum–(fél)periféria mintázatot követ. Az alternatív pénzügyi intézmények felállítása a nemzetközi munkamegosztáshoz csak áttételesen kapcsolódik, a hitelek felhasználásának minőségéről önmagában az intézmények létrehozása keveset árul el. A kínai részvétellel alapított pénzügyi intézmények a félperiféria összefogásaként is értelmezhetők, ami nem hoz minőségi változást.

A fenti érvek tehát, amelyeket nemcsak Cheng és Zhai használnak, hanem – eltérő hangsúlyokkal – gyakorlatilag mindenki, aki Kína helyét igyekszik meghatározni a világrendszerben, egyértelműen bizonyítják, hogy Kína a világgazdaság egyik fontos pólusa, főszereplője, köznapi értelemben vett központja, de annak igazolására, hogy a világrendszer-elmélet szerinti centrum vagy kvázi-centrum lenne, nem elegendők. Emiatt az ország a félperiféria egy speciális esetének is tekinthető.

Kérdés persze, hogy érdemes-e egyáltalán arra törekedni, hogy – például egy új fogalom bevezetésével, ahogy Cheng és Zhai teszi – a mai Kínát beleillesszük egy több évtizedes elméletbe. Ez azért is problémás, mert a klasszikus wallersteini elmélet országokban gondolkodik, de ez Kína komplex realitásának értelmezésére alkalmatlan, hiszen itt országon belül is tapasztalható a centrum–félperiféria–periféria hármásának megjelenése, akár földrajzilag, akár szektorálisan, s a nemzetközi munkamegosztásba nyilvánvalóan másként kapcsolódik be Sanghaj, mint egy Ningxia-beli falu, egy shenzheni high-tech cég, mint az ugyanezen város külvárosában működő összeszerelő üzem. Ezek a belső különbségek természetesen nemcsak Kínára jellemzők, de itt különösen nagyok, s azt is kér-

déssé teszik, hogy van-e értelme általánosságban kínai gazdaságról vagy annak státuszáról beszélni. Zhang (2012, pp. 29–35) például nagyhatású könyvében Kínát fejlett és feltörekvő országok egymással szoros interakciót folytató halmazaként ábrázolja, amelyek valós helyzetét az országos átlagadatok inkább elfedik, mint feltárják.

6. A világ élvonalában

A Cheng és Zhai által említett – s máshol is sokat tárgyalt – jelenségek közül van kettő, amelyek a fenti kétségek ellenére arra utalnak, hogy Kína helyzetének leírására mégsem elég a félperiféria kategóriájának alkalmazása. Ezen jelenségek alapján, ha Kína jelenleg még nem is centrum, már rendelkezik vagy hamarosan rendelkezni fog azokkal a kapacitásokkal és ambíciókkal, amelyek révén azzá válhat.

Az egyik ilyen tényező a tudomány és technológia villámgyors fejlődése. Ez a viszonylag új folyamat alkalmas arra, hogy alapvetően átalakítsa a nemzetközi viszonyokat, s Kínát valóban a centrumba emelje, akár a világrendszer-elemzés fogalmai szerint, akár a szó köznapi értelmében. A centrum fő előnye a perifériával és félperifériával szemben, hogy rendelkezik azzal az élenjáró (*cutting-edge*) technológiával, amely biztosítja, hogy a mindenkori „vezértermékek” piacát uralja, ezek biztosítják ugyanis a legnagyobb profitot. Mivel a technológia folyamatosan áramlik a centruból a periféria felé, a centrumnak mindig újabb és újabb technológiákkal és termékekkel kell előállnia, hogy vezető szerepét és profitját megőrizze, s monopóliumát újratermesse (Wallerstein, 2010, p. 59; Kocsis, 2020, p. 147–148). Ehhez fejlett innovációs ökoszisztémára, kiterjedt vállalati és állami kutatás-fejlesztési tevékenységre van szükség. Ilyennel Kína a 2000-es évekig nem rendelkezett, ennek is volt köszönhető a lemaradása.

A kínai döntéshozók azonban tisztában voltak vele, hogy saját innováció nélkül az ország csak bizonyos – félperifériális – szintet tud elérni, s ott meg fog rekedni, hacsak nem használja a rendelkezésére álló források számottevő részét a kutatás-fejlesztési tevékenység ösztönzésére. E terület fontosságát már Teng Hsziao-ping is felismerte, ennek köszönhetően a „reform és nyitás” elején, az 1970-es évek végén meghirdetett „négy modernizáció” (*sige xiandaihua*) egyik eleme a tudomány és technológia fejlesztése volt. Mivel a program szinte nulláról indult, az első egy-két évtized nem hozott látványos eredményeket, a kapcsolódó oktatási és tudományos fejlesztések arra voltak elegendők, hogy Kína be tudja fogadni az importált technológiát. Az 1990-es évektől a célok ambíciózusabbakká váltak, például az ekkor meghirdetett „985-ös projekt” (*jiubawu gongcheng*) azt tűzte ki célul, hogy nagyjából egy tucatnyi (a szám mára 39-re emelkedett) kínai egyetemet világ színvonalúvá fejlesszenek. A különböző nemzetközi rangsorok szerint ez részben sikerült is, a 985-ös egyetemek többsége bekerült a világ legjobb 500 felsőoktatási intézménye közé, az ezekből kiemelkedő „C9-es liga” (vagyis a 9 valódi elitegyetem) rendszerint a legjobb százba is bekerül, s a jövőben további előrelépések várhatók. A globális elitegyetemek működtetése gyakorlatilag a centrum monopóliuma – a csúcsintézmények még mindig az USA-ban és Angliában koncentrálódnak –, de Kína a következő nemzedékek tudományos-technológiai elitjének képzésében már elkezdte megközelíteni a magterületeket.

2006-ban Kína meghirdette *A kutatás-fejlesztési tevékenység közép- és hosszútávú fejlesztési tervét*, amely 15 évre szól. A „hazai innováció” (*zizhu chuangxin*) jelszava körül forgó program kijelölte a fejlesztendő kulcsterületeket, illetve azokat a „határtechnológiákat” (fejlett energiák, biotechnológia, lézertechnológiák, új anyagok stb.), amelyekben Kínának globálisan is az élre kell törnie. A terv célul

tűzte ki, hogy a K+F költséket az ország GDP-jének 2005-ös 1,34%-áról 2020-ra 2,5%-ra emeljék (Cao et al., 2006; Serger & Breidne, 2007). Ez csaknem meg is valósult, 2020-ban a GDP 2,4%-ának megfelelő 375,7 milliárd dollárt költöttek kutatás-fejlesztésre, ami – azt is figyelembe véve, hogy időközben a kínai GDP is meghatszorozódott – hatalmas növekedés. Ez az amerikai adat 54%-ának, a japán 2,1-szeresének felel meg, s globálisan a második helyet jelenti (Global Times, 2021). GDP-arányosan Kína még mindig le van maradva a magterületektől, azonban ha a trendek folytatódnak, akkor hamarosan beéri őket. Egyes előrejelzések szerint a K+F költségek abszolút összegét tekintve Kína 2025-ben lehaladja az USA-t, s ezzel világelsővé válik (Chik, 2021).

Természetesen önmagukban a kutatás-fejlesztési kiadások nem határozzák meg egy ország tudományos-technológiai szintjét, hiszen egyáltalán nem mindegy, hogy milyen hatékonyan költik el őket, de az egyértelmű, hogy Kína látványos eredményeket ért el. Különösen az olyan technológiákra igaz ez, amelyek a közeli jövőben meghatározóak lesznek, s a további fejlődés alapjául szolgálnak, mint például a mesterséges intelligencia, géntechnológia, robotika, 5G hálózatok, űrtechnológia, elektromos járművek és a zöld energiák. Ezekben Kína vagy az élen jár, vagy alig van lemaradva a centrumtól. Pozícióját az újabb és újabb állami programok – például a világszerte nagy figyelmet kiváltott Made in China 2025 – is megerősítik, a kínai vezetés ugyanis nyíltan célul tűzte ki a világelsőséget a legmeghatározóbb területeken. A 2021-ben meghirdetett új ötéves terv is központi szerepet szán a hazai innovációnak (Grünberg & Brussee, 2021).

Az eddigi eredmények, illetve a jövőbeli tervek – amelyek megvalósulására a múltbeli tapasztalatok alapján számítani lehet – egyértelművé teszik, hogy kutatás-fejlesztés, tudomány és technológia, innováció területén Kína centrális szerepre tör, s ha sikerrel jár, ezzel a világrendszer-elmélet szerinti pozíciója is megváltozik, hiszen a magterületek éppen az élenjáró technológiák birtoklása által biztosítják helyüket a hierarchia csúcsán.

A másik tényező, amely Kína valós elmozdulását jelzi a centrum felé, az Övezet és Út kezdeményezés, pontosabban Kína általános nemzetközi térnyerése, amely számára a BRI egyfajta brandként szolgál (Baranyi et al., 2020; Horváth & Salát, 2021). A kezdeményezés a világ több mint hatvan országát, a globális népesség 65%-át és a GDP 40%-át érinti, s meghirdetése számos bel- és külpolitikai, továbbá gazdasági okra vezethető vissza. Ezek közül nyugaton a geopolitikai vonatkozást szokták kiemelni, de ennek szerepe valószínűleg túlértékelt, inkább a gazdasági szempontok elsődlegesek. A BRI sok szempontból értelmezhető, így a világrendszer-elmélet keretein belül is. A program Kína azon – már korábban is meglévő – szándékát testesíti meg, hogy centrummá váljék, ha egyes kutatók szerint ez más módon teszi is, mint a fejlett országok (Lubieniecka, 2014).

A BRI kulcsfogalma a konnektivitás, vagyis az összeköttetések megteremtése az eurázsiai kontinensen és az ahhoz kapcsolódó Afrikában, mind „kemény”, mind „puha” infrastruktúra által. A nagyon különböző jellegű, tartalmú és méretű BRI-projektek között kevés összefüggés tárható fel, azonban a többségükre igaz, hogy az összeköttetéseket kívánja megteremteni, méghozzá oly módon, hogy az Kína számára előnyös legyen. A létrejövő utak, vasutak, tengeri útvonalak, vezetékek stb. mind olyan irányba futnak, hogy a nyersanyagok és termékek Kínába és Kínából való áramlását elő tudják segíteni. Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy az érintett országok számára a projektek hátrányosak volnának, de Kína számára mindenképpen előnyösek, s összességében egy olyan rajzolatot adnak ki, amelyben Kína központi helyzetbe kerül földrajzilag és más szempontból is. A BRI-projektek hálózatainak tehát van legalább egy csomópontja, ez pedig Kína.

A földrajzi központ szerep mellett a BRI – a világrendszer-elemzés leglényegesebb pontját jelentő – nemzetközi munkamegosztásban is újfajta centrum–periféria elrendezést alakíthat ki. A BRI-projektek tipikusan kínai tőkéből (hitelből) és kínai technológiával megvalósuló vállalkozások, a befogadó országok tehát kínai technológiát importálnak. Ezek standardjait természetesen a kínaiak határozzák meg, s a hozzáadott érték nagy része Kínában keletkezik a technológiák kifejlesztésével, innovációval, ráadásul a szellemi tulajdonjogok birtoklása és a technológiai monopólium által bonyolultabb rendszerek esetén a befogadó országok a karbantartás és a további fejlesztések szükségessége miatt hosszú távon is Kínától fognak függeni. Természetesen, ha egy országban Kína építi ki például a gyorsvasút- vagy 5G-hálózatot, az az adott ország fejlődését elősegíti, lakóinak életminőségét emeli, ugyanakkor klasszikus centrum–periféria viszony alakul ki Kínával a középpontban (Gonzalez-Vicente, 2011, p. 77). Sok BRI-projekt még közvetlenebbül teremt ilyen viszonyt, ugyanis a hatalmas nyersanyag- és energiainportra szoruló Kína bányákba, olaj- és gázmezőkbe, mezőgazdasági területekbe fektet be, s a kitermelt nyersanyagokért ipari termékekkel fizet. A BRI-projektekkel kialakuló adós-hitelező kapcsolatok is hagyományos centrum–periféria felosztást jelentenek.

A BRI tehát egyfajta centrum–(fél)periféria elrendezés kialakulásával jár, ahol Kína a centrum, a BRI-országok pedig a (fél)periféria (Singh, 2020). Az utóbbiak fejlődéséhez a BRI jelentősen hozzájárulhat, tehát a kezdeményezés előnyeiből ők is részesülnek, ám a világrendszeren belüli státuszuk nem változik. A BRI-országok többsége eddig is a perifériához vagy félperifériához tartozott, s az új centrum megjelenése ezen nem módosít, ugyanakkor a nemzetközi mozgásterüket növelheti, hiszen Kína felemelkedésével lehetővé válik számukra a több magterület közötti egyensúlyozás, akár a centrumok versenyeztetése, egymás elleni kijátszása is.

7. Kilátások

Kína hosszú utat járt be: az elmúlt néhány száz évben a centrumból kiszorult a perifériára, majd azon is kívülre, s csak az 1980-as évektől kezdve sikerült visszakapaszkodnia a perifériára. Ma már legalábbis félperifériának számít, de egyértelmű, hogy nem elégszik meg ennyivel, újra centrummá akar válni, immár globálisan. Gazdaságának nagysága, külkereskedelmének kiterjedtsége, külföldi befektetéseinek széles köre önmagukban nem biztosítanak számára centrális szerepet, de olyan minőségi változások is zajlanak az országban, amelyek jó eséllyel módosítják a világrendszer-elmélet szerint elfoglalt pozícióját is. Az ország vezetésének összes rövid-, közép- és hosszútávú terve – ötéves terv, tizenöt éves vízió, két centenáriumi célkitűzés, Made in China 2025 stb. – úgy is értelmezhető, hogy Kína tudatosan törekszik a centrumszerepre, ezek a dokumentumok ugyanis nagy hangsúlyt fektetnek az innovációra, a technológiai lépcsőn való feljebb lépésre, a közepes jövedelem csapdájának elkerülésére, vagyis egy olyan helyzet kialakítására, amelyben Kína rendelkezik azokkal az élenjáró technológiákkal és vezértermékekkel, amelyek biztosítják az értéktöbblet hozzá áramlását. Az Övezet és Út kezdeményezés, amely szintén fontos szerepet kap a tervekben, az eurázsiai szuperkontinens olyan újjászervezését jelenti, amelyben Kína a létrejövő hálózatok földrajzi csomópontjában helyezkedik el, és technológiaexportjával is klasszikus centrum pozícióba kerül.

A kínai törekvésekre természetesen reagál a világrendszer többi szereplője, s ezek a reakciók befolyásolhatják Peking terveinek megvalósulását. A hagyományos centrum, a Japánnal kiegészült Nyugat

nem nézi jó szemmel Kína felemelkedését, hiszen az érdeke az, hogy Kína megmaradjon a perifériális-félperifériális helyzetben. Ennek tudható be az az Egyesült Államok és szövetségesei által bevezetett technológiai blokádnak, amely éppen azt célozza, hogy Kína ne juthasson hozzá a legfejlettebb technológiákhoz, vagy ha már rendelkezik ilyenekkel (pl. 5G hálózat), ne tudja exportálni őket. A Biden-adminisztráció által meghirdetett nagy amerikai kutatás-fejlesztési tervnek is a technológiai előny – és ezzel a globális monopólium – megtartása a célja. Válaszul Kína még nagyobb súlyt fektet a hazai innovációra, a technológiai fejlesztésekre és a (fél)perifériával való együttműködésre.

A periféria és a félperiféria országai azonban, ha közvetlen politikai és biztonsági érdekeiket nem érinti Kína felemelkedése – ez utóbbi a saját régiójában fordul elő –, másként tekintenek a folyamatra. Egy új centrum kialakulása a régi mellett pozitív fejlemény lehet ezen államok számára, hiszen a hagyományos monopóliumok megtörését, vagyis versenyhelyzetet jelent, amelyet jó döntésekkel a köztes országok ki tudnak használni. A (fél)periféria tehát az eddigi egyirányú függés és kényszerpálya helyett választási lehetőségekhez, mozgástérhez jut, s profitálhat a centrumok versengéséből. Ez magyarázza, hogy a BRI-országok miért fogadták örömmel a kezdeményezést, s hogy a (fél)periférián miért nincsenek olyan ellenérzések Kínával szemben, mint a centrumokban.

Kérdés, hogy kialakulhat-e olyan világrendszer, amelyben egynél több centrum van. Ez minőségi változást jelentene, hiszen a hosszú 16. század, a jelenlegi világrendszer kialakulása óta mindig csak egy centrum volt, ennek megfelelően az egész elmélet egy központtal számol. Most sincs kizárva, hogy Kína előrelépése nem egy alternatív centrum kialakulását, hanem a hagyományos centrum kibővülését jelenti, tehát strukturális változást nem hoz. Az azonban biztos, hogy – a világrendszer-elemzés keretein túllépve – egy új pólus kialakulásának vagyunk szemtanúi, s a multipoláris világrend kialakulásával megjelenő versengés és bizonytalanság új helyzetet teremt a köztes országok számára. Egy olyan helyzetet, amely egyszerre jár több lehetőséggel és veszéllyel, mint amit az első hidegháború vége óta eltelt évtizedekben megszoktunk. Ezért is elengedhetetlen számunkra a világban és a szuperkontinensünkön zajló folyamatok figyelemmel kísérése.

Felhasznált irodalom

- Arrighi, G., & Drangel, J. (1986). The Stratification of the World-Economy: An Exploration of the Semiperipheral Zone. *Review* (Fernand Braudel Center), 10(1), 9-74.
- Baranyi T. P., Goreczky P., & Salát G. (2020). A kínai Övezet és Út kezdeményezés – mítosz és valóság. *Külügyi és Külgazdasági Intézet*. <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.E-2020.98>
- Cao, C., Suttmeier, R. P., & Simon, D. F. (2006). China's 15-year science and technology plan. *Physics Today*, 59(12), 38-43. <https://doi.org/10.1063/1.2435680>
- Cheng, E., & Zhai, C. (2021). China as a “Quasi-Center” in the World Economic System: Developing a New “Center–Quasi-center–Semi-periphery–Periphery” Theory. *World Review of Political Economy*, 12(1), 4-26. <https://doi.org/10.13169/worlrevipoliecon.12.1.0004>
- Chik, H. (2021. július 16). China set to pass US on research and development spending by 2025. *South China Morning Post*. <https://www.scmp.com/news/china/science/article/3141263/china-set-pass-us-research-and-development-spending-2025>
- Countryeconomy.com. (2021). GDP - Gross Domestic Product. (1978). <https://countryeconomy.com/gdp?year=1978>
- Global Times. (2021. szeptember 23). China's R&D spending narrows gap with US, ranking second in world: NBS. *Global Times*. <https://www.globaltimes.cn/page/202109/1234914.shtml?id=11>
- Gonzalez-Vicente, R. (2011). China's Engagement in South America and Africa's Extractive Sectors: New Perspectives for Resource Curse Theories. *Pacific Review*, 24(1), 65-87. <https://doi.org/10.1080/09512748.2010.546874>
- Grell-Brisk, M. (2017). China and global economic stratification in an interdependent world. *Palgrave Communications*, 3(1), 1-12. <https://doi.org/10.1057/palcomms.2017.87>
- Grünberg, N. & Brussee, V. (2021). China's 14th Five-Year Plan – strengthening the domestic base to become a superpower. *Merics*. <https://merics.org/en/short-analysis/chinas-14th-five-year-plan-strengthening-domestic-base-become-superpower>
- Horváth L. & Salát G. (2021.) *Övezet és Út. Múlt, jelen, jövő*. Typotex.
- Kocsis L. Zs. (2020). A világrendszer-elmélet alapjai: Immanuel Wallerstein Bevezetés a világrendszer-elméletbe című könyvének bemutatása. *Európai Tükör*, 23(1), 143-152. <https://doi.org/10.32559/et.2020.1.8>
- Lubieniecka, E. R. (2014). Chinese Engagement in Sub-Saharan Africa: Can the Beijing Consensus be Explained Under World-Systems Analysis? *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, 7(3), 433-450. <https://doi.org/10.1007/s40647-014-0023-1>
- Ökten, N. (2019). Incorporation to Modern World System Case Study: China. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences* 2(2), 108-120.
- Salát G. (2012). Kis császárok kora? Demográfiai folyamatok Kínában. *Kommentár*, 7(1), 75-85.
- Salát G. (2014). Kína – civilizáció, nemzetállam, birodalom? In Faragó-Szabó István (szerk.) *Világunk határai*. (pp. 263-282.) Eötvös József Collegium.
- Salát, G. (2011). Sikertörténet kényszerpályán - pillanatfelvétel Kínáról. *Egyenlítő*, 9(7-8), 32-37.

- Serger, S. S., & Breidne, M. (2007). China's Fifteen-Year Plan for Science and Technology: An Assessment. *Asia Policy*, 4, 135-164.
- Singh, S. (2020). Analyzing China's Belt and Road Initiative from a World Systems Perspective. *The Observer*, 17(2) 18-19.
- Wallerstein, I. (1974a). *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. Academic Press.
- Wallerstein, I. (1974b). The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis. *Comparative Studies in Society and History*, 16(4), 387-415.
- Wallerstein, I. (1974c). Dependence in an Interdependent World: The Limited Possibilities of Transformation within the Capitalist World Economy. *African Studies Review*, 17(1), 1-26. <https://doi.org/10.2307/523574>
- Wallerstein, I. (2010). *Bevezetés a világrendszer-elméletbe*. L'Harmattan.
- Zhang, W. (2012). *The China Wave: Rise of a Civilizational State*. World Century Publishing

HERVAINÉ SZABÓ GYÖNGYVÉR –
SZATMÁRI PÉTER

Államcivilizáció vagy civil állam:
az Orosz Föderáció perspektívái a 21. században

ÁLLAMCIVILIZÁCIÓ VAGY CIVIL ÁLLAM: AZ OROSZ FÖDERÁCIÓ PERSPEKTÍVÁI A 21. SZÁZADBAN

HERVAINÉ SZABÓ GYÖNGYVÉR¹ – SZATMÁRI PÉTER²

Absztrakt

Az Orosz Föderáció viszonylag új állam, ám magát az Orosz Birodalom és a Szovjetunió utódállamának tekinti. Alapvető kérdés, hogy birodalomként vagy nemzetállamként működik-e. A poszt-szovjet állam kifejezés nem mond semmit, a 2000-es évek definíciója a szuverén demokrácia kifejezés is nehezen értelmezhető, és a 2012-es évektől használt államcivilizáció kifejezés vált általánossá. A tanulmány a fogalom értelmezésének bemutatásával, majd az ezzel kapcsolatos reakciókkal foglalkozik, bemutatva azokat a nézeteket, amelyek az orosz civilizációs állam lebontására törekednek. A civilizációs állam nem egyszerűen külpolitikai diskurzus, hanem külpolitikai innovációt eredményező nézőpont, aminek segítségével az orosz külpolitika megalkotta a geopolitikai régiók fogalmát, és ehhez kapcsolódóan határozta meg globalizációs feladatait. A civilizációs diskurzus beemelődött az új alkotmányba, és 2021 nyarán a „kulturális szuverenitás” fogalma révén az orosz kultúra és történelem védelme és biztonsági kérdéssé válása is megtörtént. Azonban mindez erőteljesen emlékeztet a szovjet propaganda stílusára, és összevetve az EU külpolitika kulturális irányával erőteljesen leszűkített aktuálpolitikai nézőpontot tükröz, viszont elengedhetetlen az Orosz Föderáció kül-és belpolitikájának értelmezéséhez.

Kulcsszavak: Oroszország, államcivilizáció, civil állam, geopolitikai régió, kulturális szuverenitás, nyugatosítás

¹ Főiskolai tanár, rektori tanácsadó, Intézetvezető, Szolgáltatás és Tudásgazdaság Kutató és Fejlesztő Intézet Kodolányi János Egyetem

² Egyetemi docens, Tudományos és fejlesztési rektorhelyettes. Tanszékvezető, Nemzetközi Tanulmányok Tanszék, Kodolányi János Egyetem

Abstract

The Russian Federation is a relatively new state, but considers itself a successor state to the Russian Empire and the Soviet Union. The fundamental question is whether it operates as an empire or a nationstate. The term 'post-Soviet state' has no specific meaning, though the term of the 2000s 'sovereign democracy' is also difficult to interpret, finally the term state-civilization used since 2012 has become widely used. The study deals with the presentation of this term's interpretation as well as the reflections to these interpretations, also presenting the views that seek to dismantle the Russian statecivilization. The state of civilization is not simply a foreign policy discourse, but a perspective that results in foreign policy innovation, with the help of which Russian foreign policy elaborated the concept of geopolitical regions and defined its tasks of globalization in this context. The discourse of civilization was embedded in the new constitution, and in the summer of 2021, the notion of 'cultural sovereignty' also securitized and made the Russian culture and history a security issue. However, all of this is strongly reminiscent of the Soviet propaganda style and, compared to the cultural direction of EU foreign policy, reflects a strongly narrowed current political perspective, though at the same time it is essential for interpreting the foreign and domestic policy of the Russian Federation.

Keywords: Russia, statecivilization, civil state, geopolitical region, cultural sovereignty, westernization

1. Bevezetés

Az orosz kultúra és civilizáció beemelése a geopolitikai kérdésekbe tekinthető-e véletlennek? A Kodolányi János Egyetem globális inter-regionális kutatásai arra a kérdésre keresik a választ, hogy a civilizációk sokfélesége miképpen hat a politikai folyamatokra, miképpen határozza meg a politikai és üzleti viselkedést. A témakörben *Oroszország a globális világrendben* c. 2021-ben megjelent tanulmány Oroszország európaiság és másságát történeti összevetésekben mutatja be, rámutatva arra, hogy a civilizáció – állam – regionális geopolitikai helyzetének összekapcsolása olyan tudatos stratégiai tevékenységet takar, ami külpolitikai innovációs gondolkodást eredményezett (Hervainé, 2021). Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa miként vezetett a történelempolitika új államértelmezéshez és a külpolitika új modellje kialakításához, és ennek értelmében miként értelmezhetők a kulturális biztonságpolitika új tézisei. A kutatás módszerei között kiemelt a vezető agytrösztök témakörrel kapcsolatos írásainak áttekintése, ezek között az orosz kormányközeli szervezetek, illetve a legnevesebb nemzetközi szervezetek ide vonatkozó elemzéseit vettük alapul, a téma tudományos szakirodalmával.

Az orosz politikai gondolkodásban, és az Oroszországot érintő politikai elemzésekben alapvető feladat Oroszország politikai természetének értelmezése. Andrei A. Teslya kalinyingrádi *filozófus Oroszország a Globális politikában* (Russia in Global Affairs) c. folyóiratnak adott interjújában posztbirodalmi és posztszovjet struktúrájának nevezi Oroszországot, amelyben már nem orosz a birodalmi keret, de posztszovjet, mert az orosz államiság alapját a föderatív berendezkedés adja. Azonban nem nevezhető birodalomnak, mert annak legfőbb jellemzői hiányoznak: nem törekszik univerzális jellegre, nem kíván határain túl terjeszkedni, nincsenek nemzeti határain túli birodalmi határai, hiányzik a birodalmi tartalom, történelme nem az építés, hanem a veszteségek története. Nem nevezhető nemzetállamnak

– utalva Szergej Szergejev *Az orosz nemzet* c. művére –, mert a nemzeti logika és nemzetépítés csak rövid ideig jellemezte (Teslya, 2021).

A Valdai Klub honlapján Alekszej Miller *Az Orosz Birodalom 300. évfordulója* c. cikkét így kezdi: „Két Birodalom romjain élünk: az Orosz Birodalom és a Szovjetunió romjain. Amit örököltünk, mint kollektív identitásunk pillérét az a hajthatatlan makacsság szuverenitásunk és nagyhatalmi státuszunk megőrzésére. A szovjet birodalmi tapasztalat öröksége az etnikumok intézményesítése és területi státusza megteremtése autonóm köztársaságokban, ami lehetetlenné teszi a nemzetállam építését Oroszországban. Mindez a birodalmi örökség kreatív átalakítását, a politikai fejlődés jövő formáinak fejlesztését igényli” (Miller, 2021).

2. Oroszország államcivilizációjává alakítása

Oroszországot a Szovjetunió összeomlását követően „normál” államként kezelte a nyugati politika, az EU egynek tekintette a posztszovjet államok csoportjában. Putyin a kétezres évek elején komoly kérdésként tekintett az orosz államiságra, és azt szuverén demokráciaként határozta meg. A szuverén demokrácia kifejezés fontos volt a közép-európai térség államai számára is, sőt az USA befolyása alatt működő nyugati országok szempontjából is értelmezhetővé vált.

Az államcivilizáció Putyin 2012-es elnöki kampánya során vált orosz belpolitikai kérdéssé. A cél az volt, hogy a civilizációs identitás fogalmába visszakerüljön az állam, szemben a civilizáció kulturális antropológiai definíciójával. Oroszország államcivilizáció tézise természetesen az orosz történelem által igazolt. Az államcivilizáció az orosz emberek, az orosz nyelv, az orosz kultúra, az orosz ortodox egyház és más vallások révén fejlődött, mint állampolitikai egység (President of Russia, 2013). Eszerint az orosz állam a kultúra fenntartója, másrészt az, hogy az állam áll a középpontban speciális jellemzőkkel bír. Az állam és civilizáció nem megkülönböztethetők, az orosz kultúra alapvetően államközpontú, autentikus, egyedi. Putyin nézőpontjában a statizmus központi gondolkodási mintázat, politikai filozófia, amely az orosz külpolitika forrása volt, amelyben a hatalom, stabilitás, szuverenitás értékei előbbre valók, mint a demokrácia és a szabadság értékei. 1999-től a statizmus (államközpontúság), a patriotizmus, a nagyhatalmi szerepkör és a társadalmi szolidaritás Putyin legfőbb orosz eszmeiséget érintő értékei, az erős állam a rend garantálója, a változások hajtóereje. Ily módon az államcivilizáció kifejezés nem törésvonal, hanem stratégiai váltó szereppel bír. Az államcivilizáció három kontextusban értelmezett: globális szinten válasz az USA demokratizálási törekvéseire, és felsőbbrendűségének hirdetésére, másrészt válasz a radikális iszlám fölerősödésére, harmadrészt belpolitikai haszna van.

Tehát az államcivilizáció alkalmas a liberalizmus ellen hatni – ebből kifolyólag a választások előtt fölerősödtek a liberális tiltakozások Putyin ellenében –, mert általa a liberálisok idegen ügynököknek tekinthetők, és az állam ellen fellépők az ostromlott vár érzetét keltik. Liberális értékrenddel az orosz kultúra egy másodosztályú USA vagy Nagy Britannia lesz, mivel a liberális tradíciók sosem voltak mélyek. Az államcivilizáció tehát meghatározza az eltéréseket, igazolja az eltérő ideológiákat, és civilizációs nacionalizmusként értelmezhető. Az államcivilizáció a civilizációs nacionalizmus fogalma, és a célja az orosz társadalom konszolidációja a közös történelmi és kulturális jellemzők mentén, és ellenpontozza az idegen közösségeket (Mjor & Turoma, 2020).

Az államcivilizáció olyan ideológiai platformot teremt, ami képes az ellenállóképesség kialakítására a demokrácia elősegítő programokkal szemben, megvédi a belső rendet a külföldi kritikákkal szemben és alkalmassá tesz a normatív ellenállásra, és nem kényszerít arra, hogy egyes normákat átvegyenek. Az államcivilizáció az identitást biztonsági fogalommá alakítja, és lehetővé teszi a belső politikai kontroll erősítését (Tsygankov, 2016).

Putyin átveszi az Izborszkij Klub által kidolgozott fogalmat, a kulturális kódot, aminek megváltoztatása is ellenséges lépés, az állam elleni támadás. Ukrajna eszerint civilizációs törésvonal, egy levágott terület, aminek valahova csatlakoznia kell. Az ukrán válság tehát nem egyszerűen nemzetközi konfliktus, hanem olyan belső instabilitás, ami a határlétből, a kulturális, történelmi és gazdasági civilizációs kontinensek törésvonalából fakad.

Putyin osztja Lavrov külpolitikai tézisé a globális politikai tájkép tektonikus mozgásáról, elképzelésük szerint a civilizációk többfélesége újfajta geopolitikai diskurzusokat eredményez. A fogalom alapján nemcsak az orosz nyelvű lakosság, nemcsak az etnikai oroszok jogosultak védelemre, hanem azok is, akik az orosz kultúrán nevelkedtek, akik az orosz közösséghez tartozónak érzik magukat – a R2P (responsibility to protect) elv, a védelmi felelősségre vonatkozó elv visszafordítása a nyugati liberalizmussal szemben. Az államcivilizáció kifejezés az ukrán válság során már alkalmazott volt, a határon túl élők védelme, azaz az Oroszok Világa védelme fogalom beemeléssel.

Oroszország nemcsak önmagát jogosult megvédeni, hanem a globális civilizációs diverzitást is, amit az euro-atlanti együttműködés globális és univerzális civilizáció koncepciója fenyeget. Az ukrán válság értelmezése ennek alapján Oroszország beavatkozása azon jogos kívánságán alapult, hogy mint önálló civilizáció létezzen tovább (Linde, 2016).

2.1. Oroszország: a civilizációs állam narratíva kritikája

Christopher Coker angol történész idézi Nietzsche megállapítását, miszerint a felemelkedő Oroszországnak csak egy egyesült európai szuperarisztokrácia képes ellenállni. (Az EU ezt a szerepet tölti be.) Coker a Nagy Honvédő Háborút (1941–1945) olyan eseménynek tekinti, amely létrehozta a szovjet civilizáció megteremtésének feltételeit. Ennek része volt a történelem és a történelmi hősök új kultusza, az Orosz Ortodox Egyház támogatása Sztálin által, azaz az új orosz nacionalizmus megszületése. A kommunizmus feltámasztotta Oroszországot, Oroszország asszimilálta a kommunizmust, ám a kommunizmus sosem volt elég erős, hogy átvegye az uralmat az orosz kultúra felett. Utal arra, hogy a Balkán, a Baltikum, az ukránok ugyanúgy félnek Oroszországtól, mint egy évszázaddal korábban, pedig a kommunizmus veszélye elmúlt. A félelem oka a civilizációs tér, amit Oroszország Közel-Külföldnek nevez. Ennek a civilizációnak egy sajátos politikai osztálya van, a biztonságpolitikai elit, amely alapvetően nem annyira Oroszország státusának védelmében, mint az eltérő kultúra és identitás védelmében érdekelt. A szakadás, amit Putyin politikai törésnek nevez a politikai Nyugat és Oroszország között, a nemzetállamok és Oroszország, mint civilizációs állam között húzódik.

Coker az orosz civilizációs állam kialakulását a putyini időszakra teszi. Christopher Coker szerint Oroszország sohasem volt nemzetállam, még birodalom sem a szó hagyományos értelmében, hanem mindig is civilizációs állam volt, azaz a civilizációs állam nem más, mint maszkírozott autokrácia, amelyben az orosz kultúra és orosz történelem nem megtörhető, ezeréves civilizáció.

Az orosz civilizáció tétel azt jelenti, hogy nemet mondhatnak a Nyugatnak, az orosz civilizáció egy egységes egész, önálló és izolált a gondolkodásában, aktívan együttműködik eurázsiai szomszédjaival, azaz kulturális egyediség, önállóság és különlegesség jellemzi. A civilizációs nézőpont lehetővé teszi a szuverenitás, a nemzeti érdek, az idegen befolyástól való autonómia melletti kitartás politikáját, másrészt nincs vége a történelemnek, és a Nyugat hegemoniája elutasítható, ez utóbbi egyébként tipikus posztkolonialista nézőpont. A civilizációs diskurzussal a Nyugat univerzálisból provinciálissá válik, és nem kell elismerni vezető szerepét. Ettől kezdve Oroszország lehet tradicionalista, kollektivistá, tehát nem az európai modernizáció a mérce. A ciklikusság alapján Oroszország tartozhat a nyugati időkbe, de lehetnek olyan korszakai, amikor nem a Nyugathoz mérhető a fejlődése. (Coker, 2019)

2.2. Oroszország, mint északi hatalom

Az Izborszkij Klub helyettes vezetője, Oleg Rozanov abszolút új nézőpontot vezetett be. Véleménye szerint ideje véget vetni a Nagy Péter óta folytatott skizofrén vitának – hol van Oroszország helye Nyugat és Kelet között, mert Oroszország északi civilizáció, északi szubkontinens, északi klíma által formált térség, északi lakossággal és kommunikációval. Északon a Sarkkör a határ, az ország nem mozgatható, északi jellem, kultúra, északi megőrző állam és összeforrott lakosság jellemzi. Obscsina – közösség – nélkül nincs élet, az obscsina védelmezője az állam. Ettől fogva Oroszország nem Keleten vagy Nyugaton, hanem a centrumban található (Rozanov, 2021).

Sukhorukov V. D., Gladkij Yu N., és Kulik S. V. szentpétervári kutatók Oroszország szuverenitásának alapjaként a sarkkörüi zónát teszik meg a nemzeti jellem és identitás alapjaként, amely térség az oroszország spirituális és mentális vonásait is kialakította. Az Arktikus Orosz Világ spirituális kör, amely az orosz civilizáció fejlődésének új ciklusához vezet (Sukhorukov et al., 2020).

Tsygankov A.P., és Tsygankov P.A. külpolitikai elemzők úgy vélik, hogy az orosz nemzetközi politika elméletek három nagy irányzata, a nyugatosok, az államközpontú statista gondolkodók és a civilizációs koncepciók csoport a nyugati szankciók hatására egyaránt a nacionalista, azaz a civilizációs megközelítés felé fordultak és felsorakoztak a hivatalos politika mögé.

2.3. Oroszország civil városállam koncepciója

Mihail Hodorkovszkij, vagyonától megfosztott oligarcha, ismert ellenzéki politikus 2020 februárjában tette közzé oroszul és angolul politikai felhívását az *Új Oroszország, Gardariki a Városok földje* címmel. A szerző kijelenti, hogy Oroszország válaszút előtt áll, a rezsimnek öt, maximum tíz éve van hátra. Oroszország Hodorkovszkij álmaiban egy olyan ország, amelynek nemzeti érdeke a világ gazdaságba való integráció, amely a joguralom alapján irányított demokratikus állam, erős civilizációs egységre és a szabadságra támaszkodik: ez Gardariki ahogy egykor nevezték, a városok földje, olyan nemzet, amelyben a városok saját kezükbe veszik a hatalmat. Számára a legfontosabb az ezeréves történelem, a közös európai, euro-atlanti civilizáció, amelyben nem akar idegen lenni, hanem amit alkotni és védeni szeretne. „Európaiak vagyunk, megvédtük ezt a civilizációt, a történelem meghatározza a jövőt” – indítja politikai tanulmányát (Hodorkovszkij, p. 2).

1. A nemzeti érdek a szuperhatalmi mítosszal való leszámolás, a nagyság fenntartható eszközökkel való elérése: a gazdaság, oktatás és tudomány fejlesztése.
2. Polgári államiság megteremtése. Oroszország birodalomként pozicionálta magát az elmúlt öt-száz évben, miközben a birodalmak kora a múlté. Polgári államiságra van szükség, amelyben a társadalom is fejlődik és növekedik. Oroszország civilizációs keresztúton áll, le kell számolnia a birodalmi nosztalgiával és az áldemokráciával, meg kell teremteni a valódi orosz nemzetet, annak civil államiságát a szabadság és önrendelkezés jegyében. Oroszország minden népe államalkotó, a kulturális integráció, az etnikumok és vallások a közös orosz kultúra részei. Ehhez új alkotmányra, új igazságszolgáltatásra, új politikai és jogi infrastruktúrára van szükség.
3. Demokrácia. Oroszország megteremtette a maga permanens despotizmusát, amelyben két állam létezett: a cári udvar, a kommunista párt vagy az Ozero szövetkezet³, a privilegizáltak köre és a külső állam. Ez a kettős kör sosem szűnt meg. Oroszországban a demokráciának nincs alternatívája, amihez hiányoznak az alapok. Oroszországnak fejlett demokráciára van szüksége, innovatív és modern politikai módszerekkel.
4. Decentralizáció. Oroszország a 15. század óta túlcentralizált ország és a centralizmus mindig a hatalmi ellenőrzés és a gazdasági status quo megőrzését szolgálta. A centralizáció hatalmas pénzügyi források újraelosztását szolgálta, amihez hatalmas bürokratikus apparátus kellett, amely ellenőrzés nélküli befolyással bírt és lenyomta a civil társadalmat. A decentralizáció tehát a legfontosabb politikai feladat, amihez más állam ideál szükséges. Gardariki a viking városok országa ilyen volt, amelyben a városok önirányító hatalommal bírtak. A városfejlődés az európai és globális civilizáció modellje, a megavárosok a világméretű technológiai, gazdasági és kulturális fejlődés motorjai. Oroszország új modellje a megavárosok politikai uniója kell, hogy legyen. Mintegy 20 megaváros területi, politikai, adminisztratív kerületként funkcionálhat. Oroszország területi államból városállamok szövetségévé alakítása több évtizedet vehet igénybe. Az új igazgatási rendszerben az erős helyi-önkormányzatok, a megavárosok, mint regionális központok, és az erős központi kormányzat szükségessége képezi a három dimenziót. Minden más vagy autoriter államhoz vagy az állam széteséséhez vezet.
5. A joguralom a parlament hatáskörének helyreállítása, a görög-román-keresztény tradíciók átvezetése, ami európaivá teszi Oroszországot.
6. Parlamenti köztársasági rendszer: Oroszország vezetői mindig demokratikus választással kerültek hatalomra, ám az autokrácia maradt az egyetlen politikai variáns, ami életképes volt, perszonalizált vezetéssel. A parlamenti demokrácia, a hatalmi ágak elválasztása, az elnök és miniszterelnök hatalmi jogkörének megosztása politikai sokkot okozhat, ám ha nem történik átalakulás, minden rendszer autokráciába torkollik.
7. Baloldali politikai fordulat szükségessége. Putyin alatt új osztály alakult ki: az opricsznikok (elnyomók) osztálya, amely a szocialista, a nacionalista és militarista eszmék veszélyes kombinációját alakította ki. Putyin a radikális jobboldal képviselője, aki baloldali jelszavakkal és fasiszta módszerekkel operál.

³ Az Ozero szövetkezet Szentpétervár környékén a Putyin köréhez tartozó politikai elit dácáit összekötő informális hatalmi hálózat.

8. Szólásszabadság. Oroszországban a politikai rezsim képes az információ kontrolljára, ez a leginkább monopolizált terület. Az információs háború állandósult, amelynek központja a Kreml, és annak hadserege a rendszerhez tartozó agytrösztök sűrű hálózata. Ehhez a független média forrásainak megteremtése szükséges.
9. A gazdasági verseny helyreállítása. Oroszország gazdaságát a monopolgazdaságról a versenygazdaságra kell átállítani. Az állam beleszól minden iparág működésébe, és a piacgazdaság feltételei sohasem alakultak ki teljesen. A politikai monopólium és a gazdasági monopóliumok együttes megléte Oroszország gazdasági szerencsétlenségének forrása.
10. Könyörületesség. Az igazságosság Oroszországban kevés, a moralitást a könyörületesség elve alapján kell alakítani. A könyörületesség a beleérzés és felejtés képessége is, és meg kell tisztítani Oroszországot az igazságosság kegyetlenségétől. Tízmilliók vettek részt akaratlanul a rendszer bűneiben, de azok számára, akik aktív szerepet játszottak az állam maffia formájának megteremtésében nincs kegyelem (Hodorkovszkij, 2021).

Hodorkovszkij Gardariki víziója számos politikai csoport, művészi és kulturális elit kör víziójához hasonlít.

3. Az USA és Oroszország kapcsolatainak problematikája

Az Egyesült Államok az euroatlanti identitással szemben az angolszász stratégiai képességekre koncentrál, és Oroszországot továbbra is hanyatló hatalomnak tekinti, amely a kínai aszimmetrikus hatalmi nyomásra ismételtén vissza fog térni az európai civilizációs közösségbe, ám nem mint nagyhatalom, hanem mint a Nyugatnak alárendelt állam. Az új amerikai vezetés a 2010-es évektől feladta a világ demokráciává alakításának tervét, és visszatért a hidegháborús külpolitikai üzemmódra, amelyben a demokrácia és autokrácia állnak szemben egymással – ez utóbbiak között a fő ellenség Oroszország és Kína.

A Carnegie Endowment for International Peace az USA Oroszországgal szemben kialakított politikáját olyan ördögi körnek tekinti, amelyet meg kellene törni. Minden amerikai adminisztráció javítani akar a kapcsolatokon, és mindegyik rosszabb kapcsolatokat eredményezett. Az okokat, amelyek Oroszországot a kapcsolatokat szétromboló kemény akciókra készítetik, a következőkben látják (Rumer & Sokolsky, 2019):

- Az USA nem hajlandó elfogadni Oroszországot, nem veszi figyelembe Oroszország ismételt visszautasítását a reformok és demokrácia promóciója témakörében, mint Oroszország belső rendjét veszélyeztető tény.
- Az USA egész Európában és Euráziában csak a NATO-t hajlandó elismerni, azaz az euro-atlanti biztonsági rendszert kívánja kiterjeszteni Oroszország teljes környezetére, amit Oroszország biztonsága veszélyeztetésének tekint.

- Az USA mindig túlértékelte saját képességeit, azaz túlzottan beavatkozott ambiciózus célokkal az orosz belügyekbe, túldimenzionálta hatását az orosz fejlődésre és a Kreml ügyeibe. Alapvető hiba, hogy az „amerikai érdekeket” a legexpanzívabb módon határozták meg, nem tettek különbséget az alap és a perifériális érdekek között. Amennyiben Moszkva visszavágott, Washington magának vindikálta a jogot, hogy kioktassa Oroszországot.

A tanulmány kitér arra, hogy az orosz vezetők ma is nagyhatalomként tekintenek az országra, nem fogadják el az unipoláris világrend felfogást, ellene vannak az amerikaiak által szponzorált rendszer-váltásoknak, ragaszkodnak a saját befolyási szférához. Nos, az új amerikai kormányzat Joe Bidennel nem így kezdett: amit lehetett, azt szétrombolta Putyin gyilkosnak nevezésével, Oroszország ismételt megvádolásával az amerikai elnökválasztás ügyeibe való beavatkozás miatt és újabb szankciókkal.

Az Atlanti Tanács a Putyin utáni időkre készül. Aslund A. és Gozman L. három pontban határozták meg a feladatokat. A szerzők úgy látják a putyini rendszer végső stádiumába lépett, és ideje Amerikának, hogy átgondolja milyen politikai rendszert épít a régi romjain. A rendszert tekintélyelvű kleptokráciának nevezi, amelyben az elnök a hatalmát a titkosszolgálatnak delegálta. Az elnöki klientúra ellenőrzi az állam és a nagy vállalatok pénzügyeit. A jog és igazságszolgáltatás alárendelt az elnöknek. A rendszer szétesésének bizonyítéka az alkotmány 208 cikkellyel való kiegészítése 2020-ban. A változások alapján a rendszer még elnyomóbb lett, és azonos egy külföldi megszállással. Az orosz vezetés bűnözőkből áll, és Oroszország nem fejlődik a jelenlegi csoport uralma alatt.

- Az új kormány első feladata a szólásszabadság, a média szabadság a vallásszabadság és a gyülekezési jog helyreállítása, minden politikai fogoly szabadon bocsátása.
- Második, a titkosszolgálat és az FSB feloszlátása, minden titkosszolgálati alkalmazott elbocsátása, továbbá bármilyen foglalkoztatásuk tilos. Fel kell állítani egy Elszámoltató Bizottságot a Putyin rendszer bűneinek kivizsgálására. Szükséges egy új igazságszolgáltatási rendszer, új bíróságok és általános emberi jogi hivatal felállítása.
- Harmadszor, Oroszországnak fel kell számolnia az elnöki rendszert, mivel az erős végrehajtó hatalommal párosul és azonnali választásokat kell elrendelnie a politikai rendszer minden szintjén, a demokratikus áttörést követően. Arányos választási rendszert, személyre és pártra történő vegyes modellt kívánnak Oroszországra előírni. Az új kormányt fel kell készíteni a szeparatizmusra, arra, hogy kezelnie kell a jogrendben is a kiválás mechanizmusát. Ennek következtében Oroszország határai megváltozhatnak, de az új kormány nem nyúlhat az erőszak eszközeihez. Oroszországnak le kell küzdenie a birodalmi nosztalgiát. Oroszországnak új alkotmányra van szüksége a hatalommegosztás rendszerével. Átalakítandó a pártfinanszírozás rendszere, a parlamenti pártok csak közpénzből gazdálkodhatnak.

„Oroszországban 100 feletti a milliárdos oligarchák száma, akik valószínűleg elhagyják az országot. Az orosz gazdaság egészen stabil, alacsony inflációval és minimális költségvetési deficittel és adóssággal, és hatalmas nemzetközi valutatartalékokkal bír. Erős a központi bank, és jól funkcionál a pénzügyi rendszer. Az orosz piacgazdaság jól működik az állami beavatkozások ellenére is. Jól működnek a kis- és középvállalkozások, azaz a gazdaság teljeskörűen átalakult. A gazdasági stagnálás oka a concessziós gazdaság, és az oligarcha gazdaság, a monopóliumok, amelyek a GDP felét adják az állami vállalatokkal. Mindez a Csubajsz időszakhoz hasonló új privatizációt igényel. A fenti változások megvalósítása az orosz emigráns diaszpóra hazavitelével történhet meg.” (Aslund & Gozman 2021, p. 12).

„A jelenlegi orosz külpolitika teljes kudarc, Oroszország izolált, nemzetközi szankcióknak alávetett pária állam. Mindez arra kényszerítette, hogy pénzügyileg és katonailag független maradjon. Az orosz birodalomnak ugyanúgy meg kell szűnnie, ahogy a többi európai birodalom összeomlott. Végül a nemzeti szimbólumok teljes reformja szükséges. Az elnöknek el kell hagynia a Kremlt, mint irodát, mert az az orosz despotizmus, a bolsevik diktatúra és a barbár luxus szimbóluma, azt múzeumként kell megnyitni. El kell törölni a jelenlegi himnusz, el kell temetni Lenint, és le kell bontani minden szovjet emlékművet és szobrot.” (Aslund & Goznan, 2021, p. 9.)

A fenti kijelentések egy afganisztáni megszállást követő teljes újjáépítés forgatókönyvét sejtetik, és igazoltá teszik az orosz politika félelmét, az amerikai beavatkozást illetően. A jelentés szerzői magukat ugyanakkor igazoltnak látják, mert Hodorkovszkij is hasonló célokat fogalmazott meg.

Thomas Graham neves politikai elemző ezzel szemben úgy véli, hogy az USA nem Putyinnal, hanem Oroszországgal áll szemben legalább 150 éve. Ez a szembenállás a 20. században intenzívebbé vált, mintegy 25 éven át 2014-ig kevésbé volt érezhető. Nem osztja Oroszország hanyatlásának tézisé, és az a véleménye, hogy Oroszország ereje a nukleáris erőben van, az egyetlen ország, amely az USA-t 30 perc alatt képes elpusztítani. Olyan ország, amely a világ leggazdagabb ásványkincseivel bír, amely képes önellátásra, és a legjobban felkészültek egyike a globalizáció negatív hatásainak megtörésére. Az ENSZ BT tagja, ami az USA-val egy szintre emeli, rendkívül tehetséges lakossággal és tudományos közösséggel, beleértve a katonai és kibertér fejlesztéseket is, az USA számára komoly kihívás. Az orosz állam a történelem folyamatában mindig képes volt forrásait mobilizálni az állam és társadalom céljai elérésére, lehet, hogy gazdaságilag gyengébb, mint az USA vagy Kína, de a politikai akarat, a mobilizálási képessége jóval nagyobb erő, mint a gazdaság mérete vagy a lakosság száma. Mindez szükségessé teszi a verseny felelős menedzselését a két ország között, azaz a védekezés, a visszatartás, és a dialógus egyszerre jelentkezik feladatként (Graham, 2021).

4. Az orosz kulturális szuverenitás, mint nemzet-biztonsági kérdés

Oroszország 21. századi fejlődését meghatározó legfontosabb stratégiai dokumentum a 2021. július 2-án elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégia, amely felváltja a 2015., illetve a 2010. évi dokumentumokat. A biztonsági stratégia szolgál alapjául új gazdasági és társadalomfejlesztési, külpolitikai, tudományos és technológiai fejlesztési és egyéb más – köztük bizonyára a kulturális és civilizációs – stratégiának is. Cooper elemzése megállapítja, hogy amíg 2015. évi dokumentumban a hagyományos orosz spirituális és morális értékek megtartása és fejlesztése az orosz társadalom alapja, és a dokumentum szerint a kulturális és információs beavatkozásokkal – beleértve az alacsony szintű tömegkultúra és történelemhamisítás szándékait – kell megbirkózni Oroszországnak, addig az új dokumentum négy oldalon át tárgyalja a kultúra nyugatosításának és a kulturális szuverenitás elvesztésének fenyegetéseit. A dokumentum révén az orosz értékek és kultúra biztonságpolitikai kérdéssé vált. Julian Cooper elemzése kitér arra, hogy a kulturális fenyegetés legfőbb forrása az USA és szövetségesei, a transznacionális vállalatok, az NGO-k, a vallásos, a terrorista és extrémista szervezetek. Az elemzés megállapítja, hogy az orosz uralkodó elit nem osztja ezeket az értékeket, annak nincs morális alapja a társadalom vezetésére, az inkább idegen pénzügyi elitté vált. Másrészt a dokumentum különböző

minisztériumok anyagaiból összevagdalt, és a Kreml szenilis vezetésének félelmeit tükrözi (megj. itt a szerző utal az orosz vezetők életkorára: Putyin 68 éves, Averjanov 70, Patrushev 69). Egyébként megalkalmatlan a dokumentum arra, hogy abból tényleges akciótervek készüljenek (Cooper, 2021).

A biztonsági stratégiai dokumentum kultúrát érintő elemei a következők:

- Napjaink változásai a hagyományos és tartós erkölcsi elvek elvesztésével jár. A pusztulásnak kitéttek az alapvető és kulturális normák, vallási szokások, a házasság intézménye, a családi értékek. Abszolúttá vált a személyi szabadság, a minden elérhetősége, erkölcsi relativizmus és önzés, az erőszak, a fogyasztás, és gyönyör kultusza, a kábítószer legalizálása, nem természetes életközösségek formálódása. A nemzetek közötti és a vallásközi kapcsolatok geopolitikai játszmák és spekulációk tárgyává válnak, ellenségeskedést és gyűlöletet szítva.
- Idegen eszmék és értékek átültetése a hagyományok figyelembevétele nélküli reformok a képzés, kultúra, tudomány, vallás, nyelv és információs tevékenység területén a társadalmak széteséséhez vezetnek, lerombolják a kulturális szuverenitás alapjait, az állami és politikai stabilitást.
- A tradicionális orosz társadalmi-erkölcsi és történelmi-kulturális értékek az USA és szövetségesei, a transznacionális gazdasági szervezetek, a nemzetközi nem-kereskedelmi, nem-kormányközi, vallási, extrémista és terrorista szervezetek aktív támadásainak vannak kitéve. Az Orosz Föderáció népeinek hagyományait, vallásosságát információs és pszichológiai, egyéni, csoportos és társadalmi szintet érintő társadalmi és morális támadások érik. Az információs-pszichológiai diverzió a kultúra nyugatosítása érdekében fölerősíti az Orosz Föderáció kulturális szuverenitásának elvesztésének fenyegetését. Gyakorivá váltak az orosz és a világ-történelem hamisításának kísérletei, a történelmi emlékezet megsemmisítésére, a nemzetek közti és vallásközi konfliktusok szítása az államképző nemzet meggyengítésére.
- A tradicionális orosz értékek része az élet, a méltóság, az emberek jogai és szabadsága, a patriotizmus, állampolgárság, a Haza szolgálata és felelősség sorsáért, magas erkölcsi eszmék, az erős család, az alkotómunka, a lelki értékek felsőbbrendűsége az anyagiak felett, humanizmus, jószívűség, igazságosság, kollektívizmus, kölcsönös segítség egymás tisztelete, történelmi emlékezet és a nemzedékek egymásra épülése, Oroszország népeinek egysége. A tradicionális orosz lelki-erkölcsi értékek egyesítik a soknemzetiségű és sokvallású országot.
- Az orosz értékek, a kultúra és történelmi emlékezet védelme az Orosz Föderáció népeinek egységének megerősítése, amelynek alapját az össz-orosz polgári identitás, az összemberi alapelvek és a társadalmi fejlődés képezi.
- Az orosz kultúra értékei megvédésének útja:
 - az össz-orosz polgári egység és identitás, nemzetek közti és vallások közti egyetértés, az Orosz Föderáció önellátási képesség kialakítása.
 - A történelmi igazságok védelme, a történelmi emlékek megőrzése, az orosz állam elsődlegessége és történelmi egysége, szembeszállás a történelemhamisítással.
 - A család intézményének megerősítése, a családi értékek megőrzése, a nemzedékek többsége.

- Az állami információs politika a tömegtudat formálásában az orosz erkölcsi és történelmi-kulturális értékek felé fordítása és kívülről ráerőltetett eszmék, sztereotípiák és viselkedési modellek visszautasítása.
- A képzés, oktatás, nevelés alapjainak fejlesztése, a lelki, intellektuális, erkölcsi és fizikai tökéletesedés érdekében.
- Olyan társadalmi projektek támogatása, amelyek az állampolgári hazafias nevelést, az Orosz Föderáció népének kultúráját és történelmi emlékezetét támogatják.
- Az Orosz Föderáció kulturális szuverenitásának megerősítése és az egységes kulturális térség megőrzése.
- Az anyagi és szellemi örökség, az orosz tudomány és technika, irodalom, művészet és kultúra, zene és sport, tudományos programokká és ismeretterjesztő képzésekké fejlesztése.
- Az orosz erkölcsi és hazafias nevelés jelenlegi példáinak, a kollektív orosz társadalmi kezdeményezéseknek, hasznos projekteknek támogatása.
- Az egyházi szervezetek erkölcsi szerepének növelése, az orosz társadalom harmonizálása vallásközi dialógusok és extrémizmusok elleni nevelés révén.
- Állami megrendelésekkel támogatni a tudomány és ismeretterjesztéssel kapcsolatos irodalmi és művészeti, film, színházi, tv, video, internet produkciókat, amelyek a fenti célokat szolgálják szemben az erőszak a faji és vallási extrémizmus politikájával.
- Az orosz társadalom védelme a külső ideológiai expanzióval szemben, a destruktív információs cselekményekkel, erőszak propagandával szembeni védekezés.
- Oroszország szerepének növelése a világ humanitárius, kulturális, tudományos és képzési tereiben. (Putin, 2021).

Amennyiben áttekintjük a fenti kérdéseket, többféle eredményt hozhatunk ki: az egyik, hogy ez a dokumentum visszahozza az ideológiai alapokat a nemzetközi kapcsolatokba és lehetővé teszi a nemzetközi propaganda tevékenységet és a propaganda belső rendszerének fejlesztését.

Oroszországnak nem egyszerűen egy liberális Európával, hanem egy kozmopolita nézőpontok mentén kialakított európai politikával szemben kell kialakítania külpolitikáját. A konfliktusok legfőbb forrása az orosz civilizációs realizmus külpolitikája, amely az EU-t nem tekinti állami jogosultságokkal bíró nemzetközi aktornak, amely gazdasági integrációként viselkedik, és legfőbb eszközrendszere a szankciók politikája. Az EU-t Oroszország azért sem tekinti mérvadónak, mert annak politikai irányvonalát az EU „új urainak”, „a lengyel-litván balti keleti birodalmi elit” hisztérikus politikája határozza meg. Ez egyértelmű a második világháború felelősségét érintő új uniós dokumentumokban. Harmadrészt az EU nem önálló politikai szereplő, mert államai alávetettek az USA-nak, a NATO-nak, azaz nem szuverén államok, hanem ún. civil államok, amelyeknek külpolitikája alárendelt az atlantizmusnak.

Ha összevetjük ezt a programot az EU EAAS (European External Action Service: EU külügyi szolgálat) programjával, akkor megállapíthatjuk, hogy az EU esetében a kultúra az EU globális szerepkörének része, beleértve a kulturális diplomáciát, az UNESCO Világörökség programját, amivel a külpolitika szerves része a kulturális csere. Az *Európai napirend: a kultúra a globalizált világban* c.

dokumentum az EU külszolgálat, a tagállamok, a parlament, a civil társadalom koordinált nemzetközi kulturális kapcsolatainak egységes rendszere. A dokumentum hatálya kiterjed az Európai Szomszédság térségére 16 Kelet-és Dél-Európai országra: politikai dialógus, és beavatkozási eszközrendszer. Kiterjed a Mediterrán térségre és a Cotonou Partnerség országaira (Európai Bizottság, 2016). Az összevetés során megállapíthatjuk, hogy kiterjed az emberi jogok és kulturális diverzitás támogatására, az interkulturális dialógusra, a kultúra teljes spektrumára: turizmus, oktatás, kreatív iparágak, örökség védelem, új technológiák terjesztésére az alapvető szabadságjogok, a megbékélés és növekedés érdekében. Tematikus programjai között a nyilvános diplomácia, oktatási és felsőoktatási együttműködés, a demokrácia és az emberi jogok, a globális közjavak fejlesztése a nemzetközi segítségnyújtásban szerepelnek.

Az EU külpolitikájában a kultúra elemei tehát ugyanúgy nemzetközi stratégiai fejlesztési elemek, nem egyszerűen a nyilvános diplomácia részei, hanem annak felismerése, hogy a kultúra a nemzetközi politikai hatalmi szerepkör része. Az EU szöveg kerüli az európai civilizáció megfogalmazást, ehelyett az európai plurális kultúrákból indul ki. Az EU dokumentum egy expanziós dokumentum, amelytől elkülönülten fogalmazódnak meg az Oroszországgal kapcsolatos kérdések, amelyek inkább védelmi kérdések és az új európai stratégiai iránytűben nyertek megfogalmazást. Addig, amíg Európa esetében az európai civilizáció a nyugati gyarmati múlttal való szakítás morális és kulturális terheit jelenti, Oroszország esetében a szovjet múlt mögött az orosz civilizáció hatalmi forrásainak feltárása és megőrzése a globális szereplői státusz kritériuma.

5. Az államcivilizációs külpolitika eredményei

Az államcivilizációhoz kapcsolódó külpolitikai gondolkodás új elemeket emelt a politikába. A hagyományos geopolitikai gondolkodással szemben egy új fogalom, a geopolitikai régió bevezetése történt meg.

David Svarin megvizsgálta azokat a geopolitikai tereket, amelyeket az orosz külpolitika kialakított a diskurzusok szintjén az ukrán válságot megelőzően és utána. Svarin szerint Putyin alapvető célja az volt 2000-ben történő hatalomra kerülésekor, hogy helyreállítsa Oroszország nagyhatalmi státusát, mint erős és hatalmas országét, amely globális befolyással bír a nemzetközi politika ügyeinek alakításában. Eszerint Oroszország azon kevés nagyhatalmak közé tartozik, amelyik függetlenül határozza meg külpolitikáját, és dominálja a nemzetközi rendszert. A 2013-as évben Oroszország magát már, mint a nemzetközi közösség magasan értékelt tagját, a modern világ befolyásos és versenyképes pólusát látja. Összességében az orosz külpolitika nem annyira a racionális érdekekre és az anyagi feltételekre, hanem a nagyhatalmi státusra, „a hatalomra” koncentrál, függetlenül attól, hogy milyen a katonai vagy gazdasági felkészültsége. Ebben a tekintetben Svarin ugyanazt emeli ki, amit Morozova. A státus elérése az ország földrajzi kiterjedtségére és a történelmi múltra és forrásokra épít. Miután Oroszország jelentős területeket veszített, és hatalmas területek felett veszítette el az ellenőrzést, ezért Oroszországnak új geopolitikai identitásra van szüksége a hatékony külpolitika érdekében. Az orosz külpolitikai diskurzusokban három geopolitikai tér rajzolódik ki: az Euro-Atlanti Régió (EAR), az Eurázsiai Geopolitikai Régió (EGR) és a Csendes-óceáni Régió (APR). A három közül az euro-atlanti a központi helyet foglalta el.

Az Euro-Atlanti Geopolitikai Régió: a 2000-es években, a hidegháború megszűntét követően még 2007-ben is Oroszországot az atlanti térség részének tekintette Lavrov, annak ellenére is, hogy kimaradt az EU-USA által intézményesített atlanti rendszerből, és Putyin Oroszországot Európa nagyhatalmának értékeli, amelynek a külpolitikáját az európai identitása adja. 2008-ban az orosz külpolitika fő célja az euro-atlanti geopolitikai térség kiépítése volt Vancouvertól Vlagyivosztokig. Ez az USA-EU-Oroszország képletben értelmezendő, amelyben Oroszország nem központi szereplő, ám mélyebb integrációra törekszik mind az USA-val, mind Európával. E megközelítésben Oroszország egyike az euro-atlanti hármas pólusnak. Mindezt egy új európai biztonsági szerződés képes stabilizálni. Moszkva arra próbálta rávenni az euro-atlanti hatalmakat, hogy a korábbi nyugati-atlanti tér fogalmát módosítsák úgy, hogy Oroszország is része legyen.

Eurázsiai Geopolitikai Régió: Oroszország a legnagyobb ázsiai hatalom, az ország területének kétharmada Euráziában található, természetes híd Európa és Ázsia között. Oroszország Eurázsia központja, Putyin 2005. évi beszédében kijelentette, hogy Oroszországnak civilizációs missziót kell betöltenie Ázsiában. Ennek alapján Oroszország demokratikus értékeket és a történeti közösségek erősítésének szerepét tölti be a közös múltra vonatkozóan. Ide tartoznak a FÁK országai, akiknek a feladata a biztonsági, a gazdasági és a humanitárius együttműködés Euráziában. 2011-ben az Eurázsiai Unió már egy integráló és szupranacionális szervezetté vált, amely a fenntartható fejlődés modellje alapján az EU és az APEC mellett regionális térségformáló erő. Oroszország jövője azon múlik, képes lesz-e a Balti-tengertől a Csendes Óceánig Eurázsia vezetőjévé és gravitációs központjává válni. Tehát Svarin elemzésében kimutatja, hogy Eurázsia fogalma jelentős változáson ment át az orosz vezetés gondolkodásában, míg korábban definiálatlan hatalmas térség volt, majd egy térséggé vált, amit Oroszországnak kell uralnia, végül egy nemzetközi alrendszer lett, amelyben Oroszország intézményesített formában teremti meg a regionális felállást. Ezáltal az Eurázsiai Régió egy nemzetközi makrorégió szintjére emelkedik.

A Csendes-óceáni Geopolitikai Régió: e térség, szemben az európaival, egy inkluzív régió, amely képes az USA, a keleti hatalmak és Oroszország integrálására. Az első diskurzusokban a térség az orosz vektorális politika egyik iránya, majd dinamikusan fejlődő régió, végül egy olyan térség, amelyben Moszkvának tagságát erősítenie kell. Oroszország Ázsia fordulata nem más, mint a hatalmi hangszlyok Ázsiába való átkerülésének követése, amelyben Oroszország egyike a nagyhatalmaknak. Ugyanakkor a térség Oroszország saját fejlődése szempontjából is kiemelt, mivel Szibéria és a Távol-Kelet fejlesztése csakis az ázsiai potenciálon belül értelmezhető. 2012-től az orosz fejlesztéspolitika vektora Szibéria és a távol-keleti régió a világ domináns fejlődési központjában. Ebben a térségben az orosz integráció nemcsak pragmatikus érdekeket szolgál, hanem maga is hozzá kíván járulni a térség dinamikájához. A térség fontos geopolitikai iránya az északi sarki, geopolitikai szubrégió fejlesztése Kínával közösen (Svarin, 2016).

A geopolitikai régiók fogalma azóta jelentős változáson ment át, beemelkedett az arktikus régió, amely Kínával közös fejlesztési megfogalmazásokat tartalmaz, és önálló térségként jelenik meg a kiber térség és a kiber biztonság.

A fentiek alapján Oroszország alapvető fontosságú kérdése az alkotmányozás. Kiemelt kérdés az ázsiai városfejlődési modell, a városrégiók alakulása, az etnikai autonóm törekvésekkel való megbirkózás. Oroszország gazdasági kihívásai mellett új elem az orosz oktatási rendszer, az orosz kultúra, tömeg-

kultúra és magaskultúra elemeinek áttekintése. Oroszország államkapitalizmus vagy sem, nem eldöntött kérdés. Kiemelt szereppel bír az infrastruktúra és kommunikáció, a tudománypolitika vizsgálata. Nem ismert az orosz társadalmi mozgalmak története, és áttekintést igényelnek az orosz tudományos műhelyek, amelyek politika alkotó szerepkörrel bírnak.

Felhasznált irodalom

- Aslund, A. & Gozman, L. (2021). Russia after Putin. How to rebuild the state. *Atlantic Council*. Eurasia Center.
- Coker, C. (2019). *The Rise of the Civilizational State*. Wiley.
- Cooper, J. (2021). Russia's updated National Security Strategy. *NATO Defense College*. <https://www.ndc.nato.int/research/research.php?icode=704#>
- Graham, E. T. (2021. szeptember 29). Academic Webinar: Constraining Putin's Russia. *Council of Foreign Relations*. <https://www.cfr.org/event/academic-webinar-constraining-putins-russia>
- Európai Bizottság, (2016. június 08). *Közös közlemény az európai parlamentnek és a tanácsnak. A nemzetközi kulturális kapcsolatokra vonatkozó európai uniós stratégia felé* <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016JC0029&from=EN>
- Hervainé Szabó Gyöngyvér (2021). *Oroszország a globális világrendben*. KJÉ.
- Hodorkovszkij, M. (2021. március 25). *Gardariki, the land of Cities. 10 principles of reform for a post-Putin Russia*. <https://khodorkovsky.com/gardariki/2021>.
- Linde, F. (2016). The Statist Core of Vladimir Putin's Civilizational Discourse and its implications for Russian Foreign Policy. *Politics in Central Europe*. 12. (1.) 21-35.
- Miller, A. (2021. augusztus 11). The 300th Anniversary of the Russian Empire. Expert Opinions. Morality and Law. Program. *Valdai. Discussion Club*. <https://valdaiclub.com/a/highlights/the-300th-anniversary-of-the-russian-empire/>
- Mjor. K. & Turoma, S. (2020). *Russia as Civilization. Ideological Discourses in Politics, Media, and Academia*. Routledge.
- President of Russia (2013. szeptember 19). *Meeting of the Valdai International Discussion Club*. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/19243/videos>
- Putin, (2021). Указ Президента Российской Федерации от 02.07.2021 № 400 „О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации” <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202107030001>.
- Rožanov, O. (2021). Олег Розанов: Россия — цивилизация Севера. 31 октября 2021, 18:28. <https://izborsk-club.ru/21857>
- Rumer, E. & Sokolsky, R. (2019. június 20). Thirty Years of U.S. Policy Toward Russia: Can the Vicious Circle Be Broken? *CEIP*. <https://carnegieendowment.org/2019/06/20/thirty-years-of-u.s.-policy-toward-russia-can-vicious-circle-be-broken-pub-79323>
- Sukhorukov, V. D., Gladkiy, Y.N. & Kulik S.V. (2010). The Russian Arctic World, as cultural circle and object of development. 2021 IOP Conf. Ser.: Earth and Environmental Science 1-8. 10.1088/1755-1315/816/1/012010
- Svarin, D. (2016). The Construction of 'geopolitical spaces' in Russian foreign policy discourse before and after the Ukraine crisis. *Journal of Eurasia Studies*. 7. (2)., 129-140.
- Teslya, A. (2021. június 18). A Post-Sovjet Empire? Post-Imperial Reading of nationalities Policy. *Russia in Global Affairs*. <https://eng.globalaffairs.ru/articles/a-post-soviet-empire/>

- Tsygankov, A. (2016). Crafting the State-Civilisation Vladimir Putin's Turn to Distinct Values. *Problems of Post-Communism*. 63. Issue(3). 146-158. <https://doi.org/10.1080/10758216.2015.1113884>
- Tsygankov, A.P. & Tsygankov P.A. (2021). Constructing National Values: The Nationally Distinctive Turn in Russian IR Theory and Foreign Policy. *Foreign Policy Analysis*, 17. (4).
- Zevelev, I. A. (2009. december 20). Russia's Future: Nation or Civilization? *Russia in Global Affairs*. <https://eng.globalaffairs.ru/articles/russias-future-nation-or-civilization/>

HÁDA BÉLA

Geopolitikai játszmák és hatalmi építkezés

Dél-Ázsiában

a 21. század harmadik évtizedének elején

GEOPOLITIKAI JÁTSZMÁK ÉS HATALMI ÉPÍTKEZÉS DÉL-ÁZSIÁBAN A 21. SZÁZAD HARMADIK ÉVTIZEDÉNEK ELEJÉN¹

HÁDA BÉLA²

Absztrakt

Dél-Ázsia különleges szerepet tölt be a jelenkori világrendben. Míg India, a térség domináns állama a 21. századra globális hatalmi ambíciókat mutat, aközben a Dél-Ázsiát határoló Indiai-óceán stratégiai jelentőségre tett szert a tágabb ázsiai-csendes-óceáni térség nagyhatalmainak szemében is. Ez a tanulmány adatokkal alátámasztva ismerteti Dél-Ázsia jelenkori gazdasági, demográfiai és katonai helyzetét a környező régiókkal összehasonlítva. Kapcsolódva ehhez részletesen is bemutatja az indiai hatalmi politika alapját képező legfontosabb törekvéseket és eredményeket, a hagyományos és nukleáris fegyverkezéstől, a nagyhatalmi kapcsolatok fejlődésén át, a tengeri hatalmi státuszig. Majd a Dél-Ázsiában érdekelt külső hatalmak, az Amerikai Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság térségbeli politikájának elemzése következik, amely különös figyelmet szentel annak, hogy a világ két vezető hatalmának versengése milyen hatást gyakorol a helyi viszonyokra. A kép változatos. Egyes dél-ázsiai országok számára nélkülözhetetlen a kínai támogatás, míg mások inkább az ellensúlyt keresik az indiai hatalmi fölényrel szemben. Végezetül a tanulmány néhány megállapítást is tesz a térség jövőbeli kilátásaira vonatkozóan.

Kulcsszavak: Dél-Ázsia, India, geopolitika, nagyhatalmi játszmák, stratégiák

¹ Jelen tanulmány a TKP2021-NVA-16 azonosítószámú NKE HHK pályázat „Alkalmazott katonai műszaki-, had-, és társadalomtudományi kutatások a nemzetvédelem, nemzetbiztonság területén a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon” támogatásával készült.

² Háda Béla PhD, Tudományos munkatárs, Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Eötvös József Kutatóközpont, Stratégiai Védelmi Kutatóintézet.

Abstract

South Asia plays a special role in the contemporary world order. While the dominant state of the region, India has global power ambitions for the 21st century, the Indian Ocean bordering South Asia has also gained strategic importance in the eyes of the great powers of the wider Asia-Pacific. This paper, supported by data, describes the current economic, demographic and military situation of South Asia compared to the neighbouring regions. Linked to this, it also presents in details the key aspirations and achievements that underpin India's great power policy, from conventional and nuclear armaments through the development of relations with other great powers to maritime power status. This is followed by an analysis of the regional policies of the external powers interested in South Asia, the United States of America and the People's Republic of China, which pays particular attention to the impact of competition between the world's two leading powers on local relations. The picture is varied. For some South Asian countries, Chinese support is essential, while others prefer to counterbalance India's regional dominance. Finally, the paper makes some findings about the future prospects of South Asia.

Keywords: South Asia, India, geopolitics, great power games, strategies

1. Bevezetés

Dél-Ázsia az ismert történelem legkorábbi korszakaitól kezdve egyedi fejlődési centrumot képez a Földön, mely napjainkra is markánsan megkülönböztethető a szűkebb értelemben vett Ázsia másik két nagytérségétől, Délkelet-Ázsiától és Északkelet-Ázsiától. Jóllehet, maga az elnevezés igen erőltetett, földrajztudományi ihletettségűnek tűnik, térségünket valójában az itt élő népek történelmi, kulturális és politikai fejlődésének számtalan, természetes összefonódása határozza meg. A múltban az indiai szubkontinens, illetve az Elő-India kifejezések is használatban voltak rá, amelyek jól érzékeltették, hogy a nyugati ember hagyományosan az indiai civilizációval azonosította a világnak ezt a részét.

Noha különböző szempontok figyelembevétele mellett a világ nagytérségeinek lehatárolása több ponton vitatható lehet, a legelterjedtebb nézet szerint manapság nyolc államot szoktak Dél-Ázsiához sorolni. Ezek: Afganisztán, Pakisztán, India, Nepál, Bhután, Banglades, a Maldív-szigetek és Sri Lanka. Jelen tanulmány is ezt az országcsoportot tekinti vizsgálat tárgyának. Fontos itt előre bocsátani, hogy noha a modern Indiai Köztársaság valóban a térség vezető állama (jelen tanulmányban is különös figyelmet kap), ám az az állítás, hogy Dél-Ázsia tulajdonképpen nem is szól másról, mint az indiai nagyhatalomról és szűkebb érdekövezetéről erősen túlzó, leginkább az indiai keményvonalas nacionalizmus világképére emlékeztető interpretáció. Napjainkban térségünk országait társadalompolitikai és külpolitikai értelemben egyaránt markánsan eltérő tendenciák jellemzik, melyek nem függetlenek az önálló nemzeti identitás megerősítésére, illetve az indiai hatalmi dominancia ellensúlyozására irányuló törekvéseiktől. Éppen ezek teszik lehetővé az idegen (értsük: térségen kívül elhelyezkedő) hatalmak befolyásának építését, létrehozva azt a speciális stratégiai környezetet, melyet egyszerre jellemez India (lassan globálissá váló) nagyhatalmi képességrendszerének fejlődése, és az erősödő amerikai-kínai, illetve indiai-kínai rivalizálás helyi megnyilvánulásai. Szemben a hidegháborús időszakokkal, amikor

Dél-Ázsia belső erőviszonyai még sokkal inkább a szuperhatalmak politikájának függvényei voltak, a 21. századra India (és kisebb részben Pakisztán) saját képességeinek fejlődésével megerősítette a dél-ázsiai regionális biztonsági komplexum³ saját belső dinamikáját és a főszereplők egyikévé lépett elő a multipoláris világ hatalmi játszmáiban.

A továbbiakban annak szentelünk részletesebb figyelmet, hogy egyrészt milyen tényezők befolyásolják a térség pozícióit a kontinens többi részéhez képest, másrészt pedig napjainkban milyen nagyhatalmi aspirációk formálják Dél-Ázsia államainak életét.

2. Egyedi fejlődési tendenciák a 2020-as évek elejére

Ha a statisztikai adatsorokkal ábrázolható jelenségeket vesszük figyelembe, Dél-Ázsiának ígéretes és kevésbé szerencsés adottságai egyaránt megfigyelhetők Ázsia másik két nagytérségével összevetve. Mindenekelőtt, a demográfiai növekedés ma itt a legmagasabb a szűkebb értelemben vett Ázsiában. Az 1990-ben jellemző, nagyjából 1133,5 milliós lakossága 2020-re több, mint 723 millió fővel, 1857 millióra nőtt (World Bank, 2021a). Ezzel 2020 végére Eurázsia legnépesebb nagytérségének számított, a világ össznépességének pedig nagyjából 24 százalékát képviselte. Mintegy 3 százalékkal többet, mint a Kína központú Északkelet-Ázsia, melyet sokáig a Föld legnépesebb területének ismertek. Ez az összességében impozáns szám azonban területi szinten nem egységes demográfiai folyamatokat takar. Noha sokan máig úgy vélik, hogy az itteni népességnövekedés túlnyomó részéért India a „felelős”, valójában a dél-ázsiai térség lakosságának egyre kisebb részarányát kormányozzák Újdelhiből. Még 1990-ben India a térség népességének 77 százalékát adta, addig 2020-ra ez 74 százalékra zsugorodott, még a folyamatos népességnövekedés dacára is. Párhuzamosan ezzel Dél-Ázsia északnyugati részének folyamatos súlynövekedése tapasztalható. Afganisztán 1990-2020 között konzervatív becslés szerint is két és félszeresére, míg Pakisztán kétszeresére növelte lakosságának lélekszámát. Utóbbi részarányát térségünk népességéből pedig 9 százalékról 12 százalékra növelte (World Bank, 2021a).

Mindemellett az Indiai Köztársaság lakosságszáma becslések szerint nagyjából 2025-re megelőzheti a Kínai Népköztársaságét. Ezzel lezárul egy korszak, amikor a Föld legnépesebb nemzetének a kínait tekintettük. India népessége egyébként várhatóan valamikor évszázadunk második felében tetőzik majd, különböző becslések szerint valahol 1,5-1,7 milliárd fő között (United Nations, 2017). Pakisztán demográfiai dinamikája pedig még nagyobb arányú növekedést is valószínűsít, amivel 2019. évi ötödik helyéről minden bizonnyal feljebb kerül majd a legnépesebb országok listáján, nem kizárt az sem, hogy az Egyesült Államokkal egy méretkategóriába kerülve.

Gazdasági vonatkozásban a képünk kettős. Míg az egy főre jutó átlagos GDP és az emberi fejlődés lehetőségeinek figyelembevételével térségünk a legelmaradottabb képet nyújtja Irántól keletre, addig a fejlődés üteme is itt volt a leggyorsabb a 2010-es évek második felétől (Reland, 2018). Az egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson számítva Dél-Ázsiában mindössze 6131 amerikai dollár (USD) volt (Trading Economics, 2021). Tény, hogy ebben a 2020 tavaszán felfutó koronavírus-járvány kezelésé-

³ A biztonsági tanulmányok Koppenhágai Iskolájával, azon belül is Barry Buzan és Ole Wæver munkásságával azonosított regionális biztonsági komplexumok elmélete lényegében a bevezetőben tárgyalt országcsoporthoz tartozó dél-ázsiai regionális biztonsági komplexum alatt.

nek gazdasági hatásai is nagyban közrejátszottak, mégis igaz, hogy ezzel az adattal térségünknek csak a szubszaharai Afrika tűnik szegényebbnek. Két dologra azonban rögtön emlékeztetni kell, amikor ezeket az adatokat idézzük: egyrészt, hogy a nagyképet ábrázoló statisztikai adatok mögött nagyon szélsőséges társadalmi valóság (sőt, valóságok) húzódnak meg, másrészt, hogy a térség államai között is nagyon jelentősek a teljesítménykülönbségek. Dél-Ázsia gazdasági termelésének 80 százalékát India produkálja. Mellette 2020-ban Pakisztán és Banglades 8-8 százalékot képviselt, a többiek részaránya elenyésző maradt (World Bank, 2021b). Világkereskedelmi szerepüket illetően a térség nyolc országából hat a fejletlen országokra jellemző külkereskedelmi szerkezettel rendelkezik, alapvetően nyersanyagokat, mezőgazdasági termékeket, esetleg ruházati- és textilipari termékeket (Bhután esetében elektromos áramot) exportálva és fejlett ipari termékeket importálva. A Maldív-szigetek kevésbé hasonlítható ehhez a körhöz, mivel a GDP döntő részét az idegenforgalom és a halászat adja. India exportja ugyanakkor lényegesen sokszínűbb és fejlettebb gazdaság képét mutatja a szomszédjaiénál. Jelentős a gépipari berendezések és gyógyszeripari termékek exportja. Noha a kínai, japán, vagy dél-koreai világkereskedelmi pozíciókat India még nem veszélyezteti, Dél-Ázsiából a 21. század harmadik évtizedének elejére az ő termékei érhetőek el legnagyobb mennyiségben és legváltozatosabb kínálattal a világpiacon.

Hála a kilencvenes évek első felétől megindult intenzív fejlődési folyamatnak, India általános élet színvonalában is történt érdemi változás az elmúlt évtizedekben. Srí Lanka és a Maldív-szigetek ugyan még 2020-ban is a legmagasabb egy főre jutó GDP-t tudhatták magukénak a térségben, utánuk pedig a kicsiny Bhután következett, ám India ekkorra már a negyedik helyre zárkózott fel a rangsorban és a nagy gazdaságok közül egyértelműen a legfejlettebbé vált Dél-Ázsiában. Ugyanakkor még ez a (vásárlóerő-paritáson 6501 USD-t kitevő) egy főre jutó GDP is alig több, mint harmada volt a 2020-as kínai adatnak (17 204 USD) (World Bank, 2021c).

Gazdasági tekintetben tehát érdemes rövid tanulságként levonnunk, hogy noha a dél-ázsiai térség és azon belül India fokozatosan növeli súlyát Eurázián belül, attól még mindig nagyon messze van, hogy az elérhető átlagos életszínvonal tekintetében utolérje Északkelet-Ázsiát, vagy Délkelet-Ázsiát. Ám ha a gazdaság összesített kapacitásait vesszük figyelembe (melyek egy ország hatalmi potenciálja és befolyása szempontjából sokkal relevánsabbak, mint az egy főre vetített értékek), akkor azt látjuk, hogy India 2020-ban vásárlóerő-paritáson számítva már a harmadik, de USD-ben kifejezett nominálértéken is a hatodik legmagasabb GDP-vel rendelkezett a világon. Jövője pedig minden, jelenleg rendelkezésre álló számítás szerint még imponálóbb lehet. 2021-ben India a világ teljes megtermelt GDP-jének (vásárlóerő-paritáson) nagyjából 7 százalékát képviselte (O'Neill, 2021), ám például az OECD előrejelzése szerint részesedése 2060-ra akár a 11 százalékot is elérheti. Összehasonlításképpen: ugyanezen számítás szerint az USA akkor 14 százalékot képvisel majd a világ GDP-jéből (Organization for Economic Cooperation and Development, 2013). Emellett India már 2022-ben is a legnagyobb munkaképes korú népességgel rendelkezik a világon, és ennek lélekszáma még hosszú ideig növekedést mutat majd. Ugyanakkor az óriási potenciális munkaerő-tömeg kihívások forrása is. Havonta mintegy egymillió főre szokás becsülni az újonnan piacra lépő munkavállalók számát az országban, akiknek munkával való ellátása súlyos kihívásokat állít a mindenkori indiai kormányok elé (Tandom, 2018), egyúttal a munkavállalási célú migrációnak is állandó utánpótlást biztosít a folyamat. Végezetül a fegyverkezési mutatókat szemügyre véve mindenekelőtt újfent két szabályosságra érdemes felhívni a figyelmet: egyrészt – szemben a nyugati világgal – Dél-Ázsiában soha nem csök-

kentek a katonai célra fordított kiadások. Még a hidegháború lezárulásával sem, a helyi körülmények egyszerűen nem tették ezt lehetővé. A kilencvenes évek szerény növekedése az ezredfordulóra aztán magasabb ütemre kapcsolt (Sandler & George, 2016, pp. 179–180). Másrészt pedig a dél-ázsiai fegyverkezés két meghatározó szereplője India és Pakisztán, a többi térségbeli állam beszerzései értékben, minőség és mennyiség tekintetében is messze elmaradnak mögöttük. Dél-Ázsia katonai kiadásainak több, mint 90 százalékát a két vezető hatalom eszközölte a 2010-es évek végén is (SIPRI Military Expenditure Database, 2021). Nem indokolatlan tehát, hogy e két állammal szoktak elsősorban számolni, amikor Dél-Ázsia katonai erőviszonyai kerülnek terítékre. Az aszimmetria azonban közöttük is nagy. India katonai költségvetése ugyanis még 2019-ben is majdnem hétszer akkora volt, mint Pakisztáné (SIPRI Military Expenditure Database, 2021). Alább még részletesebben kitérünk az indiai nagyhatalmi program eredményeire, itt arra érdemes felhívni a figyelmet, hogy a kétségtelen konvencionális erőfölénye dacára Pakisztán a stratégiai csapásmérő képességek tekintetében minden jel szerint releváns ellensúlyt képez riválisával szemben. 2021-re szakértői becslések nagyjából 160 bevethető állapotú indiai nukleáris fegyverrel szemben 165 hasonló pakisztáni eszköz létezését feltételezték (Federation of American Scientists, 2021). Ehhez azonnal hozzá kell tennünk, hogy a fegyverek vélelmezhető mennyisége szakértői becsléseken nyugszik, így valamennyi bizonytalanság van ezzel kapcsolatban, még ha a becslések elég megbízhatóak is szoktak lenni. Fontos továbbá, hogy az atomfegyverek bevetésének képességeit illetően India előnye mutatkozik, döntően a működőképes nukleáris triádnak, illetve a nagyobb hatótávolságú hordozórakétáknak köszönhetően (Háda, 2019). Pakisztán viszont nem akar olyan messzire löni, mint India. Iszlámábád célja, hogy képes legyen „belőni” keleti szomszédjának teljes területét olyan mennyiségű tömegpusztító fegyverrel, amely elrettenti riválisát egy komolyabb fegyveres konfliktus felvállalásától. Újdelhi ezzel szemben nem csak Pakisztánnal, hanem Kínával szemben is törekszik erőt mutatni, valamint korlátozott globális hatalomként a külföldi presztízsének biztosításában is szerepet szán a nukleáris képességeinek. Mindez azt jelenti, hogy a stratégiai elrettentés Dél-Ázsia vonatkozásában két szinten valósul meg. Egyrészt a régió belül, ha aszimmetrikusan is, de hitelesen fennáll a két vezető dél-ázsiai ország viszonylatában. Másrészt, a régió kívül India már képes elérni ballisztikus rakétaival Kína legtávolabbi vidékeit is és igyekszik minél szélesebb földrajzi térségben képessé válni a nukleáris csapásmérésre, ezáltal globális hatalomként megjelenni. Utóbbi tekintetben azonban ma még egyértelmű Peking fölénye.

Mindemellett a dél-ázsiai térségen belül zajlik a multipoláris világrend egyik centrumának megszerveződése, amely indokoltá teszi, hogy külön is foglalkozzunk India hatalmi ambícióival és valós lehetőségeivel.

3. India, a regionális hatalom

Mint fentebb már érzékeltettük, szinte nincs olyan, hatalmi politikai megközelítésben releváns mutató, amely alapján ne lehetne megállapítani az Indiai Köztársaság döntő mértékű fölényét a dél-ázsiai térség bármelyik másik államával szemben. Egyetlen kivételt tehát a nukleáris fegyverek mennyisége jelent, amelyben csekély mértékű pakisztáni fölény gyanítható. Más tekintetben azonban Újdelhi uralja a hatalmi küzdőteret. Tulajdonképpen India a dél-ázsiai regionális biztonsági komplexum egyetlen állama, amely – ha korlátozottan is – de globális játékosnak tekinthető. Ez egyúttal azt is

jelenti, hogy fő kihívója elsősorban a térségen kívülről érkező, a Kínai Népköztársaság „személyében”. Újdelhi korlátozott globális szereplőként való megjelenése a nemzetközi rend alakulása szempontjából korszakos jelenség, ám az ország részéről hosszú fejlődés áll mögötte.

India kormányzó elitjének az ország 1947. évi függetlenné válásától kezdve volt egy sajátos elképzelése hazája nagyhatalmi státuszáról. Eleinte azonban ez inkább az erkölcsi iránymutató, a hidegháborús szembenálláshoz képest alternatív világértelmezést nyújtó szellemi központ szerepét takarta volna (Cohen, 2001), mivel a súlyos külső gazdasági támogatásra szoruló, katonailag gyenge (és saját elitje által gyengén is tartott) India többre nem lehetett képes. Ez még a kínaiaktól elszenvedett 1962 őszi háborús vereség nyomán változni kezdett a katonai célú nukleáris kutatások elindításával és a hagyományos fegyverkezés felfuttatásával. A hetvenes évek elejétől India már egyértelműen Dél-Ázsia regionális hatalma volt (Háda, 2019), emellett megfogalmazott egy tágabb, az egész Indiai-óceán térségére vonatkozó biztonságpolitikai koncepciót is. Utóbbi az indiai-óceáni békeövezet terveként vált ismertté (Indian National Congress, 1970), és Újdelhi dominanciája mellett lényegében kivonta volna az óceán térségét a hidegháborús játszmákból. Persze – minthogy a szuperhatalmak nem voltak érdekelték önmaguk földrajzi korlátozásában és India számára egy saját külön hatalmi érdekövezet lehatárolásában – semmi nem lett belőle. Mindezeket azért érdemes itt felidézni, mert – köszönhetően az indiai stratégiai gondolkodás konzekvens fejlődésének – az említett a törekvések a 21. század harmadik évtizedének elején is megfigyelhetők az ország részéről. Mindez ugyanakkor bizonyos ellentmondások forrását is jelenti. Napjainkban az indiai politikai és katonai elit részéről továbbra is nagy népszerűségnek örvendenek azok a gondolatok, melyek az országot egyfajta soft power hatalomként szeretnék láttatni, amely jótékonyan viszonyul a baráti államokhoz, erkölcsi példát mutat a világnak és a párbeszédet helyezve előtérbe békés megoldásokat keres a felmerülő problémákra. Ezzel szemben 2021-re India alapvetően katonai hatalom, békeidőben több, mint 1,45 millió fős hadereje a harmadik legnagyobb a világon és a második Ázsiában (Hackett, 2021, p. 259). Védelmi ráfordításai 2011 és 2020 között mintegy 34 százalékkal bővültek. (da Silva et al., 2021) 2019-re pedig India már nominálértéken is a harmadik legnagyobb védelmi költségvetéssel rendelkező ország volt a Földön, messze megelőzve Európa hagyományos nagyhatalmait, közöttük egykori gyarmatosítóját, az Egyesült Királyságot is (Association for Defending Victims of Terrorism, 2020).

Hatalmi pozíciójának leghitelesebb támaszai továbbra is a katonai dimenzióhoz kapcsolódnak. Ilyenek a hiteles minimális elrettentéshez elégséges nukleáris csapásmérő-képesség, a gyorsan fejlődő haditengerészet, illetve a másik két haderőnem korszerűsítése is, sok esetben hazai, vagy Oroszországgal közös fejlesztésű közrendszerekkel. Újdelhi védelmi koncepciói a kétezres és 2010-es évek folyamán evolutív fejlődést mutattak, melynek eredményeképpen az ország egyre komolyabb elvárásokat fogalmazott meg fegyveres erejével szemben. Közülük a legnagyobb publicitást az egyszerre két egymástól független fegyveres konfliktus megvívásának képessége és a haditengerészeti érdekövezetek kiterjesztése kapta. Előbbi még 2009-ben kapott nyilvánosságot és egyértelműen a pakisztáni-kínai szövetség ellensúlyozásának szándéka áll mögötte (Lodhi, 2010). Utóbbi pedig a 2015. évi tengeri védelmi stratégiával érkezett újabb mérföldkőhöz, mely immár a fél világra kiterjedően deklarálta India másodlagos és az egész Indiai-óceánra az elsődleges tengeri érdekövezetét (Integrated Headquarters, 2015, pp. 32–35). Technikai oldalról ezt a flotta ütőképességének gyors növekedése támasztja alá. 2021 végére Indiának két flottarepülőgép-hordozója állt rendszerben. A haditengerészeti légierő alkalmazása tekintetében Dél-Ázsiában nem akadt párja, és a tágabb Ázsiában is csak Kína és Japán

tudott nagyobb kapacitásokat felmutatni. Felszíni egységeinek számát illetően az indiai flotta nem számít kimagaslóan nagyra, ám az eszközállomány sokat fejlődött az elmúlt két évtizedben. 2021-re az indiai flotta nagyjából 280 hajóegységet üzemeltetett, melyből az említett két repülőgép-hordozó mellett 16 tengeralattjáró, 10 romboló és 17 fregatt volt (Hackett, 2021, p. 261). Technikai színvonaluk azonban eléggé változatos, részletekbe bocsátkozás nélkül érdemes jelezni, hogy például a tengeralattjáró-állomány zöme eléggé korszerűtlen, nem éppen tengeri nagyhatalom arculatát mutatja. A fejlődési igények tehát nagyok, ám az ebből fakadó hátrányokat némileg ellensúlyozzák az ország geopolitikai adottságaiból fakadó előnyei.

Külpolitikai tekintetben pedig az Egyesült Államok nyílt támogatása lendített sokat azon az ambícióra, mely Indiát a róla elnevezett óceán vezető hatalmi szerepébe helyezné. A 2017. decemberi amerikai nemzetbiztonsági stratégia (White House, 2017) nyíltan kimondja, hogy az USA támogatja India nettó biztonsági szolgáltató szerepét a térségben. Ez utóbbi igény az említett 2015. évi indiai tengeri biztonsági stratégiában kapott nyilvános kifejezést (Integrated Headquarters, 2015, p. 8), lényege pedig az lenne, hogy az ország egyoldalúan biztosítja a tengeri áru- és személyforgalom biztonságát az Indiai-óceánon azon térségbeli államok számára, akik ebben érdekeltek, de nem rendelkeznek eszközökkel a szavatolásához. India emellett fenntartja azon törekvését is, hogy az idegen hatalmak katonai jelenléte nemkívánatos az óceánon. Sokban hasonlít mindez a hetvenes évek békeövezetének tervére, ám az akkori szuperhatalmak helyett ma már a Kínai Népköztársaság távoltage a cél.

A 2020 tavaszán-nyarán széles körű korlátozásokkal (ún. nemzeti zárlattal) kezelt koronavírus-járvány ugyanakkor minden jel szerint komoly hatással volt az indiai védelmi szektor finanszírozására is. A Pénzügyminisztérium az első negyedévben a teljes évi előirányzott összeg 20 százalékában maxímálta a védelmi ágazat számára eszközölhető kifizetéseket, mely természetesen hátráltatta a folyamatban lévő modernizációs programokat (Hackett, 2021, p. 227), hosszabb távon azonban aligha lesz érdemi hatással az ország hatalmi pozíciójának alakulására.

4. Külső hatalmi aspirációk és geopolitikai játszmák

A hidegháború lezárulása, majd a Szovjetunió összeomlása Dél-Ázsiába is korszakos változásokat hozott. Moszkvából 1991 végétől egy olyan országot irányítottak, mely már nem volt közvetlenül határos a térségünkkel, helyi befolyása pedig rendkívül gyorsan csökkent. Oroszország ugyanakkor továbbra is nagyon fontos partner volt India számára, elsősorban azért, mert az indiai fegyveres erők több fegyverneménél kiválthatatlannak bizonyult a szovjet eredetű haditechnika. Napjainkra olyan közös fejlesztési eredmények jellemzik a két ország haditechnikai együttműködését, mint az ötödik generációs vadászbombázók fejlesztése, vagy a BrahMos robotrepülőgépek gyártása. Moszkva hatása Dél-Ázsia stratégiai folyamataira azonban napjainkig nem tudott helyreállni. India stratégiai önállósága és amerikai orientációja nem is tesz kíváncsiabbá többet, mint a kölcsönös hasznon nyugvó haditechnológiai kooperáció és a biztonságpolitikai párbeszéd.

Habár az 1990-es években megfigyelhető volt egyfajta relatív elérdektelenedés a nyugati hatalmak körében Dél-Ázsia iránt az ezredfordulót követően a térség újra gyors felértékelődésen ment keresztül

a nemzetközi kapcsolatokban. Ennek csak egyik, bár nem jelentéktelen oka volt a 2001. szeptember 11-i terroristamérgek megtorlásaként lezajlott amerikai fellépés az afganisztáni tálib rezsim felszámolására, mely komoly diplomáciai és pénzügyi lehetőségeket nyitott meg az éppen újra diktatórikus periódusát élő Pakisztán előtt. Iszlámábád csaknem két évtizedre visszanyerte az egykori hidegháborús szövetségesének kiemelt figyelmét, mely a fegyveres erők korszerűsítésére éppúgy jótékony hatást gyakorolt (Epstein & Kronstadt, 2012), mint a gazdasági növekedés felfuttatásához szükséges külső források bevonására (Fedor, 2008). Pakisztán párhuzamosan igyekezett kiaknázni az amerikai és kínai kapcsolataiból származó előnyöket. Igen különleges helyzetet teremtett számára, hogy a világ mindkét vezető hatalmát barátjának tudhatta, ám a sorrend egyértelmű volt. Iszlámábádban az amerikaiakat megbízhatatlan szövetségesnek tartották, akik csak akkor foglalkoznak Pakisztánnal, ha az éppen érdekükben áll. Ezzel szemben Kínát olyan stabil szövetségesnek tekintik, amellyel tartós, a közvetlen Dél-Ázsiai térséget érintő stratégiai érdekek kötik össze Iszlámábádot. Ennek megfelelően a pekingi kapcsolatok prioritizálása figyelhető meg a részükről, amit a 2020-as évek elejének fejleményei csak még könnyebbé tettek. A kínai szempontokról alább még bővebben lesz szó.

Washington számára ismert volt a pakisztáni állam rejtett támogatása a tálibok és egyéb dél-ázsiai terroristaszervezetek javára. Bizalomról tehát részéről sem lehetett beszélni a két politikai elit között és az Egyesült Államok már a kétezres évek elejétől nagyobb jelentőséget tulajdonított az Indiához fűződő kapcsolatainak fejlesztésének. Ez utóbbiban nem annyira a pakisztáni politikával szembeni fenntartások működtek közre, mintsem a hosszabb távú stratégiai megfontolások. George W. Bush és az őt követő Barack H. Obama kormányai számára egyaránt világos volt, hogy a Kínai Népköztársaság egyre növekvő kihívását az Egyesült Államok globális vezető szerepére és ázsiai hatalmi érdekeire nézvést célszerű lenne még a kontinensen ellensúlyozni. Ez nem csak valamivel olcsóbb, de a közvetlen amerikai biztonsági érdekekre nézve kevésbé veszélyes stratégiának tűnt. Világos volt azonban, hogy noha Japán, Dél-Korea, vagy éppen Ausztrália továbbra is kulcsfontosságú szövetségesek maradtak, ám csak egy állam létezik Irántól keletre, amelynek méretei és katonai célokra mozgósítható tartalékai párba állíthatók a kínáival, és ez India. Ráadásul az Indiai-óceán tengelyében elhelyezkedve, saját nukleáris ütőerővel rendelkezve az ország olyan lehetőségek birtokában van, melyek kiaknázása nagyon könnyen ütközik Peking stratégiai érdekeivel. Így az amerikai félnek nem is igen van más dolga, mint elismerni Dél-Ázsia legnagyobb államának addigi eredményeit és segítségére lenni abban, hogy még tovább tudja fejleszteni azokat a képességeit, amelyek az indiai-óceáni térség vezető helyi hatalmának szerepét biztosítják a számára. Ennek szellemében a kétezres évektől kibontakozó amerikai-indiai együttműködés kiterjedt Újdelhi, de facto atomhatalmi státuszának elismerésére és a békés célú nukleáris együttműködésre, a korszerű amerikai haditechnikai eszközök értékesítésének lehetőségére és a haderőnemek közötti szakmai együttműködésre. Utóbbiak közül is kiemelt figyelmet szoktak kapni az évente megrendezett „Malabár” tengeri hadgyakorlatok, amelyek keretében az amerikai s indiai haditengerészeti egységek különböző szituációkban gyakorolják a hatékony együttműködést. Duójukhoz 2015-től a japán, 2020-tól pedig az ausztrál haditengerészet is csatlakozott a gyakorlatokhoz, így az lényegében a QUAD együttműködés hadijátékává kezdett válni.

A Négyoldalú Biztonsági Párbeszéd (Quadrilateral Security Dialogue – QUAD) formálisan 2007-ben alakult meg japán kezdeményezésre, majd egy évtizednyi stagnálás után 2017-ben kapott új lendületet a tagok együttműködése (Fukushima, 2018). Jóllehet, a Kína-ellenes tartalom kezdettől fogva egyértelmű volt, a négy állam hivatalosan a nemzetközi jog betartására, a demokratikus érté-

kek hangsúlyozására, valamint a szabad és békés indiai-csendes-óceáni térség fenntartására alapozta együttműködését. 2020-tól azonban a védelempolitikai kooperáció is erősödésnek indult. Az év szeptemberében Japán és India szorosabbra vonta katonai együttműködését (Gill, 2020), és noha Újdelhi hangsúlyozza a QUAD nem-katonai jellegét (Chaudhury, 2021), Peking egyre inkább igyekszik el-tántorítani a kisebb dél-ázsiai államokat a társulással való szorosabb együttműködéstől.

Miután 2020. február 29-én az Egyesült Államok megállapodott az afganisztáni tálibokkal az amerikai erők kivonásáról (U.S. Department of State, 2020), Dél-Ázsia északnyugati térségének stratégiai folyamataiba új időszámítás köszöntött be. Ekkor már néhány éve újra mélypontra kerültek a pakisztáni-amerikai kapcsolatok, a kivonulás pedig világossá tette, hogy immár nincs érdemi verseny a térség két vezető állama között az amerikai támogatásért: India maradt az USA legfontosabb barátja a világnak ezen a részén. Az afganisztáni Gháni-kormány magára hagyása ugyanakkor nem tett jót India biztonsági helyzetének. Voltaképpen a kabuli rendszer 2021. nyári összeomlása és a tálibok újbóli hatalomátvétele egy Pakisztán által régóta lehetségesnek tartott forgatókönyv valóra válását jelentette. Iszlámábád ezzel újra egy olyan politikai elitsoportot tudhat Afganisztán élén, amely vele szemben hálára kötelezett, Indiával szemben viszont ellenséges. Általános várakozás, hogy az afganisztáni helyzet megváltozása, növelheti a terrorfenyegetettséget indiai Kasmírban is, ahol az újdelhi kormány 2019 augusztusában felszámolta a helyi muszlim lakosság számára különleges lehetőségeket biztosító alkotmányos garanciákat (Mahurkar, 2019), és visszaminősítette Dzsammu és Kasmír államot szövetségi területté (The Jammu and Kashmir Reorganisation Bill, 2019). Az iszlám bázisú terrorizmus kihívásának kezelése azonban India problémája. Washington számára Afganisztán stratégiai jelentősége lényegében elenyészett 2021-re. Szoros összefüggésben áll ez azzal, hogy az USA minden korábbinál egyértelműbben helyezi kül- és biztonságpolitikájának centrumába azokat a kihívásokat, melyeket a Kínai Népköztársaság hatalmi emelkedése idéz fel számára. Egyúttal igyekszik kialakítani azokat a képességeket, amelyekkel változatos helyzetekben is rugalmas válaszokat tud adni a kínai akciókra anélkül, hogy mindezzel súlyos fegyveres konfliktust kockáztatna (Campbell & Sullivan, 2019). Dél-Ázsia vonatkozásában ez az afganisztáni lekötöttséget haszontalanná tette, India mind szorosabb együttműködése viszont nagyon is kívánatos maradt. Újdelhi ezáltal, ha regionális szinten veszített is valamit az amerikai kivonulással, az amögött meghúzódó stratégiai koncepciónak köszönhetően a tágabb indiai-csendes-óceáni térségben nyereséget is elkönnyvelhetett.

Kína számára a dél-ázsiai térség eleinte Peking himalájai pozícióinak stabilitása szempontjából volt fontos. Két, egymással összefüggő probléma merült fel ennek kapcsán. Egyrészt, az Indiával közös határt még a gyarmati időszakban húzták meg, ahol a fő tárgyalófélként szereplő Brit Birodalom a kínai állami ideológia szemszögéből imperialista agresszor hatalom volt, melynek nem volt joga követelésekkel fellépni a Középső Birodalommal szemben, emellett ahhoz sem volt joga, hogy Tibetet tárgyalófélként szerepeltesse, mivel az kínai felfogás szerint a birodalom részét képezte és nem volt önálló állam. A Kínai Népköztársaság tehát lényegében a teljes, csaknem 3500 km hosszú indiai-kínai határ státuszát megkérdőjelezte, miközben India legitimnek tekintette azt. Másrészt, Pekingben folyamatosan élt a gyanú, hogy India elitje számára szimpatikus a tibeti függetlenség eszméje és hajlandóak azt tevőlegesen is támogatni, mivel szoros rokonságot vélelmeznek az indiai és tibeti szellemi-civilizáció között. A határvonalak kérdésének napirenden tartása a Tibet-politika részét képezte: Kína olyan himalájai területeket követelt Indiától, amelyek felfogása szerint Tibethez tartoznak, míg a határok bizonytalanságával nyomás alatt is tartotta Újdelhit annak érdekében, hogy ne veszélyeztesse

a pekingi érdekeket. 1954-ben megszületett a két ország Tibet-szerződése, amelyben India rögzítette: elismeri a dalai lámák birodalmát a népköztársaság részének. Még abban az évben szignálásra került a két ország megállapodása, amely tartalmazta a békés egymás mellett élés öt alapelveként ismertté vált közös nyilatkozatot. Erre mind a mai napig rendszeresen történik hivatkozás Kína nemzetközi egyezményeiben. Ám az indiai-kínai barátság maga idejében sokat propagált légköre hamar megromlott, és amikor 1959-ben a dél-ázsiai hatalom befogadta a kínai hadsereg elől menekülő XIV. dalai lámát, Pekingben már az alapelvek elárulásáról beszéltek, a viszony mélypontját pedig az 1962 októberében kirobbant 33 napos háború jelentette (Abitbol, 2009).

Az 1962. évi határháború a két ország között a területi vitából szinte semmit nem oldott meg (csak a lakatlan Akszaj Csin plató máig tartó kínai annektálására került sor), viszont – mint utaltunk rá – jelentős változást hozott India biztonság- és védelempolitikájában. Akszaj Csin megszállásával, majd egy évre rá a Pakisztánnal kötött határmegállapodás által (melyben Kína ellenőrzése alá vonta a Shaksgam-völgyet is) Peking közvetlenül érintetté vált a kasmíri konfliktusban is. Iszlámábádban ugyanakkor 1962 után új szövetségesre leltek a Kínai Népköztársaságban, mellyel immár közös cél volt India féken tartása és az, hogy sohase szerezhessen érvényt területi igényeinek. Noha az indiai-kínai diplomáciai kapcsolatok 1976-ban újra felvételre kerültek, majd a nyolcvanas évek végétől a gazdasági kapcsolatok fejlesztése mellett is hitet tettek a felek, Ázsia két legnagyobb állama között többé nem állt helyre a bizalom. A 21. század ebben a légkörben köszöntött be a térségbe, ám India potenciális riválisként való fellépése egyre komolyabb stratégiai kihívást jelentett Peking számára. A himalájai térség stabilitása továbbra is szempont maradt, ám a kínai érdekek egyre inkább az óceánhoz kötődtek. 1992-től Kína nettó kőolaj-importőr lett. Éppen abban az időszakban, amikor India útjára indította átfogó gazdasági reformjait és megfogalmazta a Look East Policy-t, mely az ország délkelet-ázsiai befolyásának újjáélesztését célozta. A kínaiak számára ezt követően egyre aggasztóbb lett az úgynevezett Malaka-dilemma, azaz a délkelet-ázsiai Malaka-szoros kiemelkedő szerepe országuk energiahordozó-importjában, illetve nyugat felé menő késztermékexportjában. A szoros bejáratával szemben ugyanis az indiai Andamán- és Nikobár-szigetek haditengerészeti és légitámaszpontjai helyezkednek el, lényegében a Malaka-térség negyedik államának státuszát biztosítva India számára. A kritikus szempont itt az energiabiztonság, 2020-ban ugyanis a Kínai Népköztársaság kőolaj-felhasználásának 73 százalékát, míg földgázfelhasználásának 41 százalékát importból fedezte (BP, 2020). Túlnyomó részük a tengeren érkezett az országba. Jóllehet, az energiatermelés 57 százaléka még akkor is szénelapú volt (BP, 2020), ez elég jelentős tétel ahhoz, hogy legalább részleges elakadása komoly problémákat idézzon fel a kínai gazdaság működésében. Peking indiai-óceáni pozícióinak megerősítése azon a törekvésen nyugszik, hogy itteni ellátási útvonalai ne legyenek egyoldalúan kitéve az amerikai-indiai szövetségnek. Dél-Ázsia kisebb államainak kritikus szerepe van ebben. Pakisztánban Gvadár kikötőjének fejlesztése gyakorlatilag kínai tőkéből valósult meg a kétezres évek elejétől. A kikötőkomplexum 2016-tól vált működőképesé és részét képezi a Kínai-Pakisztáni Gazdasági Folyosónak (China–Pakistan Economic Corridor – CPEC), melynek koncepciója 2015-től napjainkig foglalja magában a kínai források támogatásával Pakisztánban megvalósuló infrastruktúrális fejlesztéseket (Günsberger, 2019, pp. 231-234). A CPEC a széles körben ismert Övezet és Út Kezdeményezés részét képezi, mely a szárazföldi Dél-Ázsiából főként Pakisztánt és Bangladeszt érintené a legerősebben.

India megkerülésének – más szemlélet szerint pedig bekerítésének – programja az indiai-kínai stra-

tégiai játszma igen dinamikus vetülete napjainkban. Az Egyesült Államokban született „Gyöngysor” teória, amely lényegében arra hívja fel a figyelmet, hogy Kína a délkelet-ázsiai és indiai-óceáni térségekben megvalósított kikötői, repülőtéri és egyéb infrastrukturális beruházásaival, illetve tulajdonszerzéseivel olyan pozíciókra tesz szert, amelyek egyfajta láncolatként körbe veszik az indiai felségvizeket és biztosítják Peking befolyását, szükség esetén pedig akár katonai jelenlétét is itt, komoly karriert futott be az indiai geostratégiai gondolkodásban. A Malaka-szorostól nyugatra a mianmari Kjakpju, a bangladesi Csittagong, a sri lankai Hambantota, a maldív-szigeteki Malé és a pakisztáni Gvadár kikötőfejlesztéseit szokták a „gyöngysor” szemeiként azonosítani. Újdelhi válasza a „gyémántnyak-lánc” névre keresztelt koncepció (Singh, 2021), amely kétoldalú katonai, illetve biztonságpolitikai együttműködések foglalt magába India és néhány Kínával szomszédos (pl. Mongólia), vagy a kínai hatalmi törekvésekkel szemben aggodalmakat tápláló ország (pl. Indonézia) között (Bubna & Mishra, 2020). Az első ízben 2011-ben nyilvánosságra került elképzelés változatos eszközökkel igyekszik megszervezni India szövetségi hálózatát attól függően, hogy a partner mire mutat nyitottságot. Katonai támaszpontok használatától kezdve átfogó gazdasági és biztonsági együttműködésekig terjedt a megállapodások tartalma. Az indiai óceáni térségben 2022-ig Mauritius, a Seychelle-szigetek, Omán, Indonézia és Irán alkotják a nyaklánc „gyémántjait”.

Dél-Ázsia államainak többségét az indiai dominanciától való félelem, valamint a fejlődéshez szükséges befektetések, kereskedelmi lehetőségek megszerzésének vágya teszi nyitottá a kínai ajánlatokra. Helyzetük azonban eltérő. Pakisztán szemében például komoly ideológiai és biztonságpolitikai érvek szólnak a kínai szövetség mellett, melynek életképes regionális alternatívája nem kínálkozik számára. A kisebb térségbeli államok ugyanakkor sokkal nagyobb hangsúlyt fektetnek az egyensúlyozásra a kínai és indiai geostratégiai érdekek között. Nepál, Banglades, Srí Lanka és a Maldív-szigetek fontos célpontjai bár a kínai kapcsolatépítésnek, ám folyamatosan tekintettel kell lenniük India érzékenységre is, aki sokkal nagyobb hatást tud gyakorolni gazdasági és politikai stabilitásukra. Különösen látványos Nepál esete, amely a két ázsiai óriás közé szorulva Indiának való erős – a politikai zsarolást is lehetővé tevő – gazdasági kitettségéből az elmúlt években Peking támogatásával kereste volna a kiutat. Katmandu 2017-ben megállapodott ugyan Kínával a csatlakozásról az Övezet és Út Kezdeményezéshez (Giri, 2017), ám a végrehajtás lassan haladt és Xi Jinping kínai elnök 2019. évi nepáli látogatásán meg is mutatkoztak a problémák (Jha, 2019). Az ekkor aláírt megállapodások ugyanis főleg Kínát hozták kedvezőbb pozícióba, így a két szomszéd befolyásának kiegyensúlyozása egymással Nepál esetében nem a jó ajánlatok közötti lavírozást, hanem az érdekek további sérelmét eredményezi. A Maldív-szigetek számára a kínai megjelenés az Indiai-óceánon Nepálhoz hasonlóan az egyensúlyozó stratégia kényszerét hozta el. Peking szinte csodákat ígért Ázsia legkisebb államának. Kínai hitelből 2018-ra készült el például a Maldív-Kínai Barátság Híd, mely a nemzetközi repülőtérnek helyet biztosító Hulhulé szigetet köti össze Malé szigettel, a fővárossal (Seychelles News Agency, 2020). Ám még ugyanabban az évben a szigetország lépett egyet hátra és kilátásba helyezte a beruházási megállapodások felülvizsgálatát. Hogy érzékeljük az ügylet nagyságrendjét: a beruházási program összesen 1,5 milliárd USD értékű hitelt tartalmazott, mely a Maldív-szigetek az évi GDP-jének több, mint 41 százalékával volt egyenértékű (Macan-Markar, 2018). Mindez az ország nagyon jelentős eladósodását eredményezné Kína felé mely a maldív GDP koronavírus-járvány miatti esésének tükrében még a korábban kalkulálnál is súlyosabb helyzetet eredményezne. Srí Lanka esete intő példa erre, ahol Hambantota kikötőjét és repülőtérét szintén kínai hitelből, grandiózus látomásokat kergetve fejlesztették fel, majd a várt bevételek elmaradásával a hitelek törlesztésére

képtelen szigetország 2017-ben 99 évre bérbe kényszerült adni a kikötőt Pekingnek (Wong, 2021). Jóllehet, a kikötő hivatalosan a tengeri selyemút tervének fontos eleme, gyakran hivatkozzák azon kínai taktika iskolapéldájaként is, amely szerint Peking úgy növeli befolyását a dél-ázsiai térségben és veszi át az ellenőrzést fontos létesítmények felett, hogy előtte eladósítja az érintett országot ön-maga irányába. Ezt persze Pekingben tagadják, ám a hasonló incidensek jól megvilágítják az intenzív stratégiai versenyt, mely a dél-ázsiai, illetve indiai-óceáni pozíciókért zajlik. Párhuzamosan ezzel, Peking a térség északi határán is kiélezte a helyzetet az elmúlt években. 2017 nyarán a Bhutánnal területi vita tárgyát képező Dokhlam-fennsíkon jelentek meg a kínai haderő útépitő alakulatai, visszavonulásukat pedig csak India határozott fellépése kényszerítette ki. Ez azonban jó eséllyel csak ideiglenes eredmény, mivel a kínai jelenlétet nem messze Dokhlamtól, egy másik vitatott térségben 2022 januárjában is műholdfelvételek bizonyították (Ghoshal et al., 2022). 2020-ban pedig India és Kína himalájai határtérségében törtek ki összetűzések a határellenőrző egységek között. India nukleáris és hagyományos hadviselési képességeinek fejlődése egyre nagyobb kockázatokat társított egy esetleges újabb indiai-kínai határkonfliktushoz. Ám az indiai katonai infrastruktúra fejlesztése Ladakh térségében jó ürügyül szolgált egy korlátozott, alacsony intenzitású összetűzés-sorozat kirobantásához, mely egyrészt megmutatta a két emelkedő hatalom kormányainak elszántságát tekintélyük és érdekeik megóvására, másrészt elterelte a szélesebb közvélemény figyelmét belső feszültségeikről, melyek okai között indiai részről a koronavírus-járvány kezelésének hibáiról és a hindu nacionalista társadalompolitikából fakadó visszaélésekről, míg kínai oldalról Hong Kong autonómiájának felszámolásáról és az uigur nemzetiséggel szembeni represszív politikáról érdemes megemlékeznünk.

5. Egy új aranykor vonzásában

Manapság nemigen merül fel kétség az ázsiai fejlődés kilátásaival foglalkozó szakirodalomban arra vonatkozólag, hogy Dél-Ázsia egyre fontosabb szerepet játszik majd a 21. század világgazdasági rendszerében és geopolitikai játszmáiban. Ám az közel sem ennyire egyértelmű, hogy valamennyi itteni állam nyertese lesz majd ennek a folyamatnak. India növekvő hatalmi súlya konszenzust élvező prognózis, ugyanakkor joggal vethetjük fel Afganisztán, Pakisztán és Banglades fokozódó társadalmi feszültségeit is, mint a jövőt terhelő jelenségeket. Nem érdemes figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy Dél-Ázsia stratégiai felértékelődése többnyire az indiai-óceáni szállítási útvonalak mentén fekvő államok előtt nyit meg új lehetőségeket, ezzel szemben a térség himalájai államai (Nepál és Bhután), valamint az északnyugati ütközőállam Afganisztán jóval kevésbé profitál a folyamatból. Utóbbi a tálibok 2021. nyári hatalomátvételével lényegében újra nemzetközi elszigeteltségbe került, fejlődési kilátásait pedig nem csak a tálib kormány szalonképtelensége, de az Iszlám Állam – Horászán szervezett belháborúja is szűkíti. Alig valamivel jobb a helyzete Pakisztánnak, amelyet 2019-re Banglades megelőzött a vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GDP tekintetében (World Bank, 2021b), és a koronavírus-járvány hatásai is súlyosan érintettek. Iszlámábád ázsiai (és régiós szintű) összehasonlításban elég gyenge fejlődési potenciált tudott felmutatni az elmúlt három évtizedben és ebben 2022-re sem látszik jelentős javulás. Az ország egyre jobban ráutalt a kínai tőkére, miközben az amerikai érdeklődés nagyot csökkent irányába. Afganisztán ugyanakkor elsősorban neki, valamint Indiának, Kínának és Iránnak okoz majd megoldandó problémákat a közeli jövőben.

India ma az első számú amerikai stratégiai partner szerepét tölti be Dél-Ázsiában és ez várhatóan az előttünk álló években is így marad majd. Az ország stratégiai kultúrájában azonban központi elem a minél nagyobb mértékű önerőre támaszkodás törekvése. India ma még ennek megfelelően nem mutat egyértelmű hajlandóságot kölcsönös védelmi kötelezettségen nyugvó katonai szövetségek megkötésére, hanem általánosabb – bár esetenként szorosabbá váló – biztonsági együttműködéseket vállal fel. Önálló hatalmi centrumként elképzelt jövőjét sajátos megvilágításba helyezi a 2014 óta Indiát kormányzó hindu nacionalista elitcsoport társadalom- és világszemlélete. India nemzeti fejlődésének, múltjának és jövőjének újrafogalmazása egyúttal az eddig alapvetőnek tekintett, a függetlenné válást követően alkotmányba foglalt értékektől való távolodást is jelenti. A hindu indiai nemzet megteremtése és ennek részeként a muszlim társadalomrészre nehezedő nyomás a belső konfliktusok kiéleződésével fenyeget, egyúttal tovább növeli a távolságot Dél-Ázsia vezető hatalma és a térség jelentős muszlim többségű államai között. Pedig a szorosabb integrációnak értelme is lenne, és a keret is adott hozzá a még 1985-ben alapított SAARC (South Asian Association for Regional Cooperation) formájában. Mindennek ellenére a bizalomhiány kritikus területeken akadályozza térségünk államainak hatékonyabb együttműködését, ami arra enged következtetni, hogy megosztottságuk a jövőben is széles terepet ad a külső hatalmi befolyásépítésnek a körükben, valamint a gazdasági fejlődés tekintében is erősen eltérő perspektívákkal bírnak majd.

Felhasznált irodalom

- Abitbol, A. d. (2009). Causes of the 1962 Sino-Indian War. *Josef Korbel Journal of Advanced International Studies*. University of Denver, 1 (Summer), 74-88.
- Association for Defending Victims of Terrorism (2020). *Global military expenditure sees largest annual increase in a decade*. <http://en.advtngo.org/report/1723/global-military-expenditure-sees-largest-annual-increase-in-a-decade>
- BP (2021). *Statistical Review of World Energy – 2021. China's energy market in 2020*. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-china-insights.pdf>
- Bubna, V. & Mishra, S. (2020. július 14). String of Pearls vs Necklace of Diamonds. *Asia Times*. <https://asiatimes.com/2020/07/string-of-pearls-vs-necklace-of-diamonds/>
- Campbell, K. M. & Sullivan, J. (2019). Competition Without Catastrophe- How America Can Both Challenge and Coexist With China. *Foreign Affairs*. September/October <https://www.foreign-affairs.com/articles/china/competition-with-china-without-catastrophe>
- Chaudhury, D. R. (2021. szeptember 22). To smoothen ruffled feathers in Asia, India terms QUAD a non-military alliance. *The Economic Times*. <https://economictimes.indiatimes.com/news/india/to-smoothen-ruffled-feathers-in-asia-india-terms-quad-a-non-military-alliance/articleshow/86415597.cms?from=mdr>
- Cohen, S. P. (2001). *India: Emerging Power*. Brooking Institution Press.
- da Silva, D. L., Tian, N. & Marksteiner, A. (2021). Trends in World Military Expenditure, 2020. *SIPRI*. https://sipri.org/sites/default/files/2021-04/fs_2104_milex_0.pdf
- Epstein, S. B. & Kronstadt, K. A. (2012). Pakistan: U.S. Foreign Assistance. *CRS Report for Congress*.
- Federation of American Scientists (2021). *Status of World Nuclear Forces*. <https://fas.org/issues/nuclear-weapons/status-world-nuclear-forces/>
- Fedon, P. L. (2008). Role of the Asian Development Bank in Pakistan's Development. *Pakistan Horizon*. 61(3), 37-42.
- Fukushima, A. (2018. november 30). The Quad as a caucus for cooperation. *The Strategist*. Australian Strategic Policy Institute. <https://www.aspistrategist.org.au/the-quad-as-a-caucus-for-cooperation/>
- Ghoshal, D., Katakam, A. & Bhandari, A. (2022. január 13). China steps up construction along disputed Bhutan border. *Reuters*. <https://graphics.reuters.com/CHINA-BHUTAN/BORDER/zjvqknaryvx/>
- Gill, P. (2020. szeptember 11). India and Japan sign 10-year military pact to counter China in the Indo-Pacific — strengthening the QUAD. *Business Insider*. <https://www.businessinsider.in/policy/foreign-policy/news/india-and-japan-sign-10-year-military-pact-to-counter-china-in-the-indo-pacific-strengthening-the-quad/articleshow/78055166.cms>
- Giri, S. (2017. május 12). Nepal, China sign deal on OBOR. *The Kathmandu Post*. <https://kathmandupost.com/national/2017/05/12/nepal-china-sign-framework-deal-on-obor>

- Günsberger D. (2019). A kínai-pakisztáni gazdasági folyosó biztonsági aspektusai: külső és belső kihívások. In Salát Gergely – Szakáli Máté – Szilágyi Zsolt (szerk.), *Veszélyes vizeken*. (pp. 231-252.) Typotex.
- Hackett, J. (2021). *The Military Balance 2021*. Routledge.
- Háda B. (2019). *India biztonságpolitikájának evolúciója 1947–2017*. NKE.
- Indian National Congress (1970). *Address at the Third Conference of the Heads of State or Government of Nonaligned Countries [Lusaka, September 1970]*. Speeches., <http://inc.in/resources/speeches/337-India-And-The-Third-World>
- Integrated Headquarters (2015). *Ensuring Secure Seas: Indian Maritime Security Strategy*. Ministry of Defence. https://indiannavy.nic.in/sites/default/files/Indian_Maritime_Security_Strategy_Document_25Jan16.pdf
- Jha, H. B. (2019. október 23). Xi Jinping's visit to Nepal: A diplomatic victory for China? *Observer Research Foundation*. <https://www.orfonline.org/expert-speak/xi-ping-visit-nepal-diplomatic-victory-for-china-56932/>
- Joël, R. (2018). Comparing economic growth across the world. *Full Fact*. <https://fullfact.org/economy/global-economic-growth/>
- Lodhi, M. (2010). India's Military Doctrine. *Khaleej Times Online*. http://www.khaleejtimes.com/DisplayArticleNew.asp?col=§ion=opinion&xfile=data/opinion/2010/January/opinion_January39.xml
- Macan-Markar, M. (2018. szeptember 30). China's infrastructure diplomacy takes a beating in Asian elections. *NIKKEI Asia*. <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Belt-and-Road/China-s-infrastructure-diplomacy-takes-a-beating-in-Asian-elections>
- Mahurkar, U. (2019. augusztus 9). Downsizing Kashmir. *India Today*. <https://www.indiatoday.in/magazine/the-big-story/story/20190819-downsizing-kashmir-1578639-2019-08-09>
- O'Neill, A. (2021). India: Share of global gross domestic product (GDP) adjusted for Purchasing Power Parity (PPP) from 2016 to 2026. *Statista*. <https://www.statista.com/statistics/271328/india-share-of-global-gross-domestic-product-gdp/>
- Organization for Economic Cooperation and Development (2013).: *Looking to 2060: Long Term Growth Prospects for the World*. London, <http://www.oecd.org/eco/outlook/lookingto2060.htm>.
- Sandler, T. & George, J. (2016). Military Expenditure Trends for 1960–2014 and What They Reveal. *Global Policy*, 7 (2), 174-184.
- Seychelles News Agency (2020. augusztus 18). *India seeks to counter China sway in Maldives with bridge project*. <http://www.seychellesnewsagency.com/articles/13399/India+seeks+to+counter+China+sway+in+Maldives+with+bridge+project>
- Singh, A. K. (2021). Why has India's 'necklace of diamonds' strategy in the Indian Ocean Region not been as successful compared to China's 'string of pearls' strategy? *Manohar Parrikar Institute for Defense Studies and Analyses*. <https://idsa.in/askanexpert/why-has-india-necklace-diamonds-strategy-indian-ocean-region>
- Stockholm International Peace Research Institute (2021). *SIPRI Military Expenditure Database*. <https://www.sipri.org/databases/milex>

- Tandom, R. (2018. február 26). India Needs 10 Million Jobs Per Annum Till 2030 To Counter Unemployment. *Business World*. <http://www.businessworld.in/article/India-Needs-10-Million-Jobs-Per-Annum-Till-2030-To-Counter-Unemployment-/26-02-2018-141808/>
- The Hindu (2019). *The Jammu and Kashmir Reorganisation Bill, 2019*. <https://www.thehindu.com/news/resources/article28823852.ece/Binary/FullTextofJ&KReorganisationBill.pdf>
- Trading Economics (2021). *South Asia - GDP Per Capita, PPP (current International \$)*. <https://trading-economics.com/south-asia/gdp-per-capita-ppp-us-dollar-wb-data.html>
- U.S. Department of State (2020). *Agreement for Bringing Peace to Afghanistan between the Islamic Emirate of Afghanistan which is not recognized by the United States as a state and is known as the Taliban and the United States of America*. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf>
- United Nations (2017). *UN World Population Prospects 2017*. <https://population.un.org/wpp/>
- The White House (2017). *National Security Strategy of the United States of America*. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>
- Wong, C. (2021. február 25). China can extend Hambantota port lease to 198 years, Sri Lankan minister says. *South China Morning Post*. <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3122975/mistake-china-can-extend-hambantota-port-lease-198-years-sri>
- World Bank (2021a). *Population, total - Bhutan, Maldives, Afghanistan, Bangladesh, India, Nepal, Sri Lanka, Pakistan*. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=BT-MV-AF-BD-IN-NP-LK-PK>
- World Bank (2021b). *GDP (current US\$) - India, Bangladesh, Bhutan, Afghanistan, Maldives, Nepal, Sri Lanka, Pakistan*. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=IN-BD-BT-AF-MV-NP-LK-PK>
- World Bank (2021c). *GDP per capita, PPP (current international \$) - India, China*. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD?locations=IN-CN>

MOLDICZ CSABA

Törésvonalak Európában –
Közép-Európa helyzete az új világrendben

TÖRÉSVONALAK EURÓPÁBAN – KÖZÉP-EURÓPA HELYZETE AZ ÚJ VILÁGRENDBEN

MOLDICZ CSABA¹

Absztrakt

A közép-európai térség radikális átalakuláson ment keresztül 1990 és 2021 között, az átalakulás azonban nem állt meg az 1990-es években, melyeket általában tranzíciós időszaknak nevezünk, hiszen a külpolitikai célok jelentősen átalakultak később. A kezdeti időszakban úgy tűnt, hogy a NATO és EU tagság elérése ezen országok külpolitikai célja, de később világossá vált, hogy az intézményi integráció legfeljebb csak eszköze lehet az igazi célok elérésének: a gazdasági prosperitás és a jólét céljainak. A több mint három évtizedet két periódusra lehet osztani és az elválasztó vonal a 2008–2009-es globális pénzügyi válság, amelynek egyrészt hatalmas hatása volt ezen országok gazdasági fejlődésére, de mindenekelőtt jelentősen megváltoztatta ezen országok külpolitikáját. Ezt a változást kétféleképpen lehet magyarázni. Egyrészt a térségben jellemző gazdasági modell elérte határait és a felzárkózás tartalékai kimerültek, szükségessé téve e modell újragondolását. Másodszorban, az eurázsiai kontinens felemelkedése, elsősorban Kínáé a térséggel való együttműködést vonzóvá tette ezen országok számára. Ugyanakkor az együttműködéssel kapcsolatos lelkesedés úgy tűnik, eltűnőben van a térségben, hiszen az USA és Kína közötti feszültségek tovább növekedtek a globális járvány alatt arra kényszerítve a közép-európai országokat, hogy térfelet válasszanak maguknak. Noha a közép-európai országok motivációi és az ott jellemző feltételek hasonlóak, növekvő törésvonalakat lehet látni a térségben a megváltozott új környezethez való külpolitikai alkalmazkodás tekintetében.

Kulcsszavak: Közép-Európa, EU, USA, Oroszország, Kína, geopolitika geoökonómiai küzdelem, törésvonalak, aszimmetrikus függés

¹ Moldicz Csaba PhD, Kutatási igazgató, Eurázsia Központ, Neumann János Egyetem

Abstract

The Central European region has undergone a radical transformation between 1990 and 2021, but it did not stop in the 1990s, which we usually refer to as the transition period. The countries' foreign policy goals also changed radically later on. At first, membership in the EU and NATO seemed to be the foreign policy goal, but later it became obvious that institutional integration is only the tool to achieve the real goals: economic prosperity and security. The more than three decades can be divided into two periods, and the dividing line is the Global Financial Crisis which, on the one hand, had an enormous impact on the economic development of the region, but, above all, significantly changed the foreign policies of the Central European countries. This change in goals can be explained by two main factors. First, the model of economic development seems to have reached its upper limits and the reserves for the catching-up process are exhausted, making a recalibration of this model necessary. Second, the rise of the Eurasian continent, especially China, made cooperation with this region attractive for Central Europe. However, the initial enthusiasm for cooperation seems to have waned in the region as tensions between the United States and China have increased during the global pandemic, forcing countries to choose sides. Although the initial conditions and motivations were similar, we can identify rising fault-lines in the foreign policy response of Central European countries to this new environment.

Keywords: Central Europa, EU, US, Russia, China, geopolitical geoeconomics contest, fault-lines, asymmetric dependence

1. Bevezetés

Közép-Európa geopolitikai és geoökonómiai térképe az elmúlt két évtizedben radikálisan átalakult, míg a 2008–2009-es pénzügyi válság előtti korszak a térség Nyugat-Európával fenntartott kapcsolatrendszerének helyreállításáról és intézményesítéséről szólt – lásd az EU és NATO tagságot – a pénzügyi válság utáni korszakban már sokkal inkább a külpolitikai és gazdaságfejlesztési célok átgondolása volt jellemző ezekre az országokra. Annak a felismerése, hogy az európai re-integráció –, hiszen a térség mindig is része volt az európai hatalmi rendszerek és gazdasági munkamegosztásnak – a gazdasági előnyök mellett a Nyugattól való aszimmetrikus függés erősítését is jelenti, egyúttal elvezetett más térségek felé való forduláshoz. A gazdasági kapcsolatok diverzifikációja érdemben Ázsia irányában történhet meg, hiszen a kelet-ázsiai térség gazdasági felemelkedése jelentős növekedési többletet biztosíthat a közép-európai országoknak. Ugyanakkor a térség országainak azt is hamar fel kellett ismerniük, hogy a Kínával és Oroszországgal való együttműködés erősítésének úgymond külpolitikai ára van, különösen Kína közép-európai megjelenését nézik gyanakvóan a nyugat-európai hatalmak és az Egyesült Államok.

Ez a tanulmány alapvetően azt a kérdést akarja körüljárni, hogy miért következett be radikális átalakulás a térségbeli országok külpolitikai és külgazdasági gondolkodásában és hogy ennek milyen következményei lehetnek az Európai Unióra és a szélesebb értelemben vett európai térségre. A tanulmány a következő fejezetekből, gondolati egységekből áll: a bevezető utáni első fejezet elemzi az 1990 és 2021 közötti időszakot, ahol is a töréspontot a 2008–2009-es válság adja, külön fejezet foglalkozik

a közép-európai térség gazdasági fejlettségi szintjével és a felzárkózás dilemmáival. A tanulmány végül a Keleti nyitás térségbeli szerepével, illetve a térségen belüli főbb törésvonalak elemzésével zárul. A cikknek nem célja, hogy a Közép-Európa fogalmat tisztázza, hiszen így messze túllépnénk a terjedelmi kereteket. A tanulmányban a fogalom alatt azon közép-európai országokat értjük, amelyek rendelkeznek európai uniós tagsággal, így a balti államokat, a visegrádi országokat, Szlovéniát, Horvát-országot, valamint Bulgáriát és Romániát.

2. A reményektől az illúziók elvesztéséig

A szovjet blokk összeomlását követően lelkesedés jellemezte a térséget és az a remény, hogy a hidegháború és Európa megosztottsága soha nem fog visszatérni, és a berlini fal leomlását követően a kontinens keleti fele hamar felzárkózik az ún. Nyugathoz. Ma a világ újbóli felosztása nagy kereskedelmi blokkokba valós veszélyként jelenik meg az elemzők számára, de különálló technológiai ökoszisztémák kialakulása sem kizárt. Az elmúlt időszakban elemzések tárgya az, hogy új hidegháború van kialakulóban, sőt annak módjait is elemzik a szakértők. Brands és Gaddis így összegzik ezt a helyzetet: „*Nem lehet vitatni már, hogy az Egyesült Államok és Kína – hallgatolagos szövetségesek az utolsó hidegháború második felében – ma az egymással folytatott hidegháború kezdeti szakaszában vannak. Xi Jinping, kínai elnök hirdette meg ezt a háborút, és az Egyesült Államok ritka kétpárti konszenzussal elfogadta ezt a kihívást.*”² (Brands & Gaddis, 2021, p. 10) A helyzetértékelésnek azt a részét ugyan lehet vitatni, hogy hogyan kezdett el kialakulni a két ország közötti feszültség, az idézet azonban jól visszaadja a kor hangulatát.

Az alapvető kérdés, hogy hogyan jutottunk el Fukuyama „*történelem vége*” megközelítésétől, amely az ideológiai harc és a politikai és gazdasági rendszerek versenyének végét jósolta, a mai helyzetig. A naiv, de optimista megközelítés azon a hiten alapult, hogy a neoliberais szabadpiacon alapuló kapitalizmusnak és a demokrácia Westminster-i modelljének nincsen alternatívája, és ezek kínálják az egyetlen utat a felzárkózáshoz, jóléthez és egy békés nemzetközi rendszer kialakításához. A szovjet blokk csődjét látva ez a következtetés magától értetődőnek és logikusnak tűnhetett a kortárs elemzőknek, ugyanakkor három évtizeddel később Kína felemelkedése, amely nemcsak jólétet hozott magával, hanem egy működőképes gazdasági modell kialakítását jelenti, megkérdőjelezi a kilencvenes évek korhangulatát (*zeitgeist*) és fő következtetéseit.

Azt nem tudhatjuk, hogy Kína gazdasági és technológiai felemelkedése megállíthatatlan folyamat-e, illetve, hogy annak folytatása érdekében van-e szükség további gazdasági és/vagy politikai reformokra³, Közép-Európa szempontjából azonban inkább az a fontos, hogy a kínai sikerek és emellett más politikai rendszerek túlélése megkérdőjelezi azt a fent említett hitet, hogy nincs más út, mint

² Az eredeti idézet: „It’s no longer debatable that the United States and China, tacit allies during the last half of the last Cold War, are entering their own new cold war: Chinese President Xi Jinping has declared it, and a rare bipartisan consensus in the United States has accepted the challenge.”

³ Rosen a gazdasági reformok hiányára helyezi a hangsúlyt Kína esetében, azzal érvel, hogy Kína ugyan megpróbálta a gazdasági reformokat folytatni 2008–2009 után is, de kudarcot vallott (Rosen, 2021, p. 2). Mások arra helyezik a hangsúlyt, hogy Kína felemelkedése a végéhez ért, és vannak olyan tényezők, amelyek szerintük előre jósolhatóvá teszik a visszacsúszást. Ilyen tényezők az erőforrások szűkössége, negatív demográfiai trendek, a magánvállalatok tőkehiánya, amely az állam tőkeéhsége miatt alakult ki, és a termelékenység növekedésének lassuló üteme (Beckley & Brands, 2021).

a nyugati modell. Itt érdemes egyből hozzátenni azt is, hogy közép-európai országok számára nem más modellek átvétele a járható út, viszont a multipolárisává váló világ gazdaságából származó lehetőségek kihasználása lehet a cél és a meglévő gazdasági modelljük adaptálása az új környezethez. A volt szovjet blokk országai, különösen azok, amelyek csatlakoztak a NATO-hoz⁴ és az Európai Unióhoz⁵, azt gondolhatták, hogy az ezekben a szervezetekben elért tagság elegendő a szélesebb szuverenitás és gazdasági jólét elérése érdekében. A külpolitikai és külgazdasági célokban azonban csak az intézményi integrációt fogalmazták meg érdemben és ezzel ki is merült a külpolitika. Ugyanakkor hamar világossá vált az is, hogy ezek nem igazi célok, legfeljebb csak eszközök célok elérésében, amelyek a jólét növelése, a biztonság megteremtése és a szuverenitás erősítése. Csakhamar egy huszonkettes csapdája típusú dilemmával nézett szembe a térség. E helyzet elemei a következők.

1. A térség országainak felzárkózása nem valósulhatott meg saját forrásokból, azaz saját tőkéből, a technológiai fejlesztésekből, hiszen a térségben jellemzően alacsony a hazai megtakarítási ráta és ennek megváltoztatása hosszabb időt vesz igénybe.

Így a térségben jellemző viszonylagosan alacsony hazai megtakarítási ráta szükségessé tette/teszi a külföldi tőke bevonását, illetve a piacok méretei és történelmi elmaradottság miatt a technológiai szint fejlesztése sem valósulhatott meg saját forrásokra építve.

2. A nyugati tőke importja és a technológiai transzfer a fejlődés egy bizonyos pontjáig hatékony volt, ugyanakkor a növekvő aszimmetrikus függőség miatt a felzárkózás befejezését meghatározásánál fogva kizárja.

Erre egyetlen olyan válasz adható, amely ezt a csapdahelyzetet feloldja, a gazdasági kapcsolatok sokszínűbbé tétele, a diverzifikáció. A függés oldása nem jár és nem járhat a korábbi intézményi integráció feladásával, hiszen a földrajzi közelség nem csak adja az együttműködést, hanem értelmessé is teszi azt. Itt érdemes megjegyezni, hogy éppen a gazdasági kapcsolatok diverzifikációja jellemző a sikeres nyugat-európai országokra is. (Sőt a médiakép ellenére, éppen azon országok – Németország, Franciaország – akik ellenzik a Kínával való együttműködést, a legnagyobb európai gazdasági partnerei Kínának.) A különbség abban van, hogy a német gazdaság egyfajta kiterjesztéseként is értelmezhető a német gazdasági jelenlét a közép-európai térségben, és az adott helyzetben a kínai, japán, dél-koreai és orosz vállalatok Közép-Európában való megjelenése éppen a német vállalatok relatív piaci helyzetének romlásával járhatna.

A kereskedelmi és tőkebefektetési diverzifikáció önmagában véve nem elegendő a felzárkózás befejezéséhez, ugyanakkor kitérít a külgazdasági mozgásteret és más politikákkal kombinálva (felsőoktatás reformja, kutatási-fejlesztési intézményrendszer reformja, a gazdaság digitalizációja stb.) hozzájárulhat annak sikerességéhez.

⁴ Lengyelország, Magyarország és Csehország 1999-ben lett a NATO tagja, míg a balti országok és Szlovákia, Szlovénia, Bulgária és Románia 2004-ben csatlakoztak szervezethez.

⁵ A balti ország, a visegrádi országok, valamint Szlovénia 2004-ben lépett be az EU-ba, miközben Románia és Bulgária 2007-ben és Horvátország volt az utolsó csatlakozó 2013-ban.

3. Gazdasági fejlettség Közép-Európában

Ebben a térségben egyedül Csehország van közel az EU átlagához, ha az egy főre jutó vásárlóerőparitáson mért GDP-t nézzük. A második legjobban teljesítő ország Szlovénia, ugyanakkor az ország fejlődése jelentősen lelassult, sőt relatív pozíciója romlott a globális pénzügyi válságot követő korszakban. Az egy főre jutó GDP a balti országok esetében ugyanakkor nagyon megugrott, hiszen relatív helyzetük több mint tíz százalékponttal emelkedett, sőt Litvánia esetében ez egy 26 százalékpontos változás.

1. táblázat. GDP per fő (EU=100%, vásárlóerőparitáson mért adatok)			
	2009	2020	Változás 2009 és 2020 között
Csehország	87%	92%	+5%
Horvátország	63%	65%	-2%
Észtország	65%	84%	+19%
Magyarország	65 %	73%	+8%
Lettország	53 %	69%	+16%
Litvánia	57%	83%	+26%
Lengyelország	60%	73%	+13%
Szlovénia	86%	89%	+3%
Szlovákia	72%	70%	-2%

Forrás: Eurostat adatbázis

Az egyes országok gyors fejlődése ellenére a felzárkózás nem fejeződött be, különösen nyilvánvalóvá válik ez, ha egy pillantást vetünk a folyó áron mért egy főre jutó GDP-re, illetve a termelékenység változására. A 2. táblázatban feltüntetett adatok jól mutatnak két dolgot, az előző adatsor alapján látszó adatsorok is kimutathatók – a balti országok és Lengyelország jó teljesítménye, a felzárkózás befejezetlensége. Ugyanakkor a szakadék itt még nagyobbnak tűnik, különösen akkor világos ez, ha hozzáadjuk azt a tényt is, hogy az EU átlagát durván egyharmaddal haladja a világbanki definíció szerinti magas jövedelmű országok átlaga. Ha az utóbbit vennénk, akkor a legfejlettebb Szlovénia adata is csak 52 százaléka, a legfejletlenebb Bulgáriáé pedig 23 százaléka a magas jövedelmű országok egy főre jutó GDP átlagának.

Termelékenységet sokféleképpen lehet mérni, ennek egyik legegyszerűbb módja az egy munkára jutó GDP. Ez az adat kiszűri az előregedő népesség, alacsony gazdasági aktivitás negatív hatásait. (Lásd 3. táblázatot.) Az adatokban látszólagosan megmutatkozó pozitív trendet felülírja a tény, hogy a közép-európai országok gazdasági modernizációját a multinacionális vállalatok hajtották előre. Ezek a vállalatok sokat invesztáltak a térségbe különböző okok miatt: olcsó, relatív képzett munkaerő megléte miatt, a nyugat-európai piacokhoz való földrajzi közelség végett, de a térség ismerete is közrejátszott a vállalatok legalábbis egy részénél a döntésük meghozatalánál.

2. táblázat GDP per fő (EU=100%, folyóáron mért adatok)		
	2009	2020
Magas jövedelmű országok	152	129
EU	100	100
Szlovénia	60	75
Észtország	24	67
Csehország	36	67
Litvánia	19	59
Szlovákia	32	56
Lettország	20	52
Magyarország	27	47
Lengyelország	27	46
Horvátország	29	41
Románia	10	38
Bulgária	10	29

Forrás: Világbank adatbázisa alapján saját összeállítás

A gyors és teljes nyitást nem előzte meg hosszas társadalmi vita ezekben az országokban, az ún. „big bang” átalakítás a Washington-i konszenzus logikájára épült. Ez a „one-size fit all” megoldás az IMF akkori vezető közgazdászához, John Williamsonhoz köthető.⁶ Az 1989-ben megszületett gazdaságpolitikai ajánlásokat eredetileg a latin-amerikai országoknak szánták, de a gazdasági átalakítás gyakorlatilag az egész kelet-európai térségben ezen minta alapján ment végbe. A gazdaságpolitikai recept, amely a 2008-2009-es pénzügyi válság nyomán lekerült a piederstálról, alapvetően az erősebb verseny és kisebb állam logikájára épülve egy erőteljesen neoliberális megközelítést tükröz.

3. táblázat. Egy munkaóra jutó GDP (EU28=100%)			
	2000	2020	Fejlődés 2021 és 2020 között
Csehország	59	78	+29
Észtország	..	78	..
Magyarország	55	72	+17
Lettország	40	71	+31
Litvánia	45	82	+37
Lengyelország	50	75	+25
Szlovénia	71	84	+13
Szlovákia	54	84	+30
EU27	100	100	..
G7-es	115	119	+4

Forrás: saját összeállítás az OECD adatbázisa alapján

⁶ Bár Williamson maga többször is tiltakozott a koncepció nevéhez kötése, és annak saját értelmezéséhez (Williamson, 2004).

Az erre a gazdaságpolitikára épülő növekedés a külföldi tőkebefektetésekre épült a jó konjunktúrájú időszakokban és külföldi hitelfelvétellel járt a turbulens korszakokban, és mint később láttuk súlyos recesszióhoz vezetett 2008 után, amikor is pénzügyi válság nyomán megszűnt a tőke és hitelbeáramlás ezekbe az országokba. A Washington-i konszenzus magában foglalta a magánosítást, nyitott kereskedelmi politikákat és deregulációt is. Mind a külföldi finanszírozás mind pedig a külföldi vállalatok által motivált fejlesztéspolitika átalakult egyes országokban, és például Magyarországon a helyét egy olyan monetáris politika vette át, amelyben központi szerepet kapott a hazai finanszírozás arányának és a forint alapú finanszírozás növelése. Lengyelország is ebbe az irányba mozdult el. A bankrendszer újra-lengyelesítésének (re-polonization) ötlete mellett (Naczyk, 2014, p. 17) Lengyelország sem lelkes az euró bevezetésének ötletétől. Mindkét országban a gazdasági szuverenitás erősítése és megtartása érdekében tartanak meg egy darabig a hazai fizetőeszközt, pontosabban egész addig, amíg az egy főre jutó GDP-vel mért konvergencia be nem következik. A lengyel Jog és Igazság pártjának vezetője ezt mondta ezzel kapcsolatban: „*Nemet mondunk az euróra, nemet mondunk az európai árákra ... Az EU tagságról szóló szerződés nem pontosítja az euró bevezetésének dátumát. Egy nap csatlakozni fogunk, de csak akkor, ha jólétünk szintje közel kerül a német szinthez.*”⁷ (Kaczyński, idézi Shah, 2019).

A közép-európai országok a nyitást követően sikeresnek mondható gazdasági fejlődésük alapja az volt, hogy a gazdaság modernizációja a multinacionális vállalatokon keresztül valósult meg. A kezdeti sokkot követő időszakban számos makrogazdasági mutató gyorsan javult, így pl. az infláció és a munkanélküliségi ráta. A beáramló tőke lényegében újraszabta a gazdaságot, így például a korábban mindenhol domináns nehézipar helyét átvette a feldolgozóipar modernebb szektorai, különösen az autóipar. A beáramló tőke nyomán megugró export a gazdasági egyensúlyt is gyorsan javította, az újonnan teremtett szektorokban jellemző magasabb bérek hosszabb távon hatottak a hazai vállalatoknál elérhető bérekre is növelve a hazai termékek és szolgáltatások keresletét. Ugyanakkor az ilyen típusú növekedés aszimmetrikus függéshez vezetett az egész térségben mindenhol, ennek legszélsebésebb esete Magyarország, ahol 2010 után megváltozó gazdaságpolitika számokban is tetten érhető pozitív változásokat ért el, de ez a folyamat még messze van attól, hogy lezártnak lehessen tekinteni. (Lásd a 4. táblázatot!)

4. táblázat: Külföldi vállalatok Magyarországon (%)		
	2010	2018
Vállalatok száma	3,3	2,5
Árbevétel	51,6	48,6
Hozzáadott érték	49,3	47,8
Bruttó beruházás	49,0	40,1
Foglalkoztatottak	24,7	26,3

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal: Külföldi irányítású vállalkozások Magyarországon, 2018, p. 5

⁷ Az eredeti idézet: „We say no to the euro, we say no to European prices ... The EU membership treaty doesn't specify the date of euro adoption. Someday we will join, but only when our level of wealth comes close to that of Germany.”

A 4. táblázat alapján a következőket lehet megállapítani.

- A külföldi vállalatok magyarországi szerepe nemcsak jelentős, hanem egyszerűen megke-rülhetetlenek, így a gazdasági szuverenitás erősítése érdekében e szerep radikális mérséklése szükségszerű. Ennél a pontnál érdemes megjegyezni, hogy ez az egész térségben így van. Az Eurostat 2016-os adata alapján a külföldi vállalatok hozzáadott értékben való részese-dése Magyarországon 51,4 százalék volt, míg az EU-s átlag ennek gyakorlatilag a fele, azaz 25 százalék. Ugyanez a mutató Szlovákiában 48,1 százalék, Csehországban 39,3 százalék, Észtországban 39,3 százalék, Lengyelországban 36,8 százalék, Lettországon 32,9 százalék, Litvániában 27,8 százalék és 27,3 százalék Szlovéniában. Egyedül Horvátországban alacso-nyabb ez a mutató, mint az EU-átlag.
- Azt is láthatjuk Magyarország esetében, hogy a külföldi befolyás csökkenő, ami a 2010-ben elindított gazdaságpolitika közvetlen eredménye. Ez a gazdaságpolitika szakított a neoliberá-lis ihletésű Washington-i konszenzussal, amely felerősítette a 2008-2009-es pénzügyi válság hatását a térségben. Ezt nem mindenki látja így. Például Aslund a klasszikus fellendülés-re-cesszió ciklusnak látva a Közép-Európában történeteket, így fogalmaz ezzel kapcsolatosan: „*A kelet-európai pénzügyi válság egy átlagos hitelfelvételre épülő fellendülést követő recesszió ciklus volt, amely elvezetett a folyó fizetési mérleg válsághoz. Kevés mindent lehet felhozni a gazdaság túlhevülése és az okozó politikák védelmében. Mégis a laza monetáris politika globális jelenség volt, és nehéz volt e kis és nagyon nyitott gazdaságoknak védekezni a bőséges tőkebeáramlással szemben.*”⁸ (Aslund, 2011, p. 1)

Ez az interpretáció teljes mértékben félreértelmezi a helyzetet, ugyanis ezek az országok soha nem akartak védekezni a beáramló tőke ellen, hiszen a gazdasági modell és a növekedés a tőke masszív és folyamatos beáramlására épült. Éppen ugyanezen ok miatt ezek az országok folyamatosan, már jóval a válság előtt folyó fizetési mérleg hiánnyal küzdöttek. A krízis csak rontott ezen a helyzeten, elvezet-ve a pénzügyi mentő csomagokhoz egyes térségbeli országokban.

⁸ Az eredeti idézet: „The East European financial crisis was a standard credit boom-and-bust cycle leading to a current account crisis. There is little to say in defense of the overheating and the policies that bred it. Yet loose monetary policy was a global phenomenon, and it was difficult for these small and very open economies to defend themselves against abundant capital inflows.”

Az 5. táblázat jól mutatja, hogy a jelentős folyó fizetési mérleg hiány jóval 2008 előtt is jellemzője volt ezen országoknak, és a pénzügyi válság legfeljebb csak rontott ezen a helyzeten. Az is látható, hogy mára ezek a hiányok szignifikáns módon csökkentek és egyes országokban (Csehország, Szlovénia) jelentős többletbe fordultak át, míg más országokban (Magyarország, Horvátország, Észtország) ki-egyensúlyozott mérleget látthatunk, ha több évet veszünk figyelembe.

5. táblázat: Folyó fizetési mérleg a GDP százalékában (%)					
	2000	2007	2008	2019	2020
Horvátország	-1,4	-7,8	-10,5	3,0	-0,4
Csehország	-4,4	-4,6	-1,9	0,3	3,6
Észtország	-5,4	-14,9	-8,7	2,0	-0,6
Magyarország	-8,5	-7,4	-7,3	-0,5	-0,1
Lengyelország	-6,0	-6,7	-7,0	0,5	3,4
Szlovákia	-3,1	-4,8	-6,4	-2,7	-0,4
Szlovénia	-2,8	-4,1	-5,3	6,0	7,4

Forrás: IMF adatbázis alapján saját összeállítás

A 2008 utáni korszakban a legtöbb ország megváltozott gazdaságpolitikával reagált. Ezeknek az országoknak a következő problémákra kellett reagálniuk.

- *A termelékenység és bérfejlődés közötti szakadék.* Egy jól működő gazdaságban általában a termelékenység növekedését emelkedő bérszint szokta követni. Ugyanakkor az átlagbérek a közép-európai térségben jelentős késésben vannak a termelékenység növekedéséhez képest. Novokmet és Bukowski ezt az eltérést alapvetően a korábban említett aszimmetrikus függőség bizonyítékeként látják. A két szerző így írja le ezt a folyamatot: „Ezen országok közös jellemzői azt sugallják, hogy a külföldi vállalatok nagyobb piaci ereje közös forrása a csökkenő közép-európai munkaerőnek. A külföldi vállalatok sokkal magasabb termelékenysége Közép-Európában egy széles versenylőnyt adott ezeknek a vállalatoknak, felvértévezve őket jelentős piaci erővel. Ezt az erőt tükrözi a béralku folyamat, amely lehetővé tette ezeknek a vállalatoknak, hogy alacsonyan tartsák a béreket és magas profithányaddal dolgozzanak. Alacsony hazai bérek vagy a leggyengébb béralku erő mellett ezeknek a vállalatoknak viszonylag gyenge bérnyomással kell megküzdeniük.”⁹ (Novokmet & Bukowski, idézi Léotard, 2018)
- *A külföldi tulajdon problémája.* A fent leírt hatásmechanizmus miatt a termelékenység növekedéséből származó előnyök növekvő mértékben kerültek a tőketulajdonoshoz, és sokkal kevésbé a dolgozóhoz, így ez jelentős tőkekiáramláshoz vezetett. Piketty egyik blogbejegyzésében a térséget idegen tulajdonban lévő gazdaságoknak írja le. Azt az elképzelést, hogy

⁹ Az eredeti szöveg: “Common patterns across countries might suggest that the greater market power of foreign companies is one common source of the declining labour share in CE Europe. Much higher productivity of foreign firms in CE Europe (see Figure 1, the bottom row) has given them a wide competitive edge, empowering them with substantial market power. This is also reflected in the wage-setting process, which has allowed foreign firms to keep wages low and earn higher profit margins. With low domestic wages or the weakest labour bargaining power in the EU, foreign companies are facing relatively weak upward pressure on wages.”

ezen országok csak nyertesei lennének az EU csatlakozásnak az uniós források miatt elutasítja és számokkal támasztja alá: „2010 és 2016 között, a profitból és tulajdonból származó éves tőkekiáramlás (nettó összeg) így az éves bruttó hazai termék 4,7 százalékát adta Lengyelországban, 7,2 százalékot Magyarországon, 7,6 százalékot a Cseh Köztársaságban és 4,2 százalékát Szlovákiában, ezen összeggel csökkentve ezen országok nemzeti jövedelmét. Összehasonlításképpen ugyanezen időszak alatt, az uniós nettó források, azaz a befizetések és az EU költségvetéshez való hozzájárulás különbsége jelentőse alacsonyabb volt: a GDP 2,7 százaléka Lengyelországban, 4,0 százaléka Magyarországon, 1,9 százaléka a Cseh Köztársaságban és 2,2 százalék Szlovákiában ...”¹⁰ (Piketty, 2018).

- *A gazdasági modell dilemmája.* A fent leírtak alapján könnyű megérteni, hogy miért kérdőjeleződött meg az a gazdasági modell, amely révén a közép-európai országok fejlődtek. A modell, amelyet *konvergencia modellnek* is szoktak hívni, egyrészt hozzájárult a térség fejlődéséhez, másrészt ugyanakkor tartalékai kimerültek (Grela at al., 2017, pp. 88-91).

4. A keleti nyitás gazdaságpolitikai jelentősége

A keleti nyitást vagy annak valamilyen formáját nem csak Magyarországon lehetett megtalálni a 2008-2009-es időszakban, hanem a közép- és kelet-európai térség összes országában. Ha másra nem is, de érdemes a Kína-KKE 16+1 formációra gondolni, amely 2022-ben lesz 10 éves. A nyitást, amelyet a korábban leírt kereskedelmi és befektetési, valamint technológiai transzfer diverzifikációs igénnyel lehetett jellemezni, egybeesett Kína gazdasági jelentőségének globális és régiós növekedésével. Kezdjük csak a fontosabb trendekkel:

- *GDP.* Kína 1980-ban az ország vásárlóerőparitáson mért részesedése 2,3 százalék volt a világ GDP-n belül, mára (2020) ez az arány 17 százalék és az előrejelzés szerint 2026-ban meg fogja haladni a 20 százalékot.
- *Kereskedelem.* 2002-ben a világ országainak több, mint 80 százaléka többet kereskedett az USA-val, mint Kínával, ma a világ 70 százaléka többet kereskedik Kínával, mint az USA-val. Ha a 16+1 együttműködésben résztvevő országokról beszélünk, akkor egyedül a balti országok kereskednek többet az USA-val (National Bank of Canada, 2021).
- *Külföldi működőtőke befektetések.* 2020-ban először fordult elő, hogy Kína volt a legnagyobb működőtőke befektető a világon. A befektetett tőke mennyisége ebben az évben elérte a 154 milliárd dollárt, ezzel a külföldön befektetett kínai tőkeállomány elérte a 2,5 milliárd dollárt (Global Times, 2021).

¹⁰ Az eredeti szöveg: „Between 2010 and 2016, the annual outflow of profits and incomes from property (net of the corresponding inflows) thus represented on average 4.7% of the gross domestic product in Poland, 7.2% in Hungary, 7.6% in the Czech Republic and 4.2% in Slovakia, reducing commensurately the national income of these countries. By comparison, over the same period, the annual net transfers from the European Union, that is, the difference between the totality of expenditure received and the contributions paid to the EU budget, were appreciably lower: 2.7% of the GDP in Poland, 4.0% in Hungary, 1.9% in the Czech Republic and 2.2% in Slovakia ...”

– Technológia.

- *Szabadalmak.* A World Intellectual Property Organisation jelentése szerint 2020-ban Kína világelső volt a szabadalmi kérelmek számában. A 2 és fél millió kínai szabadalmi kérelem több mint két és félszerese a második helyen lévő amerikai kérelmeknek. A védjegyek tekintetében is hasonló volt a helyzet, hiszen Kína esetében 9,3 millió védjegy kérelmet regisztráltak 2020-ban, míg az USA esetében ez 900 ezer volt. Az ipari dizájn területén is világelső Kína (World Intellectual Property Organisation, 2021).
- *5G technológia.* Érdemes hozzátenni, hogy az *a. pontban* megfogalmazott trendek részben a kínai gazdaság nagysága miatt vannak így, de olyan területek is előfordulnak, ahol a kínai vállalatok meghatározók a piaci részesedést és a szabadalmakat tekintve. Ilyen terület pl. az 5G technológiához kapcsolódó fejlesztések. A Statista 2021 októberi adatai szerint Kína rendelkezik az ún. szabadalomcsaládok¹¹ 41,3 százalékéval, míg a második Dél-Korea 19,8 százalékkal, és az Egyesült Államok csak harmadik ezen a listán. (Lásd 6. táblázatot!)

6. táblázat: 5G szabadalmi családok megoszlása 2021 novemberében (%)	
Kína	41,3
Dél-Korea	19,8
USA	15,3
Japán	8,9
Finnország	8,3
Svédország	4,7

Forrás: Statista

Az is érdekes eleme a fenti táblázatnak, hogy a szabadalmak 72 százaléka a kelet-ázsiai térségből származik. Ez is jól illusztrálja, hogy a globális gazdasági növekedés és a technológiai fejlődés súlypontja egyre inkább az eurázsiai térségbe tolódik el – noha vannak olyan hangok, amelyek szerint a 21. század is az USA százada lesz – mégis a hosszútávú adatokat elemzők Eurázsia felemelkedést jelzik előre, és ez ma a szakmai főáramlat is. Itt érdemes megjegyezni, hogy az ázsiai térség felemelkedése nem magától értetődő, hiszen az lassíthatja a két nagy hatalom közötti feszültségek növekedése, ha ennek hatása van a globális növekedésre is. Loong így fogalmazott 2020 augusztusában: *„Ázsia Pax Americana miatt prosperált, amely a második világháború óta kedvező stratégiai kontextust biztosított. Azonban most a zavaros amerikai-kínai kapcsolatok alapvető kérdéseket vetnek Ázsia jövőjével kapcsolatban és a készülőben lévő nemzetközi rend formáját illetően.”*¹² (Loong, 2020, p. 52)

¹¹ A Szellemi Tulajdon Hivatala definíciója szerint: „Az 1883-ban hatályba lépett Párizsi Úniós Egyezmény lehetővé teszi, hogy a bejelentő találmányát az első bejelentés napjától számított egy éven belül, ennek elsőbbségére hivatkozva több, akár valamennyi tagországban bejelentse. Az egy közös bejelentésre hivatkozó szabadalmak alkotják az úgynevezett természetes szabadalomcsaládot.”

¹² Az eredeti szöveg: „Asia has prospered because Pax Americana, which has held since the end of World War II, provided a favorable strategic context. But now, the troubled U.S.-Chinese relationship raises profound questions about Asia’s future and the shape of the emerging international order.”

E meglévő bizonytalanság ellenére a közép-európai térség számára releváns kérdés, hogy az eurázsiai térség felemelkedését mely régiók és országok fogják húzni, azaz milyen lesz a térség növekedésének belső szerkezete. Az IMF adatbázisa alapján 1980-ban a világ legfejlettebb, meghatározó országait tömörítő G7-ek még a világ GDP-nek valamivel több mint felét adták vásárlóerőparitáson számolva, ma már ez az arány alig több, mint egyharmad és 2026-ig ez tovább fog csökkenni. Ugyanakkor a másik oldalon, az ún. feltörekvő ázsiai országokat összefoglaló csoport, amelynek világ GDP-ben való részesedése 1980-ban még csak 9 százalék körül volt, 2020-ra a globális bruttó össztermék több mint egyharmadát százalékát tette ki és ez az arány 2026-ig 36 százalék fölé fog emelkedni.

Az, hogy esetleg ez a növekedés soha nem vezet el az egy főre jutó GDP-nél kiegyenlítődési folyamathoz lényegtelen a közép-európai országok számára, a lehetőségek nem csak az alapján jönnek létre, hogy milyenek a partnerország belső jövedelmi viszonyai, vagy életszínvonala, hanem a potenciális kereskedelem nagysága is. Az egy főre jutó GDP alapján mért felzárkózás esetleges elmaradása nem akadályozza meg, hogy a térség kiemelkedő vállalatai hozzájáruljanak a közép-európai beruházások, munkahelyek bővüléséhez és technológiai színvonal növekedéséhez, utóbbira a legjobb példákat nyilván Kínában lehet találni.

Ha csoportosítani akarjuk a térség meghatározó országait az eltérő közép-európai gazdasági érdekek mentén, akkor a következő három kört láthatjuk:

- Az első körbe azok az országok kerülhetnek, amelyek nemcsak a világ átlagnál jóval gyorsabban növekednek, hanem a térségen belül is kiugranak gazdasági gyarapodásuk ütemével. Kína mellett India hasonló, bár kevésbé dinamikus pályát futott be ugyanabban az időszakban, az előrejelzések szerint 2026-ra 8 százalék felett lesz a világ GDP-ben való részesedése. A világ és regionális átlagnál gyorsabb növekedési elem jellemző Indonézia, Malajzia, Vietnám esetében, de Kína meghatározó szerepe továbbra is megmarad a világban és a térségen belül. Mind Kína, mind India ezért is jelentősek a közép-európai térség szempontjából, mert nem csak a kereskedelemben és a tőkebefektetésekben, hanem a technológiai transzferben is egyre meghatározóbb a szerepük.
- Külön kört képeznek azon országok, amelyek ugyan nem növekednek gyorsan a világ átlagához képest, a térségből érkező technológia-intenzív befektetések azonban meghatározók. Például Japán és Dél-Korea a magyarországi technológiai modernizációban betöltött szerepe jelentős, de hasonló szerepet töltenek be a környező országokban is.
- A harmadik körbe kerül pl. Oroszország és Kazahsztán, melyeknél a világ GDP-ben betöltött részesedésben ugyan zsugorodás fog bekövetkezni az IMF előrejelzése szerint, de ezen országok (potenciális) hozzájárulása jelentős a térség energia-ellátás biztonságához és nyersanyag ellátásának biztosításához. Ennél a pontnál nagyon élesen látszik, hogy a közép-európai országok Oroszország-percepciója nagyon eltér, hiszen Lengyelország esetében az orosz fenyegetéstől való félelem mindig is motiválta a lengyel külpolitikát, és hajlamosabbá tette az országot, hogy jobban hallgasson az amerikai külpolitikai érvekre, és együttműködjön az USA-val több területen is.

A fent vázolt három eurázsiai kör nyilván nem vegytiszta besorolás, hiszen Kína pl. jelenleg is az első és a második körbe sorolható, de az országok ilyen jellegű osztályzása megmutatja a velük fenntartott kapcsolatok átalakulását is, és azok jellegének megváltozását is.

5. Törésvonalak Közép-Európában

A Kínával vagy esetleg Oroszországgal való együttműködés gazdasági előnyei ellenére a vizsgált közép-kelet-európai országok jelentős része fordulatot hajtott végre külpolitikájában az elmúlt két évben. Ezen országok az USA és Kína/Oroszország között kialakult geopolitikai küzdelmében oldalt választva egyre inkább az USA érveit hangoztatva cselekednek, nagyon sokszor éppen saját gazdasági érdekeikkel ellentétben is. Azt is mondhatjuk, hogy ezeknek az országoknak nagyon hasonló motivációjuk van a Kínával és Oroszországgal való együttműködésben, mégis a gazdasági fejlődésük és eltérő geostratégiai elhelyezkedésük nagyon komoly, különböző eredményekhez vezetett a külpolitikájukban. Magyarország kivételével a közép-európai országok mindkét ország tekintetében jóval barátságosabb hangot üt meg, mint korábban.

Kavalski négy okkal magyarázza ezt a pálfordulást: (1) a beteljesíthetetlen ígéretekkel, (2) az USA és az EU nyomásgyakorlásával, (3) a Hong Kong-i események negatív közép-európai percepciójával, (4) és nem utolsósorban azzal, hogy a kínai közvélemény is belefáradt a költséges Övezet és Út Kezdeményezésbe, illetve a 16+1 kooperációba (Kavalski, 2020).

A magyar megközelítés eltérő. Magyarország miniszterelnöke, Orbán Viktor már 2010-ben kijelentette, hogy *„nyugati zászló alatt hajózunk, de a világgazdaságban keleti szél fúj”* (Orbán, 2010), ezzel indította el a keleti nyitás politikát. Ezt megerősítve a 2021. szeptember 20-i parlamenti felszólalásában elmondta, hogy *„a magyar külpolitikának az a lényege, hogy minden fontos világpolitikai szereplővel jó viszonyban kell lenni...Magyarország az Európai Unió megerősítésében érdekelt, fontos, hogy jó szövetséges az Egyesült Államoknak, fontos, hogy értelmes és tiszteletreméltó kapcsolatot ápol Oroszországgal és fontos, hogy kihasználja a Kínával való kereskedelem minden előnyét.”* (Orbán, 2010) Tehát Magyarország nem választ oldalt a geopolitikai vetélkedésben résztvevők között, és nem követi a hidegháborús logikát más közép-európai országhoz hasonlóan. Az eltérő magyar megközelítésnek van egy másik oka is, amely némileg komplexebb, de segít megérteni a két hatalom közötti vetélkedés jellegét. Az USA és Kína eltérő módon közelítik meg a gazdaságfejlesztést. A Kínában jellemzően erőteljesebb gazdasági beavatkozás miatt – különösen arról a típusúról beszélünk, ami közvetlenül vagy közvetetten tereli a vállalatok befektetési és technológiai kooperációjuk tekintetében – szükségesek a jó politikai kapcsolatok is, ha üzletet akarnak ezek az országok csinálni Kínával. Kína esetében politika és üzlet csak együtt értelmezhető, míg az USA esetében a külpolitikai döntések közvetlenül nem befolyásolják az üzleti döntéseket. Így ironikus módon Magyarország megengedheti magának, hogy ’mindkét világból’ a legtöbbet élvezzé, sajátos egyensúlyozó külpolitikája révén.

Egy másik törésvonalat jelentenek a közép-európai térségben a Brüsszellel fenntartott kapcsolatok, hiszen Lengyelországnak és Magyarországnak jelentős vitái alakultak ki az elmúlt években az Európai Bizottsággal. Ezek a viták kérdések érintik a bevándorlás kezelését, a jogállamiság kérdését, az LMBTQ emberek jogainak dilemmáját, Európa energiaellátását és az Oroszországgal/Kínával fenntartott kapcsolatok jellegét. A látszólag szerteágazó és egymáshoz nagyon nem kapcsolódó kérdéseket mégis összeköti egy fő kérdés, mégpedig az, hogy ezek az országok hogyan látják az Európai Unió jövőjét és ebben az államok szerepét. A nagyon eltérő múlttal és gazdasági társadalmi fejlődéssel bíró közép-európai országok számára a nemzetállam és a nemzettudat jóval fontosabbnak tűnik, mint a nyugat- és észak-európai országok többségének. A magyar miniszterelnök így foglalta össze ezt az ellentétet *„A magyar függetlenség napja”* c. konferencián 2021 júniusában: *„a nemzetek Európája helyett*

egy olyan európai szuperállamot építenek Brüsszelben, amelyre senki sem adott felhatalmazást.” (Orbán, idézi: Portfólió, 2021) A nemzetek Európája elképzelés világos ellenpólust képez az európai szuperállam koncepciójával szemben, amelyben a nemzeti identitás mellett nyilván az államok szuverenitása is előbb-utóbb eltűnik. Ebben közősek a közép-európai országok, alapvetően abban térnek el, hogy meddig mennek el a nemzeti szuverenitás védelmében, hiszen nem minden elem fontos minden országnak egyidejűleg. Erre jó példa Lengyelország, Szlovákia és Csehország, amely országok viszonya történelmi okok miatt feszültebb Oroszországgal, ez különösen érvényes Lengyelországra. Ez a magyar külpolitikának viszont több mozgásteret ad, így például az európai fősodorról szemmel Magyarország nagy hangsúlyt helyezve a gazdasági kapcsolatok fejlesztésére, 2021 szeptemberében egy tizenöt éves szerződést írt alá Oroszországgal gázszállításra vonatkozóan. Az elmúlt hónapokban kialakult energiaválság jól mutatja a magyar külpolitika racionalitását és praktikusságát.

Bár az orosz gazdaság világgazdasági részesedése csökkent az elmúlt évtizedekben, az ország kelet felé fordulása megváltoztathatja ezt a korábban tartósnak hitt helyzetet és gyors növekedési pályára állíthatja az orosz gazdaságot. A közép-európai térség szempontjából lényeges kérdés, hogy hogyan tud lazítani az EU által kialakított kereskedelemszűkítő környezeten és megtalálni azokat az együttműködési pontokat, amelyeknek a szankciók esetleges fennmaradása mellett is üzletbővítő hatásai lehetnek.

Összességében elmondható, hogy Közép-Európa diverzifikációs törekvéseit Nyugat-Európában és az USA-ban a nyugati érdekekkel ellentétesnek értékelnek, ezért közép- és hosszú távon is előrelátható a feszültségek fennmaradása, miközben a helyzet iróniája, hogy a közép-európai országok is egy erős Európa létrehozásában érdekeltek, és nem annak gyengítésében, azonban ez csak úgy lehetséges, hogy ezen országok is felzárkóznak és szuverenitásuk megerősödik.

Felhasznált irodalom

- Aslund, A. (2011). Lessons from the East. European Financial Crisis, 2008-2009. *Peterson Institute for International Economics*, Policy Brief, June 2011, Number PB11-9. <https://www.piie.com/publications/pb/pb11-09.pdf>
- Beckley, M. & Brands, H. (2021. október 1). The End of China's Rise. Beijing Is Running Out of Time to Remake the World. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2021-10-01/end-chinas-rise>
- Brands, H. & John L. G. (2021). The New Cold War. America, China, and the Echoes of History. *Foreign Affairs*, November/December 2021.
- Global Times (2021. szeptember 29). China ranks No.1 globally in outward FDI for the first time. <https://www.globaltimes.cn/page/202109/1235451.shtml>
- Grela, A. – Majchrowska, A. – Michałek, T. – Mućk, J. – Stażka-Gawrysiak, A. – Tchorek, G. & Wagner, M. (2017). Is Central and Eastern Europe converging towards the EU-15? *Narodowy Bank Polski*, NBP Working Paper No. 264. https://www.nbp.pl/Publikacje/Materialy_I_Studia/264_En.Pdf
- Hungarian Central Statistical Office. (2018). *Külföldi irányítású vállalkozások Magyarországon*. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/kulfleany18.pdf>
- Kavalski, E. (2020. július 30). How China lost Central and Eastern Europe. *The Conversation*. <https://theconversation.com/how-china-lost-central-and-eastern-europe-142416>
- Léotard, C. (2018. június 11). The central Europeans, the bloodsuckers of the European Union? *Political Critique*. Retrieved from <http://politicalcritique.org/cee/2018/the-central-europeans-the-bloodsuckers-of-the-european-union/>
- Loong, L. H. (2020). The Endangered Asian Century. America, China, and the Perils of Confrontation. *Foreign Affairs*, July/August 2020.
- Naczyk, M. (2014. július 10-12). Budapest in Warsaw: Central European Business Elites and the Rise of Economic Patriotism Since the Crisis. *Presented at the Conference: SASE 26th Annual Conference*.
- National Bank of Canada (2021). *Geopolitical briefing*. May 17, 2021. https://www.nbc.ca/content/dam/bnc/en/rates-and-analysis/economic-analysis/GeopoliticalBriefing_210517.pdf
- Orbán V. (2010, november 5). Orbán Viktor beszéde a Magyar Állandó Értekezlet IX. ülésén. *Kormany.hu*. Retrieved from <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-beszede-a-magyar-allando-ertekezlet-ix-ul-esen-2010-november-5>
- Orbán V. (2020. szeptember 21). Orbán Viktor viszonzválasza. *Kormany.hu*. <https://kormany.hu/beszedekek-interjuk/miniszterelnok/orban-viktor-viszonvalasza>
- Ostry, J. D. – Loungani, P. & Furceri, D. (2016). Neoliberalism: Oversold? *IMF Finance and Development*, June 2016 Volume 56. Number 2. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2016/06/pdf/ostry.pdf>

- Piketty, T. (2018. január 16). 2018, the year of Europe. *Le Monde. Blog* <https://www.lemonde.fr/blog/piketty/2018/01/16/2018-the-year-of-europe/>
- Portfólió (2021. június 19). Kiderült, hogyan képzei el az Európai Unió jövőjét Orbán Viktor. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20210619/kiderult-hogyan-kepzei-el-az-europai-unio-jovojet-orban-viktor-488860>
- Rosen, D. H. (2021). China's Economic Reckoning. The Price of Failed Reforms. *Foreign Affairs*, July/August 2021.
- Shah, S. (2019. április 17). Poland rules out euro adaption. *Emerging Europe*. <https://emerging-europe.com/news/poland-rules-out-euro-adoption/>
- Williamson, J. (2004. január 13). The Washington Consensus as Policy Prescription for Development. Institute for International Economics, *A lecture in the series "Practitioners of Development" delivered at the World Bank*.
- World Intellectual Property Organisation (2021. november 8). *World Intellectual Property Indicators Report: Worldwide Trademark Filing Soars in 2020 Despite Global Pandemic*. https://www.wipo.int/pressroom/en/articles/2021/article_0011.html

ROSTOVÁNYI ZSOLT

Iszlám és geopolitika – a Közel-Kelet helye
a formálódó eurázsiai erőterben

ISZLÁM ÉS GEOPOLITIKA – A KÖZEL-KELET HELYE A FORMÁLÓDÓ EURÁZSIAI ERŐTÉR BEN

ROSTOVÁNYI ZSOLT¹

Absztrakt

Az iszlám világ a legnagyobb, közel 2 milliárd embert magában foglaló geokulturális térség, amelyet az egység és fragmentáltság kettőssége jellemez. Az iszlám geokulturális térben az iszlám vallás része az adott ország vagy régió geopolitikájának, sőt gyakran geopolitika eszközévé is válik. A „vallási puha erő geopolitikája” különböző megnyilvánulási formákat ölthet.

Az iszlám térség egyik legfontosabb geopolitikai és geokulturális övezete a Közel-Kelet (Middle East). A dolgozat kitér a fogalom keletkezésére és különböző értelmezéseire. A Közel-Kelet kiemelt geostratégiai jelentőségű régió. A térségben négy „geopolitikai pillér” található: Izrael, Irán, Törökország és Szaúd-Arábia, közülük az utóbbi három egy „geostratégiai hármast” rész, egyúttal a regionális „geo-vallási”, „geo-izlám” vezető szerepre aspiráló, egymással rivalizáló „geostratégiai játékos”. Érdekeik és ambícióik túlterjednek a szűken értelmezett Közel-Kelet térségén és (eur)ázsiai dimenziókkal rendelkeznek.

A tanulmány bemutatja Kína és a közel-keleti országok egybeeső geopolitikai érdekeltségét, fókuszálva a „geostratégiai hármakra”. Ezt jelzi Kína „nyugati nyitása” és a hármak „keleti nyitása”. A Kína által meghirdetett Övezet és Út kezdeményezés a konnektivitás révén összefüggő gazdasági övezetben köti össze Kínát és a Közel-Kelet térségét, erősítve az „eurázsianizmus” koncepcióját.

Kulcsszavak: iszlám, Közel-Kelet, geopolitika, Kína, Eurázsia

Abstract

The Islamic world is the largest geocultural area with nearly 2 billion people, characterized by the duality of unity and fragmentation. In the Islamic geocultural space, Islamic religion is part of the geopolitics of a given country or region, and it often becomes an instrument of geopolitics. The ‘geopolitics of religious soft power’ can take many forms and can manifest itself in several ways.

One of the most important geopolitical and geocultural zones in the Islamic region is the Middle East. This essay covers the origin of the concept and its various interpretations. The Middle East is a region of outstanding geostrategic importance. In this region there are four geopolitical pivots: Israel, Iran, Turkey and Saudi-Arabia, the last three of them are part of a geostrategic triad/triangle, and could be considered as geostrategic players, aspiring to the role of geo-religious, geo-Islamic regional leader, competing with each other. Their interests and ambitions extend beyond the narrowly defined Middle East and have (Eur)Asian dimensions.

This study shows the coexisting geopolitical interests of China and the countries of the Middle East, focusing on the ‘geostrategic triad/triangle’. This is indicated by China’s ‘opening up to the West’ and the triad’s ‘opening up to the East’. The ‘Belt and Road Initiative’ announced by China connects China and the Middle East in a contiguous economic zone through connectivity, strengthening the concept of ‘Eurasianism’.

Keywords: Islam, Middle East, geopolitics, China, Eurasia

1. Bevezetés

Az iszlám a kereszténység után a második legnagyobb világvallás, egyúttal a legnagyobb, huntingtoni értelemben vett civilizáció, amely Észak-Afrikától Délkelet-Ázsiáig terjed. Az iszlám világ különböző geopolitikai folyamatok színtere, amelyekben kisebb-nagyobb szerepet játszik az iszlám.

Az iszlám világ egyik legfontosabb geopolitikai² és geokulturális övezete a Közel-Kelet (Middle East), ami „lefed” az iszlám civilizáció legnagyobb részét. Az elmúlt időszakban jelentős geopolitikai mozgásoknak, átrendeződéseknek lehettünk tanúi a Közel-Keleten, ami mindenekelőtt a három „geostratégiai játékos”, Szaúd-Arábia, Irán és Törökország regionális középhatalmi pozíciókért folytatott geopolitikai – egyúttal geokulturális, „geo-vallási” – rivalizálásában nyilvánul meg. Ebben a folyamatban jelentős szerepet játszik az iszlám tényező. A térség – és annak néhány meghatározó országa – erőteljesen „nyit” Ázsia felé, demonstrálva, hogy a Közel-Kelet térsége fontos szerepet tölt be az Eurázsia-koncepcióban, jelentősen bővítve kapcsolatait Kínával.

² Nincs mód arra, hogy a geopolitika különböző definícióira, kiterjedt szakirodalmára kitérjünk. Tanulmányunkban Yves Lacoste egy meghatározását alkalmazzuk, miszerint a geopolitika „területek és az ott élő emberek feletti hatalmi rivalizáció” (Lacoste, 1999).

¹ Egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem.

2. Az iszlám civilizáció, mint legnagyobb geokulturális tér

Az iszlám civilizáció (az „iszlám világ”) a legnagyobb, közel 2 milliárd emberre kiterjedő geokulturális térség. A civilizáció kifejezést többes számú értelemben használjuk és úgy értelmezzük, mint „a kulturális identitás legtagabb szintje” (Huntington, 1998, p. 53). A geokultúra pedig „közös kulturális mintázatok [...] együttese” (Wallerstein, 2010, pp. 53–54). Az iszlám, mint vallás és az iszlám, mint kulturális rendszer az a tényező, amely az *umma*, vagyis a muszlimok közössége összetartozás-tudatát biztosítja, éljenek bárhol a világon.

A muszlimok 49 országban alkotják a lakosság többségét, mintegy 10 országban egyharmadát és jó néhány országban több milliós kisebbséget. Az Iszlám Konferencia Szervezetének 57 tagállama van. Az Európai Unió tagállamaiban és Nagy-Britanniában élő muszlimok száma 25–30 millió főre becsülhető. A növekedés dinamikáját tekintve a muszlimok száma és a világ népességén belüli aránya folyamatosan nő, egyes becslések szerint 2060-ra utoléri a keresztényekét.

Jóllehet az iszlámot sokan elsősorban az arab világhoz, illetve a Közel-Kelethez kötik, a muszlimok kétharmada Dél- és Délkelet-Ázsiában (sorrendben Indonézia [a világ legnagyobb muszlim népességű országa], Pakisztán, India, Banglades) él. A tágan értelmezett Közel-Kelet régiójában, a közép-ázsiai országokban, a kaukázusi régió országai közül Azerbajdzsánban, jó néhány dél- és délkelet-ázsiai országban az iszlám a domináns vallás. Nagyszámú muszlim kisebbség él Indiában, Kínában (ujgurok) és Mianmarban (rohingyák).

Az iszlám civilizáció („iszlám világ”) mint geokulturális egység, mint konkrét, illetve virtuális tér rendkívül tagolt, az egység és fragmentáltság kettőssége jellemzi. Mindezt jól kifejezik azok a geopolitikai kategóriák, amelyek az iszlám világ különböző régióinak, „alrendszerének” a jelölésére használatosak. Nem véletlen, hogy e fogalmak használatát, pontos értelmezését illetően nincs konszenzus, nincsenek egységes csoportképző ismérvek, s szinte mindegyiknek vannak „szűkebb” és „tágabb” verziói is. Ezek a fogalmak ugyanis elsősorban nem geográfiai, hanem geopolitikai/geokulturális értelemben használatosak, csoportképző ismérveik geopolitikai indíttatásúak, következésképpen geopolitikai céloktól függenek.

3. A Közel-Kelet

Az egyik leggyakrabban használt geopolitikai – egyúttal geoökonómiai és geokulturális – fogalom a Közel-Kelet (angolul: Middle East, vagyis Közép-Kelet), ugyanis az itt történtek jelentős mértékben befolyásolják a nemzetközi rendszer folyamatait. „Névadója” Alfred Thayer Mahan admirális, aki elsősorban a tengeri hatalom kérdéskörének elemzésével foglalkozó művei révén vált ismertté (Szilágyi, 2018. pp. 48–52). 1902-ben, a National Review hasábjain jelent meg The Persian Gulf and International Relations c. munkája, amelyben először szerepel a Middle East terminus, mint az Arab félszigettől Indiáig terjedő régió.³

³ A magyar nyelvben a Közel-Kelet kifejezés honosodott meg, amely teljes mértékben megfelel az angol Közép-Keletnek (Middle East), a továbbiakban a kettőt mint egymás szinonimáit használjuk.

A Közel-Kelet „objektív” földrajzi egységként egyértelműen nehezen körülhatárolható. Értelmezhető szűken, tágan és a kettő közötti átmenet különböző válfajaival. Szűk értelmezésében nyugatról kelet felé haladva magában foglalja Egyiptomot, az Arab-félsziget országait, továbbá Palesztina és Mezopotámia térségét (Szíriát, Libanont, Izraelt, Jordániát és Irakot), egészen Iránig bezárólag. Törökország hovatartozása vitatható, hogy ti. Európa része-e, vagy a Közel-Keleté. (Tanulmányunkban a Közel-Kelethez [is] tartozónak tekintjük.) Tágabb értelmezések különböző egyéb országokkal egészítik ki a fentieket: Afrikából Szudánnal és Ázsiából Afganisztánnal. Vannak, akik a Közel-Kelethez sorolják a kaukázusi térség államait is (Azerbajdzsánt, Grúziát és Örményországot). Senki sem tudja, pontosan hol van a Közel-Kelet, mégha sokan úgy is gondolják, hogy tudják – véli Davison, bemutatva egy sor meghatározási kísérletet (Davison, 1960).

A Közel-Kelet (Middle East) fogalma a 19. század végi – 20. század eleji brit kolonialista érdekek érvényesítése kapcsán jött létre. A brit gyarmatbirodalom szétesésével és az Egyesült Államok markáns megjelenésével a térségben a Middle East koncepció az amerikai érdekek megjelenítőjévé vált. Ez a fogalomhasználat Európa-centrikusságot tükröz, hiszen a viszonyítási alap Európa. Éppen ezért a Közel-Kelet régiójától keletre élők számára – miután a térség tőlük nyugatra terül el – földrajzilag eleve nem értelmezhető.

Használatos néhány más, a szélesen értelmezett Közel-Kelet fogalmával (részben) átfedő kategória is. A „Tágabb Közel-Kelet” (Greater Middle East Initiative) a G8-ak 2004 júniusi csúcstalálkozója alkalmából bevezetett amerikai geopolitikai terminus, amely magában foglalja a teljes arab világot, továbbá Afganisztánt, Ciprust, Iránt, Izraelt, Törökországot és Pakisztánt. Az új kezdeményezés az Egyesült Államok stratégiai érdekeit tükrözte (Garfinkle, 1999), deklarált célja a demokrácia terjesztése volt, („demokrácia-dominó”). Egyes értelmezések a fogalmat kiterjesztették Indonéziára, Bangladesre és a közép-ázsiai országokra (Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán, Türkmenisztán és Üzbegisztán) is (Al-Jazeera, 2004).

A Tágabb Közel-Kelet kategóriájával sok átfedést mutat az ENSZ jó néhány szervezete, illetve egyéb nemzetközi szervezetek, de kutatók és a média által is használt a Közel-Kelet és Észak-Afrika (The Middle East and North Africa, MENA), amely az arab országokat, továbbá Izraelt, Iránt és Törökországot foglalja magában, esetenként kiegészítve Afganisztánnal és Pakisztánnal. A MENA mindekelőtt geográfiai kategória.

Az „arab világ” (*al-aalam al-arabi*) nemzeti/etnikai ismérven – az „arabságon” – alapuló geokulturális fogalom. Többnyire az Arab Liga (League of Arab States) szervezetének 22 tagállamát, az „arab országokat” (az önmagukat arab országnak tartókat) sorolják ide. A fogalom héttérében az arabizmus/pánarabizmus ideológiája, az időről-időre felerősödő „arab egység”, az „egységes arab nemzet” ideája húzódik.

4. A Közel-Kelet geostratégiai jelentősége

A Közel-Kelet elsősorban nem földrajzi kategória, hanem geopolitikai, geokulturális és geoökonómiai fogalom, s ezek együttese adja a térség kiemelkedő geostratégiai jelentőségét. A térség földrajzi elhelyezkedése eleve egyedülálló geopolitikai és geostratégiai pozíciót biztosít számára, miután az „afroeurázsiai főkontinens” (Davutoğlu, 2016) középpontjában helyezkedik el. Három kontinens találkozásánál, évszázadok, sőt évezredek óta használt stratégiai útvonalak metszéspontjában fekszik. Közvetlenül határos az Európai Unióval, az itt történtek erősen hatnak az EU biztonságára.

Ami a geokulturális szempontokat illeti, ezek eredete évszázadokra, sőt évezredekre vezethető vissza. Ez a régió az emberi civilizáció bölcsője, a három nagy monoteista világvallás szülőhelye, később különböző civilizációk találkozási pontja. Majdnem teljes az átfedés a Közel-Kelet és az iszlám civilizáció között annyiban, hogy a Közel-Keletet – akár szűken, akár tágan értelmezzük – majdnem teljes egészében „lefedi” az iszlám civilizáció. Sokan az iszlámot tartják a Közel-Kelet (egyik) legfontosabb csoportképző ismérvének. Davison szerint a Közel-Kelet az iszlámon alapuló geopolitikai egység (Davison, 1960). Mindez nem mond ellent annak a kulturális és vallási sokféleségnek, amely e régiót évszázadok óta jellemzi.

Több mint egy évszázada, az Oszmán Birodalom szétesésével és a nagyrészt mesterséges (nemzet) államok létrejöttével megkezdődött, majd az elmúlt másfél évtizedben – az „arab tavasz” éveiben – különösen erőteljessé vált a Közel-Kelet, mint egységes geokulturális térség fragmentációja. Mindez elsősorban mint identitásválság manifesztálódik.

A régióra a többes, többretegű, többszintű identitások jellemzőek. Létezik a lokális, nem állami szintű (törzsi, etnikai, szektáriánus), az állami szintű és végül a transznacionális (pán-arab, pán-izlám) identitás. Mindenki egyidejűleg több közösségnek is a tagja, s a versengő kollektív identitások között időről-időre hangsúlyeltolódás megy végbe. Napjainkra két, bizonyos szempontból ellentétes irányú folyamat körvonalazódik: egyfelől nő a magukat elsősorban muszlimként meghatározók aránya, másfelől viszont részint az állammal szembeni bizalomvesztés eredményeként erősödik a lokális, „állam alatti” szintű közösségekkel való azonosulás.

Geoökonómiai szempontból evidencia a Közel-Kelet és a szénhidrogén-készletek összekapcsolása, miután a Közel-Kelet rendelkezik a világ ismert kőolajkészleteinek több mint felével, a földgáz-készletek mintegy 40%-ával, ráadásul ezek kitermelési költsége jóval alacsonyabb, mint a világ más régióiban. A kőolaj geostratégiai jelentőségű, a múlt század hetvenes éveiben sor került „fegyverkénti” bevetésére is az OPEC tagállamai részéről (1973-as olajembargo), súlyos világgazdasági válságot előidézve. Nem véletlen, hogy valamennyi amerikai külpolitikai doktrína az amerikai érdekek szempontjából kiemelt stratégiai fontosságú régióként határozza meg a Közel-Keletet, egyik fő tényezőként említve a közel-keleti kőolajhoz való szabad hozzáfutás biztosítását.

Részint a geoökonómiai tényezőhöz sorolható a vízkészletek kitüntetett szerepe a régióban. Mivel a vízkészletek meglehetősen korlátozottan állnak rendelkezésre – sok folyó, folyó és tó az elmúlt 50 évben vízhozamának mintegy felét elveszítette, és miután a folyók és tavak többségén két vagy több ország is osztozik –, a víz esetenként komoly konfliktusokat kiváltó stratégiai tényező.

5. A „geostratégiai hármak”

Az ázsiai kontinens három vitathatatlan nagyhatalma – mondhatni három pólusa – Oroszország, Kína és India. Mindhárom ország egyúttal saját geopolitikai alrégiójának – Huntington terminológiáját alkalmazva: civilizációjának – a vezetője, központi („mag”) állama. E három országnak jelenleg nincs hasonló pozíciókat elfoglaló közel-keleti, illetve az iszlám civilizációhoz tartozó megfelelője. Oroszország a szláv-ortodox, Kína a kínai, India pedig a hindu-indiai civilizáció magállamai, ugyanakkor az iszlám civilizáció sem a Közel-Keleten, sem Dél- és Délkelet-Ázsiában nem rendelkezik magállammal, nincs egyértelműen elismert, vezető hatalmi státuszú ország. A Közel-Kelet térségében ugyanakkor három olyan ország is található, amelyek erőteljes regionális középhatalmi ambíciókkal rendelkezve és egymással rivalizálva aspirálnak erre a státuszra. Mindenekelőtt Törökországot és Iránt lehet kiemelni, azonban Szaúd-Arábia is mindinkább felzárkózik e két ország mellé.

A Közel-Kelet térségében a régió folyamataira gyakorolt befolyás mértéke szempontjából az államok két csoportja különböztethető meg egymástól: az „elsődleges” és „másodlagos” szereplők. Előbbi azokat az államokat, azokat a „geopolitikai/geostratégiai játékosokat” foglalja magában, amelyek jelentős, érdemi befolyást képesek gyakorolni a régió folyamataira, vagyis nemcsak passzív „elszenvedői”, hanem tevékeny résztvevői és alakítói a közel-keleti térségben folyó geopolitikai játszmáknak. Ebbe a csoportba négy ország – egy arab és három nem arab – sorolható: Szaúd-Arábia, Irán, Izrael és Törökország. A „második vonal” a jelentős, de az előző csoportnál mérsékelt befolyással rendelkező országokat, Egyiptomot, az Egyesült Arab Emírségeket és Katart foglalja magában.

Fenti négy „elsődleges szereplőt” olyan „geopolitikai pillérnek” is tekinthetjük, amelyek földrajzi, elhelyezkedésük révén foglalnak el stratégiai pozíciót, közülük három (Törökország, Irán és Szaúd-Arábia, kisebb mértékben a negyedik, Izrael is) egyúttal olyan „geostratégiai játékos” is, amelyek hatalmukat és befolyásukat határaikon túl is felhasználják a kialakult geopolitikai konstelláció megváltoztatására (Brzezinski, 1999, pp. 57-58).

A Törökország, Irán és Szaúd-Arábia által alkotott „geopolitikai hármak”-tól némiképp elkülönül a negyedik „pillér”, Izrael, amely a régió államai közül egyedüliként nem tartozik az iszlám világhoz és bár fontos geopolitikai szereplő, fő geopolitikai, illetve geostratégiai céljai sem térségbeli, regionális befolyásának növelésére irányulnak. Izrael aktívan nem avatkozik be az őt körülvevő, arab/izlám meghatározottságú régió folyamataiba, igyekszik magát távol tartani bizonyos „arabközi” vagy „izlám-közi” konfliktusoktól. Ez alól kivételt képeznek azok az esetek, amelyeket közvetlen biztonsági fenyegetésként értékel, ilyenkor ugyanis a fegyveres akcióktól sem riad vissza.

A „geopolitikai hármak” országai között sajátos konstelláció alakult ki, hiszen lényegében mindhárom az iszlám világon belüli vezető szerepre – legalábbis a térségen belüli regionális (közép)hatalmi státuszra – aspirál, vagyis egymás riválisai. Szaúd-Arábia és Törökország a szunnita, Irán a síita iszlám képviselője.

5.1. Törökország

Törökország az eurázsiai térség egyik meghatározó geopolitikai szereplője, „elsődleges fontosságú geopolitikai pillér”, egyúttal „geostratégiai játékos” (Brzezinski, 1999, p. 66). A geopolitika, illetve a geopolitikai gondolkodás már hosszú ideje szerves része a török külpolitikának (Egeresi, 2017). Az egyetemi professzorból lett korábbi külügyminiszter, majd miniszterelnök, Ahmet Davutoğlu „Stratégiai mélység” c. munkája a török geopolitikai irodalom alapművének számít (Davutoğlu, 2016).

Törökország földrajzi elhelyezkedése, történelmi múltja és kulturális öröksége egyaránt hozzájárul ahhoz, hogy az ország hovatarozása egyértelműen nem meghatározható, nincs kizárólagos geopolitikai definíciója, hiszen geopolitikai régiók metszéspontjában helyezkedik el. „Törökország Afroeurázia fő geopolitikai övezeteinek kölcsönhatási területén található modern nemzetállam.” (Davutoğlu, 2016, p. 24)

Samuel P. Huntington Törökországot „meghasznált országnak” (*torn country*) nevezi (Huntington, 1998, p. 108), amely részint muszlim, részint nyugati állam. Törökország valójában többes identitású ország, ahol egyidejűleg többféle identitás elemei vannak jelen, s az ország külpolitikájában esetenként egyik, máskor egy másik identitás elemei erősödnek fel, kapnak nagyobb hangsúlyt a külső és belső tényezők alakulásának függvényében.

Törökország számára különböző, szűkebb és tágabb geopolitikai terekben nyílik lehetőség befolyásának érvényesítésére: Nyugat (Európai Unió, NATO), a Közel-Kelet, a kaukázusi régió, Közép-Ázsia, illetve a pántörök geokulturális tér, az iszlám világ, Eurázia – Davutoğlu szavaival „Afroeurázia”. Ezek a geopolitikai terek lényegében választási, illetve kombinációs lehetőségeket is kínálnak, s a külső, illetve belső tényezők alakulásának függvényében hol kisebb, hol nagyobb mozgásteret biztosítanak a török külpolitika számára. Nem véletlen, hogy a török vezetés – miután Törökország különböző geopolitikai terek metszéspontjában helyezkedik el –, az ország „híd”, „átjáró” jellegét, a különböző régiók összekapcsolásában játszott szerepét hangsúlyozza, amelynek révén Törökország akár globális hatalom is lehet.

Az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) 2002-es hatalomra kerülése óta, de különösen az elmúlt években egyre markánsabban jelenik meg Törökország centrum szerepe, illetve regionális középhatalmi – bizonyos szempontból mondhatjuk azt is: globális hatalmi – ambíciói. Nem véletlen, hogy sokan „neo-oszmánizmusként” minősítik a török külpolitikát, amelynek egyik határozott – jóllehet sikertelen – célja volt hosszú időn keresztül a „török modell” terjesztése, elsősorban az iszlám/arab, illetve a közép-ázsiai török geokulturális térségekben. Törökország dinamikusan törekszik befolyási övezeteinek terjesztésére mind szűkebb, mind tágabb környezetében. Geopolitikai érdekeinek biztosítása érdekében aktívan – ha szükségesnek látja: fegyveres erővel is – beavatkozik a Közel-Keleten zajló konfliktusokba, legyen szó Szíriáról vagy Líbiáról. Egyik első számú geopolitikai célkitűzése közvetlen szomszédságában egy független kurd állam (Irak), vagy nagy, összefüggő kurd térségek (Szíria) létrejöttének a megakadályozása. A török hadsereg a török parlament felhatalmazása alapján több alkalommal is átlépte a török-szíriai határt és beavatkozott a harcokba.

A török vezetés céljai elérése érdekében aktív, egyúttal pragmatikus külpolitikát folytat, amihez az Eurázia – pontosabban: az Afroeurázia – koncepció megfelelő geopolitikai keretet kínál. A régió egyik fontos geopolitikai szerveződéséként alakult 2009-ben a Türk Tanács, amely a török nyelv valamilyen válfaját beszélő, az iszlám civilizációhoz/kultúrkörhöz tartozó országokat (Azerbajdzsán, Kazahsztán, Kirgizisztán, Törökország és Üzbegisztán) tömöríti. Magyarország 2018-tól megfigyelőként vesz részt a szervezet munkájában.

Törökország nemrégiben „Közép-folyosó” (Middle Corridor) néven egy új selyemút-kezdemenyezéssel állt elő, amelynek elsődleges célja, hogy a „prosperitás övezetét” hozza létre, összekötve Európát Ázsia különböző régióival, elősegítve az Eurázián belüli regionális együttműködést. A kezdeményezés központi eleme a vasúti összeköttetés kiépítése Törökországtól Közép-Ázsiáig és a transzkaukázusi régióig (Colakoğlu, 2019). A török-kínai kapcsolatokat azonban némiképp hátráltatja a közel-keleti térségre jellemző bizonytalanság.

5.2. Irán

Az Euráziában végbemenő geopolitikai folyamatok másik központi szereplője Irán, Törökországhoz hasonlóan „elsődleges fontosságú geopolitikai pillér”, egyúttal „geostratégiai játékos” (Brzezinski, 1999, p. 66). Irán több ezer éves történelmi múltra tekinthet vissza, a dinasztikus perzsa birodalmakra az intenzív terjeszkedés volt jellemző. Az iráni identitás két fontos eleme a perzsa nacionalizmus, illetve a síita iszlám. A perzsa nacionalizmust – mindenekelőtt az arabsággal szemben – egyfajta kulturális „felsőbbrendűség-tudat” jellemzi, amelynek több évszázados történelmi gyökerei vannak.

Ami pedig az iszlám tényezőt illeti, Irán geopolitikai ambíciói az iszlám forradalom 1979-es győzelme óta az iszlám világon belüli vezető szerepre, térségbeli befolyásának növelésére irányulnak. Az 1979-es iszlám forradalom győzelme óta terjeszti saját, „forradalmi” iszlám-értelmezését, hangsúlyozva annak nem síita, hanem „össz-izslám” jellegét. Területi igényei nincsenek, s a vallási/politikai vezetés által gyakran alkalmazott erőteljes retorika ellenére egyetlen szomszédját sem támadta meg.

A geopolitikai környezet utóbbi évtizedekben bekövetkezett megváltozása, az Egyesült Államok közel-keleti lépései – mindenekelőtt a 2003 márciusi Irak elleni invázió – az USA szándékaival szöges ellentétben rendkívüli mértékben felértékeltek Iránt, mint geostratégiai aktort, kiiktatva a sokáig el-lensúly szerepet betöltő, ezáltal a regionális egyensúlyt biztosító Irakot. Irán a regionális geopolitikai változások „nagy nyertesévé” vált, geostratégiai pozíciói számottevően megerősödtek annak ellenére, hogy szinte minden oldalról egy, számára ellenséges gyűrű vette körül, s az Irán-ellenesség az Egyesült Államok, Izrael és Szaúd-Arábia regionális politikájában egyfajta közös nevezővé vált – még ha a három ország máshová helyezi is a hangsúlyokat.

Az Egyesült Államok és Irán több évtizedes ellenséges viszonya, majd a nukleáris program kapcsán Iránnal szemben életbe léptetett szankciók is hozzájárultak ahhoz, hogy Irán kapcsolatai egyre szorosabbá váljanak Oroszországgal. Az immáron egy évtizede tartó szíriai polgárháborúban való azonos érdekelttség megerősítette az orosz-iráni együttműködést, s létrejött egy sajátos orosz-iráni tengely – amelyhez esetenként Törökország is csatlakozott.

Irán a szűkebb környezetében zajló konfliktusokban nem közvetlenül, hanem helyi kliensek (*proxy*) hálózatán keresztül vesz részt, törekszik érdekei érvényesítésére és pozíciói erősítésére. A kliens-hálózat fő rendező elve általában a síita mivolt: síita szervezetek és milíciák képviselik az iráni érdekeket Szíriától Irakon át Jemenig. Irán geostratégiai érdekelttsége azonban túlterjed közvetlen környezetén, a szűken értelmezett Közel-Kelet térségén, s markáns „eurázsiai” dimenziókkal rendelkezik. Az iráni külpolitika új doktrínája a kétezres évek elejétől a keleti nyitás, a Kelet felé fordulás, ami jól mutatja az iráni geopolitika súlypontjának Kelet felé tolódását.

Az USA kilépése a nukleáris megállapodásból és az Irán társadalmát és gazdaságát súlyosan érintő szankciók felerősítették Irán kapcsolatait Kínával. Kína az iráni kőolaj legnagyobb vásárlója. 2021 márciusában a két ország 25 évre szóló gazdasági és biztonsági „stratégiai partnerségi” megállapodást írt alá, amelynek értelmében Kína a gazdaság és az infrastruktúra fejlesztése céljából 400 milliárd dollárt fektet be Iránban. Mindez jelentős mértékben megerősíti Irán pozícióit és részvételét a kínai „új selyemút” projektumban.

Kína és Irán dinamikusan bővülő együttműködése kapcsán egy új eurázsiai geopolitikai tengely lát-szik körvonalazódni. Kína és Irán egyaránt részt vesznek a közép-ázsiai geopolitikai viszonyok átfor-málásában. Irán közreműködésével fontos, Közép-Ázsiát Iránnal és Dél-Ázsiával összekötő kereske-delmi folyosók létesültek, így egy, a nyugat-afganisztáni Khaf városát Herattal összekötő vasút, illetve két közép-ázsiai kereskedelmi folyosó: az egyik a Kirgizisztán-Tádzsikisztán-Afganisztán-Irán, a másik Irán-Afganisztán-Üzbegisztán útvonal. A két ország gazdasági együttműködésén túl egyéb geopolitikai szempontok is közelítik egymáshoz Kínát és Iránt, melyek közül az egyik legfontosabb a nyugati, főként az amerikai befolyás csökkentésének szándéka.

5.3. Szaúd-Arábia

Szaúd-Arábia a Közel-Kelet harmadik nagy „geostratégiai játékos”. Abdulláh király 2015-ben be-következett halálával és az új uralkodó, Szalmán bin Abdul Azíz Ál Szaúd trónra kerülésével jelentős változások kezdődtek az országban, amelyek nagyrészt a tényleges hatalmat gyakorló koronaherceg-hez, Muhammad bin Szalmánhoz kötődnek. A változások érintik az ország bel- és külpolitikáját egy-aránt. Mondhatni „fokozatváltás” történt, a szaúdi vezetés „magasabb sebességi fokozatba” kapcsolt.

Az egyik legjelentősebb változás a szaúdi külpolitikai-diplomáciai tevékenység aktivizálódása, erő-södő dinamizmusa. Fő kül- illetve geopolitikai célja Irán aktív ellensúlyozása, illetve saját regionális befolyásának erősítése. Regionális politikáját a korábbi egyensúlyozás helyett dinamikus, mondhatni agresszív előretörés jellemzi (katari válság, szíriai és jemeni háború, Libanon). Ennek érdekében ad-digi szövetségesi kapcsolatait is diverzifikálta, s nyitott olyan országok, illetve szervezetek felé, ame-lyekkel korábban rossz viszonyban volt (Izrael, Muszlim Testvérek Szervezete).

2016 áprilisában rendkívül ambiciózus, 2030-ig szóló átfogó fejlesztési programot hirdetett meg (Vision 2030), amelynek kiemelt célja az ország gazdaságának teljes átalakítása, diverzifikálása, egy több lábon álló gazdaság kiépítése, az olajtól való függőség csökkentése. A programban olyan hatal-mas beruházások szerepelnek, mint egy, a sivatagban épülő 500 milliárd dolláros „okosváros”, vagy egy 200 milliárd dolláros napelem farm.

A program, a „vízió” három pillérre épül. Egyik az ország státusza: „az arab és az iszlám világ szí-ve”, vagyis egyértelművé teszi saját, az arab és iszlám geopolitikai téren belüli központi, vezető sze-repét. Második a globális befektetési központtá válás. A harmadik pillér világosan megfogalmazza Szaúd-Arábia geopolitikai ambícióit: az ország egyedülálló stratégiai helyzetéből következően olyan globális központtá válás, amely három kontinenst, Ázsiát, Európát és Afrikát köti össze egymással.

Érzelkelhető a konvergencia a kínai „nagy stratégia”, az „új selyemút” program és a „szaúdi vízió 2030” között, ami geopolitikai értelemben egy „szaúdi-ázsiai tengely” („Saudi-Asian Pivot”) létrejöttének a kezdete is lehet, hiszen a szaúdi és kínai stratégiai érdekek egybeesése révén a nemzetközi hatalmi viszonyok bizonyos átrendeződése is végbemegy (Valantin, 2017).

6. Új közel-keleti regionális paradigma

Az elmúlt években a regionális geopolitika szempontjából meghatározó változás ment végbe a Közel-Keleten Izrael és az arab országok viszonyában, a palesztin-izraeli konfliktusban, s ezáltal új paradigma született.

Izrael Állam 1948-as kikiáltásától fogva a zsidó állam létének elutasítása/elfogadása, az arab/palesz-tin-izraeli konfliktus – amely öt alkalommal is háborúhoz és számtalan esetben kisebb összeccsapások-hoz vezetett – vált a térség legmarkánsabb törésvonalává. Hosszú időn keresztül az arab világ egésze (és az iszlám világ jelentős része is) szemben állt Izraellel, egységesen kiállt a palesztin ügy mellett. A palesztin kérdés határozta meg Izrael és az arab/izlám világ viszonyát.

Ez a képlet fokról-fokra változott. Izrael 1979-ben békeszerződést kötött Egyiptommal, majd 1994-ben Jordániával. Az ún. osloi békefolyamat során 1993-ban Izrael és a palesztinokat képviselő Palesztin Felszabadítási Szervezet kölcsönösen elismerték egymást. Az Izraellel szembeni arab egy-ségfront már ekkor repedezni kezdett.

A kétezer-tízes években lassú átrendeződés indult meg a régió hatalmi- illetve erőviszony-rend-szerében, új regionális paradigma kezdett körvonalazódni, majd erősödni. Ennek egyik sarkalatos pontja Izrael és néhány szunnita arab ország – köztük Szaúd-Arábia – közötti fokozatos közeledés, kapcsolataik óvatos, főként a színtalpak mögött zajló fejlesztése. A háttérben nagyon is gyakorlatias szempontok, Izrael és a „pragmatikus” szunnita arab országok (Egyiptom, Jordánia, az Öböl-menti monarchiák) egybevágó stratégiai érdekei húzódtak, beleértve ebbe az „Irán, mint közös ellenség” elleni fellépést, illetve a regionális középhatalmi ambícióit mind nyíltabban kifejezésre juttató Török-ország visszaszorítását és nem utolsósorban az Izrael és az Öböl-térség közötti együttműködésben rejlő lehetőségeket.

Fogalmazhatunk úgy is, hogy az események egymás felé sodorták Izraelt és Szaúd-Arábiát, s egy megle-hetősen furcsa, korábban elképzelhetetlen szövetség kezdett kibontakozni a két, egymással diplomáciai kapcsolatban nem álló ország között. Persze Szaúd-Arábia – az iszlám világon belül elfoglalt pozíciója miatt – nem „engedhette meg” magának, hogy hivatalos, diplomáciai kapcsolat jöjjön létre közte és Iz-rael között. Az Öböl-menti országok közül így az Emírségek vette át a kezdeményező szerepet.

A tényleges áttörést az Ábrahám-megállapodások jelentették. A Trump-adminisztráció egyértelmű-en Izrael mellé állt a palesztin-izraeli konfliktusban, s az elnök veje és közel-keleti megbízottja, Jared Kushner vezetésével kidolgozott egy tervet a konfliktus rendezésére. Ezzel párhuzamosan folytak a diplomáciai tárgyalások az Izrael és egyes szunnita arab országok közötti hivatalos kapcsolatfelvé-telről. 2020. szeptember 15-én az Egyesült Államok, Izrael, az Egyesült Arab Emírségek és Bahrein aláírták az Ábrahám Egyezményt, amelyhez hamarosan Marokkó és Szudán is csatlakozott, s Omán-nal is megkezdődtek az előkészítő tárgyalások. Jóllehet e megállapodásokat sokan békeszerződésnek nevezik, valójában nem azok, mivel a felek között nem volt közvetlen hadiállapot. Ténylegesen a diplomáciai kapcsolatok felvételéről, illetve helyreállításáról van szó.⁴ A palesztin ügy elsődlegessége lekerült a napirendről.

⁴ Marokkó és Izrael között a kilencvenes években az osloi békefolyamat során a palesztinok és Izrael által aláírt megállapodásokat követően létrejöttek az alacsony-szintű diplomáciai kapcsolatok, melyek azonban 2000-ben, a második intifáda kirobbanása után hivatalosan meg-szakadtak, jóllehet informális kapcsolatok a két ország között továbbra is léteztek.

7. Az iszlám, mint geopolitikai tényező

Az iszlám világ országaiban az iszlám vallás része a régió geopolitikájának, az iszlám gyakran válik a geopolitika eszközévé, elősegítendő valamilyen geopolitikai cél elérését. A vallási tényező jelen van a térség geopolitikai folyamataiban, esetenként fontos motiválója is lehet azoknak. A háttérben azonban gyakran nem vallási, hanem politikai-ideológiai tényezők húzódnak – esetenként vallási köntösbe öltöztetve. A vallás többnyire hivatkozási alap, ami nagyobb nyomatókat adhat valamilyen politikai vagy ideológiai háttérű lépésnek. (Az iszlám általi legitimáció az iszlám világban különösen fontos szerepet tölt be.)

Természetesen nagy a különbség abban a tekintetben, hogy az egyes országok hogyan használják (fel) az iszlámot. Az iszlám eleve különböző szerepet tölt be a régió egyes országaiban, hiszen ezek többsége a gyakorlatban szekuláris alapokon működik, annak mértékében azonban nagyok a különbségek. A „reálpolitikai” megfontolások gyakorta „felülírják” a vallási szempontokat.⁵

Az elmúlt években ugyanakkor megfigyelhető az a tendencia, hogy a vallás – konkrétan az iszlám – a korábbinál erőteljesebben jelenik meg egy-egy, az iszlám geokulturális térhez tartozó ország kül-, illetve geopolitikájában. A „vallási puha erő geopolitikája” (Mandaville & Hamid, 2018) több módon is megnyilvánulhat. Kifejezője lehet országok geopolitikai rivalizálásának, a „geoszektarizmusnak” (Bokhari, 2015), a saját iszlám-interpretáció, saját „iszlám védjegy” propagálásával és terjesztésével a „vallási puha erő” alapuló befolyás növelésének, a „mérsékelt iszlám” jelleg hangsúlyozásával a szélsőséges dzsihádisztól való elhatárolódásnak, továbbá a geokulturális együvé-tartozásnak, ami elősegítheti a hasonló geokulturális közösséghez tartozókkal az együttműködést.

7.1. A „mérsékelt iszlám”, mint „védjegy”

Az iszlám „brand”, pontosabban a „mérsékelt iszlám”⁶, mint „hivatalos” iszlám-interpretáció hangsúlyozásának és állami szintű megjelenítésének külső, külpolitikai és belső, belpolitikai, országon belüli indítékai is vannak. Az iszlámizmus radikális, szélsőséges válfaja, a dzsihádisztus az iszlám nevében, az iszlámra hivatkozva hajtotta végre brutális akcióit, legyen szó az al-Káidáról, vagy az Iszlám Államról. Ezzel a narratívával szemben pozicionálta magát néhány ország (többek között Jordánia, Marokkó, Egyiptom), mint a „mérsékelt iszlám” képviselője.

Ami a belső okokat illeti, a Közel-Kelet országainak jelentős részében a hatalmon lévő autokratikus politikai vezetésekkel szemben fellépő ellenzéki erők többnyire különböző iszlámista mozgalmak és szervezetek, amelyek az iszlám egyfajta, saját ideológiai céljaiknak megfelelő értelmezésén alapuló terminusokban határozzák meg magukat. A politikai vezetés elemi érdeke, hogy ezekkel az értelmezésekkel szembe tudja állítani saját interpretációját.

⁵ Az iszlám vallásban létezik egy fontos fogalom, mégpedig a maszlaha, közérdek, a közösség jóléte, ami abszolút elsődlegességet élvez más tényezőkhöz képest. Ez konkrétan abban is megnyilvánulhat, hogy egy muszlim állam nemzeti érdekei „felülírják” akár az iszlám lényeges előírásait is!

⁶ Arabul „vaszatijja”: a szó eredeti jelentése az arab nyelvben „közép”. A Koránban is több helyütt előfordul, például 2:143: „És így tettünk benneteket középuton járó közösséggé” (Kiss Zsuzsanna Halima fordítása). A „vaszatijja” a mérsékelt iszlám jelölésére szolgál. Kissé megtevésztő, ugyanis nem a jó és a rossz közötti középutat jelöli, hanem egyértelműen a jót, a nemeset, a jogszerűt.

Azokban az országokban, amelyekre az etnikai és vallási sokféleség jellemző, a „mérsékelt iszlám” hangsúlyozásának komoly társadalmi, illetve belpolitikai jelentősége lehet. Malajzia politikai vezetése például a nemzeti egység előmozdítása céljából fogadta el az „1Malajzia” elvet, amelynek lényege, hogy az ország különböző etnikumai, vallásai, kultúrái⁷ kölcsönösen megértsék és elfogadják egymást, tegyenek lépéseket az integrálódás, az egységes malajziai nemzet létrejötte irányában. A vaszatijja elv is része lett az „1Malajzia” elvnek (Hanapi, 2014).

Jóllehet Indonézia a legnépesebb muszlim ország, a „szűken értelmezett” Közel-Kelet sok politikai és vallási vezetője az iszlám perifériájához tartozónak minősíti. Indonéz vallási vezetők közül viszont sokan úgy vélik, hogy az iszlám radikális interpretációi az arab kultúrában gyökereznek, s idegenek mind az indonéz kultúrától, mind az iszlám hittől. Az ország vezetése Indonéziát a „mérsékelt iszlám” mintaországának tartja. Ennek sajátos indonéz változata az „Islam Nusantara”, vagyis a „szigetvilági iszlám”, amely a helyi történelmi sajátosságokon és iszlám-interpretációkon alapulva alternatívát kínál az iszlám radikális értelmezéseivel szemben (Hoesterey, 2016).

Figyelemre méltó az a fordulat, amely Szaúd-Arábia hivatalosan deklarált „iszlám brandjében” – retorikai szinten mindenképpen, de kis lépésekben a gyakorlatban is – végbemegy. Több mint 270 éve kötött szövetséget egymással a Szaúd-dinasztia és a vahhábita vallási vezetés, amely az iszlám egyik legkonzervatívabb, legmerevebb irányzatának a képviselője. Muhammad bin Szalmán trónörökös ugyanakkor hitet tett a „mérsékelt iszlám” mellett, élesen támadva a vallási establishment elavult, ultrakonzervatív iszlám értelmezését. Egy 2017-ben adott interjúban kijelentette, hogy az elmúlt 30 év „ultrakonzervatívizmusa” után – ami semmilyen szempontból sem tekinthető normális állapotnak – Szaúd-Arábia „visszatér a mérsékelt iszlámhoz”. „Ami az utóbbi 30 évben történt, az nem Szaúd-Arábia” (Chulov, 2017).

7.2. Az iszlám-interpretáció „exportálása”

A saját iszlám-értelmezés „exportálása” fontos tényezője lehet a más országok muszlim közösségeire gyakorolt befolyás növelésének, az iszlám egyes irányzatai feletti hegemonia megszerzésének. Szaúd-Arábia és Irán a „vallási puha erő” révén évtizedek óta törekszenek saját iszlám-értelmezésük „exportálására”, ami Szaúd-Arábia esetében hosszú időn keresztül a szunnita iszlám ultrakonzervatív, vahhábita irányzatát jelentette, Irán esetében pedig az 1979-ben hatalomra került „forradalmi iszlámot”.

Szaúd-Arábiát mindebben nagymértékben segítették az 1973-as „olajárrobbanást” követő megnövekedett olajbevételek és a szaúdi kezdeményezésre létrejött és általa finanszírozott szervezetek, mint a Muszlim Világliga, vagy az Iszlám Konferencia Szervezete. Az iráni „forradalmi iszlám” épp ezt a szaúdi pozíciót kezdte ki, támadva a szaúdiak által képviselt „amerikai iszlámot”. A helyzetet árnyalja, hogy Szaúd-Arábiában jelentős, az ország lakosságának 10-15%-át kitevő síita kisebbség él, s a szaúdi vezetés mindent megtesz, hogy megakadályozza körükben az iráni befolyás növekedését. Szunnita részről Iránt nemcsak a „forradalmi iszlám” exportálásával vádolják, hanem azzal is, hogy erőteljes „hittérítő” tevékenységet folytat („siatizáció”) a szunnita államokban.

⁷ Malajzia mind etnikailag, mind vallásilag sokszínű ország. A lakosság 61%-a muszlim, 20% buddhista, 9% keresztény, 6% hindu, de a konfucianizmusnak, taoizmusnak és egyéb tradicionális kínai vallásoknak is vannak követői.

Másik példát említve, Szaúd-Arábia már évtizedek óta törekszik saját iszlám-értelmezésének a terjesztésére, illetve az „iszlám arabizálására” Indonéziában. Fő hivatkozási alapja az, hogy az iszlám arab értelmezése jelenti az „igazi”, a „tisztta” iszlámot. E célból jó néhány vallási, illetve oktatási intézményt hozott létre Indonéziában, ösztöndíjakkal támogatja indonéziai hallgatók tanulmányait szaúdi egyetemeken. Sokan közülük Indonéziába visszatérve fontos pozícióba kerülnek: napjainkra kialakult egy Szaúd-Arábiában tanult muszlim elit, amelyik a szaúdi iszlám-értelmezés propagálója (Haan, 2020).

Részben a törökországi iszlám-értelmezés „exportálásának” szándékát jelzi Törökország korábbi törekvése a „török modell” népszerűsítésére és terjesztésére. Ez a modell ugyanis az Atatürk örökséget összhangba hozva az iszlámmal egy valamiféle „iszlám-demokráciára” próbált példával szolgálni. Az utóbbi évek törökországi fejleményei azonban más irányba mutatnak.

7.3. Szektarianizmus⁸ és/vagy „geoszektarianizmus”

Az iszlám két fő irányzata a muszlimok mintegy 85-90%-át magában foglaló többségi szunnita és a kisebbségi (10-15%) síita. A szunniták síitákhoz való viszonya széles skálán mozog az elfogadástól a teljes elutasításig, a síiták hitehagyottnak minősítéséig. Egyes radikális szunnita iszlamista/dzsihádist szervezetek (Iszlám Állam stb.) a síitákat, mint hitehagyókat tekintik az első számú ellenségnek és terrorakciók sorát hajtották/hajtják végre a síiták ellen.

Szunnita politikai vezetők (például Abdulláh jordániai király) a kétezres évek elején érzékelvén a térségben végbemenő síita újjáéledést, felhívták a figyelmet arra a „veszélyre”, amit egy Irán vezetésével kialakuló egységes síita tömb, az Irántól Irakon és Szírián át Libanonig terjedő „síita félhold” jelent a Közel-Kelet térsége számára. A vallási tényező, konkrétan a szunnita-síita ellentét a részévé vált annak a geopolitikai rivalizálásnak, amely a két tömb vezetésére aspiráló Szaúd-Arábia, illetve Irán között több évtizede folyik. A vallási-szektáriánus és a geopolitikai elem egymástól nehezen elválasztható, kölcsönösen erősítik egymást, amit akár „geoszektarianizmusnak” is nevezhetünk (Bokhari, 2015).

A kétezres években szakértői körökben ismét használni kezdték a „hidegháború” fogalmát a közel-keleti helyzet leírására. Eredetileg Malcolm Kerr a múlt század ötvenes-hatvanas évtizedét nevezte az „arab hidegháború” időszakának, amikor is az arab államok „két tábora”, az arab nacionalizmust (illetve annak „szocialisztikus” válfaját) deklaráló „radikális”, „forradalmi” erők és a „mérésékelt”, konzervatív monarchiák álltak szemben egymással (Kerr, 1971).

Az „új közel-keleti hidegháború” más törésvonalak mentén jött létre, s nem csupán arab országok a részesei. Egyik oldalon állnak a „mérésékelték” (mindenekelőtt Szaúd-Arábia, Egyiptom és Jordánia), a másikon pedig a „radikálisok”, az „ellenállási (mukávama) blokk”, amelyik lényegében a „síita félhold” országait foglalja magában. Az „új közel-keleti hidegháború” tehát meghatározóan vallási/szektáriánus (síita-szunnita) törésvonalak mentén alakult ki.

A kép azonban sokkal árnyaltabb, hiszen nem monolit tömbökről van szó, s a konfliktus nem egyszerűsíthető le a szunnita-síita szembenállásra. Létezik a két fő irányzathoz tartozók között is együttműködés, ugyanakkor mindkét blokkon belül is mély törésvonalak húzódnak. A síita Irán például

⁸ A szektarianizmus kifejezés (arabul táífijja) széles körben használatos emberek olyan csoportjának a jelölésére, amelyik valamilyen közös jellemzővel (etnikai csoportok, vallási felekezetek stb.) rendelkezve része egy nagyobb közösségnek. Jelen esetben a fogalmat leszűkítjük az iszlámon belüli két fő irányzatra és a köztük kialakult törésvonalakra.

szoros szövetségesi kapcsolatokat ápol a szunnita Hamással, a szunnita Katar pedig együttműködik Iránnal. Irakban komoly feszültség van az Irán-barát síiták és az Irántól elhatárolódó iraki nacionalista síiták között.

A konzervatív szunnita monarchiák blokkján belül sem jött létre teljes Irán-ellenes egységfront. Kuvait és Omán inkább semleges, mintsem Irán-ellenes álláspontot képvisel, a több ponton is „kü-lönutas” politikát folytató Katar pedig továbbra is jó kapcsolatokat ápol Iránnal. Ebben nagy szerepet játszanak a geoökonómiai szempontok: a két ország között szoros a gazdasági együttműködés, emellett közösen ellenőrzik az Öbölben található legnagyobb, tenger alatti földgázmezőt.⁹ Mindez szerepet játszott abban, hogy az Öböl-menti országok bojkottot hirdettek Katar ellen és négy arab ország 2017-ben megszakította Katarral a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatokat.

A szektáriánus szembenállásnak – ha úgy tetszik: a „közel-keleti hidegháborúnak” – legalább két formája van. Egyik a szunnita-síita konfrontáció, a másik, ezzel párhuzamos pedig a szunnita-szunnita konfliktus (al-Buluwi, 2014). A szunnita blokkon belül egy fontos törésvonal húzódik, mégpedig a Muszlim Testvérek Szervezetéhez¹⁰ való viszonyulást illetően. Törökország és Katar határozott támogatója a Testvéreknek, Szaúd-Arábia, az Emírségek és Egyiptom pedig pont ellenkezőleg, élesen támadja a Testvéreket (és az őket támogató országokat).

Muhammad bin Szalmán szaúdi trónörökös egy egyiptomi újságírókkal folytatott beszélgetésen szemléletesen vázolta fel a „gonosz háromszögét” (triangle of evil), mint Szaúd-Arábia fő térségbeli ellenfeleit/ellenségeit, amelynek három fő alkotóeleme az Oszmánok, illetve Törökország – miután rá akarja kényszeríteni a kalifátust a MENA régióra –, a „szélsőséges síita ideológiát terjesztő” Irán, és végül a terrorista szervezetek (Samir, 2018). A háromszög egyik összetevőjét később pontosították, hogy valójában nem Törökországról van szó, hanem olyan szélsőséges szervezetekről, mint a Muszlim Testvérek, amelynek a soraiból kerültek ki a terrorista szervezetek vezetői, s amelyet Törökország támogat.

Ennek a megosztottságnak komoly geopolitikai vonzatai vannak. A Muszlim Testvérek Szervezetének kiterjedt hálózata van, vele szövetséges politikai pártok tevékenykednek Jordániában, Palesztinában (Gázai övezet), Kuvaitban, Jemenben, Líbiában, Tunéziában, Algériában, Marokkóban és Szudánban. Törökország és Katar támogatja ezeket az iszlamista pártokat (Törökországban is iszlamista párt, az AKP van hatalmon) (Mashino, 2021), Szaúd-Arábia, az Emírségek és Egyiptom viszont nem.

8. Kína és a Közel-Kelet

Az elmúlt évtizedre jellemző Kína egyre fokozódó érdeklődése a Közel-Kelet iránt. A Kína által 2013-ban meghirdetett, az eurázsiai kontinens központját érintő „Új Selyemút Gazdasági Övezet – Egy Övezet, Egy Út” (vagy másképpen: Övezet és Út Kezdeményezés, Belt and Road Initiative, BRI) világosan demonstrálja Kína „nyugati nyitását” (Jisi, 2014), aminek egyik fő cél-régiója a Közel-Kelet, úgyis mint Kína „kiterjesztett periferiális térségeinek”, újabban „nagy környező térségeinek” egyike

⁹ Katar a világ legnagyobb cseppfolyós gáz [LNG] exportőre.

¹⁰ A Muszlim Testvérek Szervezete az egyik első, modern értelemben vett iszlamista szervezet, amely a múlt század húszas éveiben alakult Egyiptomban. Fénykorában több milliós tagsága volt. Az idők folyamán széles körű hálózatot épített ki az iszlám világban. Az „arab tavasz” éveiben több arab országban is komoly befolyásra tett szert.

(Wang, 2014). Kína stratégiai jelentőséget tulajdonít a Közel-Kelet térségének és fontos partnerként tekint a régió országaira. Az „új selyemút” programban meghatározó szerepet játszik a Közel-Kelet térsége, hiszen az „új selyemút” mind szárazföldi, mind tengeri ága lényegében átszeli a Közel-Keletet, összeköttetést biztosítva Kína és a Közel-Kelet (és az attól nyugatra fekvő területek) között.

Kína a Közel-Kelet politikai eseményeitől eddig többnyire távol tartotta magát, s elkerülendő a belügyekbe történő beavatkozás vádját, politikai kérdésekben semleges álláspontra helyezkedik. Gazdasági jelenléte viszont egyre inkább érzékelhető, s nagyon határozott geopolitikai célkitűzései vannak a Közel-Kelet térségével kapcsolatban. A be nem avatkozás, illetve a semlegesség fenntartása esetenként megnehezíti a kínai érdekek érvényesítését, s vannak arra utaló jelek, hogy Kína óvatosan bár, de részesévé válik a Közel-Kelet politikai és biztonsági folyamatainak (fegyverszállítás néhány országnak, a Kína közel-keleti katonai jelenlétét biztosító katonai bázis létesítése Dzsibutiban, részvétel a Hormuzi Szorosban, illetve az Ománi-öbölben biztonsági célú hadgyakorlatokban stb.).

Kína egyre erősödő közel-keleti érdekltségében meghatározóan két tényező játszik szerepet. Egyik az „új selyemút” program, a másik pedig Kína fokozódó energia-igénye. Kőolajimportjának mintegy fele a Közel-Kelet térségéből származik, s a régió Kína első számú cseppfolyós gáz ellátója. Kína energiafogyasztása az előrejelzések szerint erőteljesen növekedni fog, ami fokozza ráutaltságát a közel-keleti energiahordozókra. A Közel-Kelet térsége egyúttal a kínai termékek fontos felvevőpiaca. A Közel-Kelet országaiba irányuló kínai export az elmúlt években rendkívül dinamikus növekedést mutat: a 2004 és 2018 közötti időszakban a kínai kivitel Iránba évi 16,9%-kal, Pakisztánba 15,6%-kal, Szaúd-Arábiába 16,1%-kal és Törökországba 16,8%-kal növekedett (Greer & Batmanghelidj, 2020).

Ezt tükrözik a régió országaival kötött megállapodások is, amelyek megkötésére – Egyiptom kivételével – az elmúlt évtizedben került sor. Kína átfogó stratégiai partnerségi megállapodást kötött Algériával, Egyiptommal, Iránnal, Szaúd-Arábiával és az Egyesült Arab Emírségekkel, stratégiai partnerségi megállapodást pedig Dzsibutival, Irakkal, Jordániával, Kuvaittal, Marokkóval, Ománnal, Katarral és Törökországgal (Lons, 2019). Mindez egyfajta hierarchiát is jelez Kína és a közel-keleti országok kapcsolataiban: preferenciát élveznek azok az országok, amelyekkel átfogó stratégiai partnerségi megállapodást kötött. (Izrael külön kategória: Kína és Izrael átfogó innovációs stratégiai partnerségi megállapodást kötöttek egymással.)

A 2016-ban kibocsátott Arab Policy Paper is jelzi a Közel-Kelet jelentőségét Kína számára. A dokumentum (Arab Policy Paper, 2016) részletesen áttekinti Kína és az arab világ „mintaértékű” kapcsolatait, amelyek mindkét fél számára kölcsönös előnyökkel („win-win”) járnak. A dokumentum kifejezetten közös projektként említi az „új selyemút” kezdeményezést, ami az „1+2+3” együttműködésre épül: „1” – energia, mint központi tényező; „2” – infrastruktúra, kereskedelem és befektetés; és „3” – nukleáris energia, műhold-hálózat, („digitális selyemút”), új energiaforrások. A Közel-Kelet szerves része annak a Kína által létrehozni kívánt, Kínától az Öböl térségén át a Mediterráneumig, illetve Afrikáig terjedő egybefüggő gazdasági övezetnek, amely a konnektivitás elve alapján az új selyemút nyomvonalán kialakul.

„A versenyképes konnektivitás a 21. század legfontosabb geopolitikai tényezője” (Csizmadia, 2021), amely meghatározó szerepet játszik a Közel-Kelet Eurázsia belüli helyzetének alakulásában is. Ázsiában, illetve a Közel-Kelet térségében a konnektivitás évezredes múltra tekinthet vissza, hiszen ez biztosította a különböző civilizációk, birodalmak közötti kapcsolatrendszeret. Kína és a Közel-Kelet

kapcsolatrendszere kiváló példája a konnektivitásnak, az összekapcsoltságnak, ami alapértelmezésben a közlekedés-szállítási hálózatokra vonatkozik, a könnyű elérhetőség és hozzáférhetőség ugyanakkor geopolitikai, geoökonómiai és geokulturális előnyök sorával jár. A konnektivitás feletti ellenőrzés pedig fontos hatalmi tényező lehet. Ez a felismerés vezérli Kína közel-keleti stratégiáját is.

Kína kiemelt szerepet tulajdonít az Öböl-menti monarchiákkal való együttműködésnek. Kínai cégek aktívan részt vesznek olyan különböző infrastrukturális és energetikai beruházásokban, amelyek szervesen illeszkednek az „új selyemút” kezdeményezés célkitűzéseéhez (kikötők, ipari parkok létesítése). Az „ipari park – kikötő kölcsönös összekapcsolás, két kerék és két szárny” elnevezésű projektet Kína 2018-ban hirdette meg (Yi, 2018). Ez a projekt összekapcsolja az Egyiptomban, az Emírségekben, Szaúd-Arábiában és Ománban létesített kínai ipari parkokat a közelben található kikötőkkel, előírnyozza az Arab-félsziget és Észak-Afrika közötti vasúti összeköttetés kiépítését, továbbá összehangolja az energetikai, tudományos-technológiai és pénzügyi együttműködést.

9. Poszt-amerikai Közel-Kelet: instabilitás és bizonytalanság

A kétezer-tíz évekre a Közel-Keleten véget ért egy, az Egyesült Államok közvetlen jelenlétével és aktív beavatkozásával jellemezhető korszak. Az elmúlt évtizedet az USA fokozatos visszahúzódása, befolyásának csökkenése jellemezte. Mindebben szerepet játszott az amerikai Közel-Kelet politika eredménytelensége, az iraki, illetve afganisztáni amerikai katonai beavatkozások kudarca.

Lényegében 2011 elején kezdődött az „arab tavasz” tüntetéshulláma, amelyhez sokan nagy várakozásokat fűztek. Ismét előjött a „dominó-effektus”, vagyis az a demokratizálási hullám, amely elsőpri majd az autokratikus rezsimeket, egyúttal lehetővé teszi a régiót jellemző égető társadalmi, gazdasági és politikai problémák megoldását. Hát nem így lett. A kezdeti várakozásokból alig valósult meg valami.

Nem ment végbe demokratizálási hullám, nem történt érdemi előrelépés a tüntetéseket eredetileg kiváltó problémák megoldása terén. Az egész régióban fokozódott a bizonytalanság, az instabilitás. Több országban fegyveres összecsapásokra, esetenként polgárháborúkra került sor. Az amúgy is gyenge államok közül több megrendült s a „bukott” (*failed*), „törékeny” (*fragile*) államok kategóriájába került (Irak, Szíria, Líbia, Jemen). Felerősödtek a törzsi, etnikai, vallási/szektáriánus törésvonalak, teret nyert a radikális, szélsőséges iszlamizmus/dzsihádizmus, az Iszlám Állam nevű terrorszervezet elfoglalta Irak és Szíria jelentős részét. Nem állami szereplők sora jelent meg a szintén, kihasználva az állam összeomlása nyomán keletkezett vákuumot.

Ha mutatkoznak is bizonyos jelei a konszolidációnak, az instabilitás, bizonytalanság és kiszámíthatatlanság szerves részévé vált a közel-keleti geopolitikának. A Közel-Kelet olyan válságövezet, ahol hiányoznak a stabilitás alapvető feltételei. Ez az oka annak, hogy arab, vagy közel-keleti regionális rendről nem beszélhetünk. A régiót a rend hiánya, a „rendetlenség” vagy „rend-telenség” jellemzi, ami jelentősen nehezíti a régió kapcsolódását az eurázsiai folyamatokhoz, hiszen a bizonytalanság komoly akadálya a tervezett nagyszabású gazdaság- és infrastruktúrafejlesztési programoknak. Némi reményre ad okot, hogy a 2021-es évet egyfajta „békülékenység”, a riválisok közötti közeledés, a párbeszéd beindulása jellemezte. Kérdés, hogy ez a trend vajon tartósan bizonyul-e?

Felhasznált irodalom

- Al-Jazeera, (2004). The Greater Middle East Initiative. <https://www.aljazeera.com/news/2004/5/20/the-greater-middle-east-initiative>
- Alqahtani, K. (2020). Does Saudi Arabia Benefit From China's Belt and Road Initiative? *Journal of Management and Strategy*, 11 (1). <https://doi.org/10.5430/jms.v11n1p1>
- Arab Policy Paper, (2016). Full text of China's Arab Policy Paper. *The State Council, The People's Republic of China*, http://english.www.gov.cn/archive/publications/2016/01/13/content_281475271412746.htm
- Aras, B. & Kardas, S. (2021). Geopolitics of the New Middle East: Perspectives from Inside and Outside. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23(3), 397-402. <https://doi.org/10.1080/19448953.2021.1888251>
- Bokhari, K. (2015). The Saudi-Iranian Geosectarian Struggle. *The Islamic Monthly*, Spring/Summer 2015. <https://www.theislamicmonthly.com/the-saudi-iranian-geosectarian-struggle/>
- Brzezinski, Z. (1999). *A nagy sakktábla. Amerika világelsősége és geostratégiai feladatai*. Európa Könyvkiadó.
- Buluwi, A. (2014). The Saudi-Turkey Cold War for Sunni Hegemony. *Center for Geopolitical Analyses*. <http://icmu.nyc.gr/The-Saudi-Turkey-cold-war-for-Sunni-hegemony?page=1>
- Chulov, M. (2017). „I will return Saudi Arabia to moderate Islam, says crown prince.” *The Guardian*, October 24, 2017. <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/24/i-will-return-saudi-arabia-moderate-islam-crown-prince>
- Colakoğlu, S. (2019). China's Belt and Road Initiative and Turkey's Middle Corridor: A Question of Compatibility. *Middle East Institute*. <https://www.mei.edu/publications/chinas-belt-and-road-initiative-and-turkeys-middle-corridor-question-compatibility>
- Csizmadia, N. (2021). A konnektivitás jelentősége – fúziók és hálózatok kora. *növekedés.hu*. <https://novekedes.hu/elemezsek/a-konnektivitas-jelentosege-fuziok-es-halozatok-kora>
- Davison, R. (1960). Where is the Middle East? *Foreign Affairs*, 38(4), 665-675. <https://doi.org/10.2307/20029452>
- Davutoğlu, A. (2016). *Stratégiai mélység. Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont.
- Egeresi, Z. (2017). A centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban. *Külügyi Szemle*, 2017. tél, 64-87.
- Garfinkle, A. (1999). The Greater Middle East 2025. *Foreign Policy Research Institute, Middle East Program*. <https://www.fpri.org/article/1999/12/the-greater-middle-east-2025/>
- Gause, G. (2016). Beyond Sectarianism: The New Middle East Cold War. *Brookings Doha Center Analysis Paper*, No. 11. <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/English-PDF-1.pdf>
- Greer, L. & Batmanghelidj, E. (2020). Last Among Equals: The China-Iran Partnership in a Regional Context. *Wilson Center, Occasional Paper Series*, No. 38. <https://www.wilsoncenter.org/publication/last-among-equals-china-iran-partnership-regional-context>

- Haan, J. (2020). Saudi Strategies for Religious Influence and Soft Power in Indonesia. *Future Directions International, Strategic Analysis Paper*. <https://www.futuredirections.org.au/publication/saudi-strategies-for-religious-influence-and-soft-power-in-indonesia/>
- Hanapi, M. (2014). The Wasatiyyah (Moderation) Concept in Islamic Epistemology: A Case Study of its Implementation in Malaysia. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4 (9[1]), 51-62. http://www.ijhssnet.com/journals/Vol_4_No_9_1_July_2014/7.pdf
- Hoesterey, J. (2016). Rebranding Islam: *Public Diplomacy, Soft Power, and the Making of „Moderate Islam”*. University of Notre Dame. <https://contendingmodernities.nd.edu/field-notes/aci-indonesia-rebranding-islam-public-diplomacy-soft-power-and-the-making-of-moderate-islam/>
- Huntington, S. (1998). *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó.
- Jisi, W. (2014). „Marching Westwards.” The Rebalancing of China's Geostrategy. In: S. Binhong (Ed.), *The World in 2020 According to China*. Brill, pp.129-136.
- Kerr, M. (1971). *The Arab Cold War: Gamal 'Abd al-Nasir and His Rivals, 1958-1970*. Oxford University Press.
- Lacoste, Y. (1999). Geopolitika. In: Molnár G., Csizmadia S., Pataki G. (szerk.): *Geopolitikai szöveggyűjtemény*. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet. (pp.486-512.)
- Lons, C., Fulton, J., Sun, D., & Al-Tamimi, N. (2019): China's Great Game in the Middle East. *European Council on Foreign Relations, Policy Brief*. https://ecfr.eu/publication/china_great_game_middle_east/
- Mandeville, P. & Hamid, S. (2018). Islam as Statecraft: How Governments use Religion in Foreign Policy. *Foreign Policy at Brookings*. <https://www.brookings.edu/research/islam-as-statecraft-how-governments-use-religion-in-foreign-policy/>
- Mashino, I. (2021). The Bipolar Conflict in the Middle East over the Muslim Brotherhood – Why Saudi Arabia, The UAE, and Egypt see the Brotherhood as a Threat. *Mitsui & Co. Global Strategic Studies Institute Monthly Report*, https://www.mitsui.com/mgssi/en/report/detail/_icsFiles/afieldfile/2021/08/03/2106e_mashino_e.pdf
- Szilágyi I. (2018). *Geopolitika*. PAIGEO
- Valantin, J.-M. (2017): Saudi Arabia and the Chinese New Silk Road. *The Red Team Analysis Society*. <https://redanalysis.org/2017/05/15/saudi-arabia-and-the-chinese-new-silk-road/>
- Vision 2030: https://www.my.gov.sa/wps/portal/snp/content/saudivision#header2_0
- Wallerstein, I. (2010). *Bevezetés a világrendszer-elméletbe*. L'Harmattan Kiadó.
- Wang, J. (2014). China's Economic Restructuring and Extension of China's Middle East Strategy. *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 8 (2), 22-43. <https://doi.org/10.1080/19370679.2014.12023243>
- Yi, W. (2018). *China and Arab States Should Jointly Forge the Cooperation Layout Featuring „Industrial Park-Port Interconnection, Two-Wheel and Two-Wing Approach”*. Embassy of the People's Republic of China in the Republic of Malta. <https://www.mfa.gov.cn/ce/cemt//eng/zyxwdt/t1576567.htm>

KLEMENSITS PÉTER
Délkelet-Ázsia geopolitikai jelentősége
az új multipoláris világrendben

DÉLKELET-ÁZSIA GEOPOLITIKAI JELENTŐSÉGE AZ ÚJ MULTIPOLÁRIS VILÁGRENDBEN

KLEMENSITS PÉTER¹

Absztrakt

Az új multipoláris világrendben az ázsiai országok előretörésével párhuzamosan Délkelet-Ázsia is fokozott figyelmet érdemel. A régióban található, a tíz nemzetet tömörítő Délkelet-Ázsiai Nemzetek Szervezete (ASEAN), amely politikai és gazdasági értelemben egyaránt növekvő jelentőséggel bír. Azon túl, hogy az ASEAN a világ ötödik legnagyobb gazdasága, a regionális integrációs kezdeményezéseknek is az alapját jelenti az ázsiai és a csendes-óceáni térségben. Geopolitikai értelemben az egyes országok az Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság (továbbiakban Kína) között egyensúlyoznak, melynek során kerülve az egyoldalú elköteleződést, a híd szerepének megvalósítására törekednek. A két nagyhatalom számára geostratégiai értelemben különösen fontos a térség, ami felértékeli annak az Eurázsia jövőjében játszott szerepét is. Nem véletlen, hogy Délkelet-Ázsia központi szerepet játszott Kína „Övezet és Út” kezdeményezésében és az Egyesült Államok indo-csendes-óceáni koncepciójában. A tanulmány célja, hogy bemutassa Délkelet-Ázsia jelentőségét a nemzetközi geopolitikai folyamatokban, melynek során nagy hangsúlyt fektet a kínai és az amerikai geostratégiai célokra, valamint az ezekre adott regionális válaszokra, az USA-Kína rivalizálás perspektívájából nézve.

Kulcsszavak: geopolitika, Délkelet-Ázsia, ASEAN, amerikai-kínai rivalizálás, Övezet és út kezdeményezés, indo-csendes-óceáni koncepció

Abstract

In the new multipolar world order, Southeast Asia deserves more attention as Asian countries rise. The region is home to the 10-nation Association of Southeast Asian Nations (ASEAN), which is becoming increasingly important both politically and economically. ASEAN is not only the world's fifth largest economy, but also forms the basis for regional integration initiatives in the Asia-Pacific region. Geopolitically, each country balances between the United States and China, avoiding unilateral engagement and seeking to act as a bridge. The region is of particular geostrategic importance to the two great powers, which also reinforces their role in the future of Eurasia. It is no coincidence that Southeast Asia played a central role in China's Belt and Road Initiative and the Indo-Pacific concept of the United States. The aim of this paper is to illustrate the importance of Southeast Asia in the international geopolitical processes, focusing on the geostrategic goals of China and the regional responses to them, from the perspective of the US-China rivalry.

Keywords: geopolitics, Southeast Asia, US-Chinese rivalry, Belt and Road Initiative, Indo-Pacific concept

1. Bevezetés

A 21. századra megkezdődött egy új multipoláris világrend kialakulása, amelyben Ázsia felemelkedése szembetűnő.² A kontinens egyik meghatározó régiója Délkelet-Ázsia, napjainkra politikai és gazdasági értelemben a világ egyik meghatározó szereplője lett. A Délkelet-Ázsiai Nemzetek Szervezete (ASEAN) a világ ötödik legnagyobb gazdasága, melynek jelentősége fokozatosan nő (US-ASEAN Business Council, 2019). A szervezet talpkövét jelenti az ázsiai és a csendes-óceáni térség integrációs kezdeményezéseinek is, amelyek a nagyhatalmakhoz fűződő kapcsolatokat is meghatározzák. Geopolitikai szempontból nézve az ASEAN államok hagyományosan a nagyhatalmak közötti egyensúlyozásra, közvetítésre törekszenek, kerülve a nyílt elköteleződést. Délkelet-Ázsia a nagyhatalmi befolyás ütközőzónájának is tekinthető, ahol az Amerikai Egyesült Államok biztonságpolitikai és katonai pozíciója ma is meghatározó, miközben a gazdaság területén Kína dominál. A térség valódi geopolitikai jelentősége éppen ezért csupán a két nagyhatalomnak az ASEAN országokhoz fűződő kapcsolatrendszere fényében válik érthetővé.

² Az új világrenddel kapcsolatban számos elképzelés látott napvilágot a közelmúltban. Noha a vélemények sokban eltérnek egymástól – pl. Chris Ogden Kína és India jövőbeni központi szerepét emeli ki, míg John West szerint India Kínát is meg fogja előzni, ugyanakkor Kishore Mahbubani, Kent E. Calder és Bruno Maçães egy Kína vezette új világrendről beszélnek – egy dologban biztosan egyet értenek: a Nyugat pozícióvesztésével párhuzamosan a dél-ázsiai, kelet-ázsiai és délkelet-ázsiai országok politikai, gazdasági, katonai jelentősége folyamatosan nő, miközben a világ központja keletre tolódik (Ogden, 2017; West, 2018; Mahbubani, 2018; Calder, 2019; Maçães 2018).

¹ Klemensits Péter PhD, Tudományos főmunkatárs, Eurázsia Központ, Neumann János Egyetem

A tanulmány célja, hogy a térséggel kapcsolatos legfontosabb információk összefoglalását követően bemutassa, hogy Kína és az Egyesült Államok rivalizálásának tükrében Délkelet-Ázsia miért tekinthető geopolitikai értelemben a világ egyik legfontosabb régiójának, valamint, hogy a politikai, gazdasági, biztonsági kapcsolatok formálásán keresztül az ASEAN államok miként képesek sikeresen egyensúlyozni az ellentétes nagyhatalmi érdekek között. Vitathatatlan, hogy a kibontakozó eurázsiai integráció során a délkelet-ázsiai országokkal is számolni kell, tapasztalataik pedig a szuperkontinens nyugati részén is figyelmet érdemelnek.

2. Délkelet-Ázsia a 21. század nemzetközi rendszerében

Az ázsiai kontinens egyik meghatározó része Délkelet-Ázsia, amely a Kínától délre, Indiától keletre és az Ausztráliától észak-nyugatra található térséget jelöli. Összterülete 4.545.792 km², lakosainak száma 661,5 millió. A régió teljes GDP-je 2020-ban elérte a 3,08 billió dollárt (O'Neill, 2021). Földrajzi értelemben megkülönböztethető a szárazföldi Délkelet-Ázsia, valamint a szigetvilág. A régió földrajzi, politikai és kulturális szempontból is heterogén területnek tekinthető, maga a Délkelet-Ázsia kifejezést csupán a második világháborútól kezdve használják, bizonyítva az egyes kisebb területek közötti szoros kapcsolat meglétét (Balogh, 2015, p. 21). Thaiföld kivételével a térség államai részét képezték a gyarmatbirodalmaknak, függetlenségüket csupán az 1945 utáni időszakban nyerték el (lásd 1. táblázat).

Politikai értelemben az ASEAN (Délkelet-Ázsiai Nemzetek Szervezete) tíz tagállama (Mianmar, Thaiföld, Kambodzsza, Laosz, Vietnám, Malajzia, Szingapúr, Indonézia, Brunei, Fülöp-szigetek) és a 2002-ben függetlenné vált Kelet-Timor található a régióban. Az ASEAN a világon a harmadik leggyorsabban növekvő gazdaság volt az elmúlt évtizedben, amely persze egy heterogén térséget jelent, ahol a „Tigriskölyök gazdaságok”³ (Indonézia, Malajzia, a Fülöp-szigetek, Thaiföld és Vietnám) pozíciója meghatározó (US-ASEAN Business Council, 2019). A térség legnagyobb gazdasága Indonézia, vásárlóerő paritáson számolva az ország jelenleg a tizenhetedik legnagyobb GDP-vel rendelkezik a világon, de az előrejelzések szerint 2050-re már a nyolcadik helyre kerülhet (IMF, 2021; PwC, 2017). Szingapúr a világ egyik legfejlettebb állama, pénzügyi, kereskedelmi központ, egyes prognózisok szerint az évszázad közepére a világ leggazdagabb állama lehet egy főre jutó GDP alapján. Vietnám jelenleg vásárlóerő paritáson számolva a Föld huszonnegyedik legnagyobb gazdasága, de az előrejelzések szerint 2050-re tartósan a világ leggyorsabban növekvő nagy gazdasága lehet, megközelítően 5,1%-os éves GDP növekedéssel számolva (IMF, 2021; PwC, 2017). Délkelet-Ázsia második legnagyobb gazdasága Thaiföld elsősorban a feldolgozóiparnak, a turizmusnak és a mezőgazdaságnak köszönheti fejlődését. Csakúgy, mint Ázsia nyolcadik legnépesebb állama a Fülöp-szigetek, valamint az oktatás és az üzleti téren is meghatározó szereplő Malajzia, melyek éves GDP növekedése 6-7% körül mozog (lásd 1. táblázat).

³ Az elnevezés arra utal, hogy az említett országok ugyanazt az exportalapú gazdasági fejlődést követték, amit a „Négy ázsiai tigris” (Hongkong, Szingapúr, Dél-Korea, Tajvan).

1. táblázat: A délkelet-ázsiai országok legfőbb indikátorai							
	Ország	Terület (km²)	Népesség (millió fő, 2020)	GDP nominális (milliárd USD, 2021)	GDP nominális világrangsor (USD, 2021)	1 főre jutó GDP (USD, 2021)	Függetlenedés (Gyarmatosító)
1	Indonézia	1,877,519.0	273,523.62	1,158.783	16.	4.256	1945 (Holland)
2	Thaiföld	510,890.0	69,799.98	538,735	26.	7.702	Nem volt gyarmatosítva
3	Fülöp-szigetek	298,170.0	109,581.09	402,638	34.	3.646	1946 (USA)
4	Malajzia	328,550.0	32,366.00	387,093	38.	11.604	1957 (Brit)
5	Szingapúr	709.0	5,685.81	374,394	39.	64.103	1963 (Brit)
6	Vietnám	310,070.0	97,338.58	354,868	41.	3.609	1945 (Francia)
7	Mianmar	652,790.0	54,409.79	76,195	70.	1.423	1948 (Brit)
8	Kambodzsza	176,520.0	16,718.97	27,239	106.	1.720	1954 (Francia)
9	Laosz	230,800.0	7,275.56	20,440	118.	2.773	1953 (Francia)
10	Brunei	5,270.0	437.48	15,278	134.	33.097	1984 (Brit)
11	Kelet-Timor	14,870.0	1,318.44	1,726	184.	1,285	1975 (Portugál)
	ASEAN	4.545.792	661,5	3,08	5.	4.849	-

Forrás: A szerző összeállítása az IMF és a Világbank adatai alapján

A legtöbb délkelet-ázsiai ország az újonnan iparosodott államok csoportjába tartozik, világgazdasági jelentőségük azonban folyamatosan nő. Délkelet-Ázsiának a világgazdaságban betöltött szerepét jól illusztrálja az a tény, hogy a régió globális feldolgozóipari központnak számít (Pananond, 2019). A szektor 20%-át biztosítja az ASEAN GDP-jének és amellet, hogy az egyik legfontosabb piacnak számít, a világ harmadik legnagyobb munkaerőállományával rendelkezik (Business Sweden, p. 12). A befektetések mellett a fokozott innováció szintén fontos összetevőjét biztosítja a növekedésnek. A produktivitást nagyban elősegítheti a mobil internet, a big data, a dolgok internete, az automatizáció, és a felhő alapú technológiák elterjedése.

Délkelet-Ázsia fejlődését azonban akadályozza az elmaradott infrastrukturális környezet, amely jelentős befektetéseket kíván. Az Ázsiai Fejlesztési Bank előrejelzése szerint 2016 és 2030 között minimálisan 2,8 trillió dollár infrastrukturális befektetésre lenne szükség a régióban, ami már külső források bevonását is megköveteli (Standard Chartered, 2019). Nem véletlen, hogy a délkelet-ázsiai államok szívesen csatlakoztak Kína „Övezet és Út” megaprogramjához (Belt and Road Initiative – BRI), ami a beruházások mellett az érintett országok gazdasági fejlesztését, egyben az Ázsián átívelő konnektivitás megerősítését célozza. A Kína tevékeny részvételével megvalósuló nagyszabású infrastruktúra fejlesztési projektek segítségével Délkelet-Ázsia és a távolabbi régiók közötti gazdasági együttműködés tovább erősödhet, ami azt bizonyítja, hogy az eurázsiai integráció előrehaladása Délkelet-Ázsia gazdasági pozícióinak további javulását fogja eredményezni nemzetközi összehasonlításban.

Mint regionális integrációs szervezet az ASEAN 1967-ben jött létre, fő célja pedig a gazdasági fejlődés, a béke és biztonság garantálása volt. Délkelet-Ázsia stratégiai jelentősége már a hidegháború során is megmutatkozott – hiszen a vietnámi háború során az USA és a kommunista hatalmak (Kína, Szovjetunió) egymás korlátozására törekedtek –, de ez a helyzet a 21. században sem változott. Napjainkban az ASEAN számára a klímaváltozás elleni küzdelem és a fenntarthatóság biztosítása

egyre nagyobb hangsúlyt kap, a szervezet elkötelezte magát az ENSZ fenntartható fejlődésről szóló céljainak teljesítése mellett is.

Az utóbbi években megfigyelhető, hogy gazdasági értelemben egyre inkább meghatározó Kína térnyerése a régióban, miközben biztonságpolitikai aspektusból nézve az Egyesült Államok továbbra is komoly pozíciókkal rendelkezik. Az ASEAN államok fő erőssége, hogy a történelem során – már a gyarmatosítást megelőző évszázadokban is – mindig sikerrel folytatták a nagyhatalmak közötti egyensúlyozást, melynek értelmében a kölcsönös előnyöket szem előtt tartva jelenleg is az USA és Kína közötti egyenlő távolság megtartására törekszenek.

3. Délkelet-Ázsia geopolitikai jelentősége: a nagyhatalmak közötti tengely

Az ASEAN, az USA és Kína egy stratégiai háromszöget alkot, melynek során a három szuverénnek tekintett hatalom között a lehetséges negatív és pozitív kapcsolatokat figyelembe véve négyféle különböző viszonyrendszer valósulhat meg, amelyekre az egyes történelmi időszakokban láthattunk is példákat.⁴ 2010-től az ún. „romantikus háromszögben” az ASEAN a passzív szereplő, akivel mind Kína és mind az USA jobb viszonyt ápol, mint a két nagyhatalom egymással, megvalósítva a pozitív kapcsolatot a tengelyállam és a két szárnyhatalom között (Dittmer, 2016). Ennek során Kína gazdasági kapcsolatai a régióval megerősödtek, ami az ASEAN számára jelentős előnyökkel járt, ugyanakkor Peking egyre magabiztosabb külpolitikája miatt az USA biztosította védelemre is igényt tartott. Az ASEAN számára a két nagyhatalom közötti háború igazi tragédiát jelentene, ezért a szervezet központi szerepének megőrzése, a két fél közötti közvetítés továbbra is prioritás marad. A konfliktusok békés rendezése az „ASEAN út”⁵ filozófiájának segítségével mára a korábbiaknál is fontosabbá vált.

A fokozódó amerikai-kínai vetélkedés az ASEAN számára jelentős kihívás, melynek során a hosszú távú érdekeket szem előtt tartva és a geopolitikai folyamatokat elemezve a szervezet számára a multipoláris világban a nagyhatalmakhoz fűződő kapcsolatok kezelése jelentős bölcsességet kíván, szerencsére a történelmi példák megfelelő alapot jelenthetnek ehhez (Mahbubani & Sng, 2017). Szingapúr egykori miniszterelnöke, Lee Kuan Yew szerint, mivel az ázsiai országok önmagukban képtelenek ellensúlyt alkotni Kínával szemben, ezért az amerikai biztonsági és gazdasági hatalomra továbbra is szükségük van a geopolitikai egyensúly megőrzése szempontjából. Kína felemelkedése azonban nem megakadályozható, az USA-nak előbb utóbb fel kell készülnie a vezető szerepének megosztására, miközben a délkelet-ázsiai országoknak is el kell fogadniuk Kína domináns gazdasági pozícióját, ellenkező esetben azt kockáztatják meg, hogy kiszorulnak arról a piacról, amely egyre inkább befolyást gyakorol a világ gazdaság jövőjére (Graham et al., 2013).

⁴ 1. Negatív kapcsolat a három fél között; 2. Pozitív kapcsolat két fél között a harmadikkal szemben; 3. Pozitív kapcsolat a tengelyállam és a két szárnyhatalom között; 4. Pozitív kapcsolat mindhárom fél között.

⁵ Az „ASEAN-út” kifejezés a problémák megoldásának olyan módszertanára vagy megközelítésére utal, amely tiszteletben tartja a délkelet-ázsiai kulturális normákat. Lényegében egy informális és személyes munkafolyamat vagy stílus. A politikai döntéshozók folyamatosan használják a kompromisszumot, a konszenzust és a konzultációt az informális döntéshozatali folyamat során annak érdekében, hogy megvalósítsák a konfliktusmentes problémakezelési módot (Goh, 2003).

Hangsúlyozandó, hogy a délkelet-ázsiai országok nem szeretnék Kína és az USA között választani, hiszen ez semmiképpen sem szolgálná az érdekeiket (Mahbubani, 2020a), ezt több ASEAN ország vezetője nyilvánosan is megjegyezte. Kína felemelkedése továbbra is aggodalomra ad okot, különösen a szomszédjai körében, hiszen „senki sem érzi magát kényelmesen egy kis szobában egy elefánttal, bármennyire jóindulatú is az”. Éppen ezért a legtöbben örülnének a tartós amerikai jelenlétnek, amely kiegyensúlyozná Kína befolyását. Mindazonáltal hozzáértő és gondos amerikai jelenlétet szeretnének látni, nem pedig egy olyat, amely a két rendszer közötti választásra kényszerítené, mintha az USA „velünk vagy ellenünk” étosza lenne az egyetlen lehetőség. Délkelet-Ázsiában a hosszú évekig tartó amerikai jelenlétnek köszönhetően továbbra is sokan jóindulattal tekintenek az USA-ra, amelyet a diplomataik még kihasználhatnak (Mahbubani, 2020b).

A fentiek ellenére viszont a régió államainak válaszai a geostratégiai kihívásokra korántsem tekinthetők egységesnek. A nemzetközi kapcsolatok elméletéből kiindulva a kis államoknak számos lehetőségük van a revizionista hatalommal szembeni viselkedésük definiálására, melyek közül kiemelhető a „mozgóvonat” (*bandwagon*) és a megbékítés (*appeasement*) koncepciója, de egy nagyhatalommal szembeni ellensúlyozás aligha jelent reális alternatívát (De Castro, 2019). Délkelet-Ázsia esetében az egyes államok külpolitikájának formálása során bőven találunk példát a fentebb említett diplomáciai stratégiák alkalmazására, mivel azonban ez nem csupán a tíz ország esetében mutat eltéréseket, hanem gyakran az egymást követő kormányok esetében is, ezért a tanulmány ezek ismertetésétől eltekint, csupán a kínai BRI-re és az amerikai indo-csendes-óceáni stratégiára adott válaszok rövid összefoglalására vállalkozik.

4. Nagyhatalmi geostratégiai koncepciók

4.1. Kína stratégiája

Kína geostratégiai céljai alapvetően a 2013 őszén meghirdetett „Övezet és Út” kezdeményezéssel összegeezhetők, mellyel Peking a régi selyemút hagyományának felélesztését szeretné elérni. Kína ezáltal az egykor Európát és Ázsiát összekötő karavánutak nyomdokain a közlekedési hálózatok kiépítése, modernizálása mellett kötelezte el magát, természetesen az érintett régiók gazdasági felemelése mellett. Alapvetően egy hosszú távú, Kína vezette (finanszírozta) nemzetközi fejlesztési programról beszélhetünk, amely viszont a távoli régióknak a főbb kereskedelmi útvonalakhoz történő csatlakoztatása révén Peking geostratégiai céljait is kielégíti. A Morgan Stanley becslése szerint 2027-ig Kína BRI-vel kapcsolatos költségei elérhetik az 1,2–1,3 trillió dollárt (Morgan Stanley, 2018).

Az Övezet és Út kezdeményezés két megaprojektet foglal magába: az egyik a Selyemút Gazdasági Övezet, a másik pedig a 21. Századi Tengeri Selyemút. Előbbi a szárazföldön haladva köti össze Kínát Közép-Ázsiával, a Közel-Kelettel és Európával, utóbbi pedig Dél- és Délkelet-Ázsia mellett, Afrika, Európa és Óceánia főbb tengeri kereskedelmi útvonalait egyesíti.⁶ A két program egymástól elválaszthatatlan, így párhuzamos megvalósításuk a cél. Habár a 21. században a gyorsvasutak és autópályák jelentőségéhez nem férhet kétség, a szállítás volumenét tekintve továbbra is a tengeri közlekedés

⁶ A 21. századi Új Tengeri Selyemút mellett Kína a sarkvidéki jég olvadásával párhuzamosan egy Északi-sarki Selyemút létrehozását is tervbe vette. Részletesebben lásd (Zoltai, 2021).

az elsődleges. A Tengeri Selyemút ezért globális értelemben még nagyobb jelentőséggel is bír, mint a kontinenseken átívelő „gazdasági övezet”.

A Tengeri Selyemút tervét először 2013 október elején Xi Jinping kínai elnöknek az indonéz parlamentben tartott beszédéből ismerhette meg a nyilvánosság (ASEAN-China Centre, 2013). A kínai államfő határozottan állást foglalt a modern tengeri infrastruktúra kiépítése és a szállítási útvonalak fejlesztésének szükségessége mellett, elsősorban Kína és az ASEAN államok viszonylatában. Mivel Délkelet-Ázsia már a korábbi időkben is a távolsági kereskedelem központjának számított, Kína számára a térség különösen fontos szerephez jut a projektben.

Az Új Tengeri Selyemút – a szárazföldi projektekhez hasonlóan – várhatóan túlmutat „csupán” a Kína által finanszírozott infrastrukturális fejlesztéseken (pl. kikötők, hajógyárak építése). Valódi célja a regionális együttműködés, a pénzügyi integráció, a szabad kereskedelem és a tudományos kooperáció előmozdítása.

A Tengeri Selyemút évszázadokon keresztül lehetővé tette az eltérő kultúrák és civilizációk békés interakcióját, melynek során nem csupán a távolsági kereskedelem fejlődéséhez járult hozzá, hanem egy új nemzetközi gazdasági, politikai rendszer létrehozását is biztosította, melyben Kína vezető szerepéhez nem férhetett kétség. A 21. Századi Tengeri Selyemút koncepciója – a múlt sikereire építve – ma a globalizáció pozitív hatásait igyekszik hangsúlyozni és a kölcsönös nyereség, a békés együttműködés és a tengeri világ fenntartható fejlődése mellett érvel.

A kínai kormány szerint az Új Tengeri Selyemút és az egész „Övezet és Út” kezdeményezés egyedi célja gazdasági, nevezetesen a „win-win kooperáció”, a közös fejlődés és prosperitás biztosítása, továbbá a gazdasági és kulturális integráció elősegítése Kína és az érintett államok viszonylatában. De a Tengeri Selyemút diplomáciai értelemben is nagy jelentőséggel bír, nem véletlen, hogy a kínai külpolitika meghatározó motívumát alkotja az utóbbi időkben. Délkelet-Ázsia országai a kezdetektől a legfontosabb potenciális partnernek minősülnek, hiszen a terv elsősorban az ő megbékítésüket hivatott biztosítani az utóbbi idők asszertív kínai kül- és védelempolitikájával szemben. Noha Kína szerint az infrastrukturális beruházások nem járnak politikai kötöttségekkel, az érdekek összefonódása nyilvánvaló. Az ASEAN államok esetében pedig a nagyobb stratégiai célról sem szabad elfeledkezni: Kína és az Egyesült Államok vetélkedése miatt a régióban a kínai befolyás megerősítése gazdasági és politikai téren egyaránt prioritást élvez. Egyes dél- és délkelet-ázsiai országok (Pakisztán, Srí Lanka, Malajzia, Kambodzsa) elkötelezettségéhez ugyan nem férhet kétség, az ő esetükben a hosszú távú együttműködés biztosítása a cél (Klemensits, 2018).

Geostratégiai tekintetben pedig a Tengeri Selyemút projekt célja, hogy Peking számára garantálja a legfontosabb tengeri kereskedelmi útvonalak feletti ellenőrzést és a nyersanyagok importjának zavaratlanságát.

4.2. Az amerikai koncepció

Az Obama kormányzat alatt meghirdetett „fordulat Ázsia felé” (*pivot to Asia*) vagy „újraegyensúlyozás” (*rebalance*) koncepció eredményeit illetően megoszlanak a vélemények, annyi azonban biztos, hogy a „Kína kihívás” hatékony kezelését 2016 végéig maradéktalanul nem tudta megvalósítani. Xi Jinping kínai államfő 2012-es hatalomra kerülése, majd pedig egy évvel később a BRI meghirdetése miatt az

USA Kínára már egyre inkább fenyegetésként tekintett, ami ellen a gyakorlatban is tenni szándékozott, csak hogy közben Kína is tartva az amerikai bekerítő szándékoktól a BRI-nek – a kínai ősi weiqi játék a kínai gondolkodásmódra tett hatásával – geopolitikai vonatkozást is tulajdonított (Horváth, 2020).

Az Indo-Csendes-óceán kifejezés, mint stratégiai koncepció csupán Donald Trump amerikai elnök megválasztását követően 2017-ben jött létre. Az APEC csúcsertekezleten 2017 novemberében megtartott vitaindító előadásában Trump először hozta nyilvánosságra kormánya Ázsia politikájának részleteit. Miután elismerően szólt a délkelet-ázsiai országok fejlődéséről, Trump „Indo-csendes-óceáni álmában” a „szuverén és független országok” békés és szabad fejlődését vizionálta, egyúttal a kínai törekvésekkel szemben az USA bilaterális partnerségét kínálta a régió államainak a „szabad és nyitott indo-csendes-óceáni” térség fenntartásához. Trump szerint az USA által kínált előnyös feltételeket egyes országok igazságtalanul használták ki, amely az amerikai kereskedelmi deficit megnövekedéséhez vezetett, miközben a korábbi amerikai kormányok ez ellen nem tettek semmit. Kínára utalva, az állami gazdaságtervezés és az állami vállalatok térhódítása ellen is felemelte szavát. Kijelentette, hogy az USA a továbbiakban a bilaterális kapcsolatai során a fair és egyenlő partnerség kialakítására fog törekedni, miközben szakítva a több évtizedes amerikai politikai gyakorlattal, elutasította a multilaterális megállapodásokat, az egyes országoknak pedig a saját önös érdekeik követését tanácsolta. A szellemi tulajdon védelmének jelentőségét is kiemelte, főleg, hogy egyes államok ezen a téren is jogtalan előnyökre tettek szert (The White House, 2017a). Ugyanakkor érdemes hozzátenni azt is, hogy az USA által ismételt vádak visszaköszönnék, azaz korábban Japánnal és Németországgal szemben is elhangzottak (kereskedelmi többlet, árfolyam manipuláció, szellemi tulajdonjogok semmibevétele), amikor úgy tűnt, hogy ezek az országok fenyegetik az USA világgazdasági elsőségét. (Moldicz, 2021, pp. 31-33.).

A régió biztonságáról szólva, Trump gazdaságközpontú külpolitikai stratégiája szintén egyértelművé vált, amikor a gazdasági biztonságot a nemzetbiztonsággal azonosította, majd az egyes országok jogainak, a szabad hajózás és ártrepülés elveinek fenntartására szólított fel. A 2017 decemberében kiadott amerikai Nemzetbiztonsági Stratégia már tartalmazta a koncepció lényegi elemeit, vagyis, hogy a csendes-óceáni térségben „a szabad és az elnyomó víziók versengenek egymással”, továbbá a kínai asszertivitás a fő fenyegetések közé tartozik, miközben a szövetségesekre is fontos szerep hárul (The White House, 2017b).

Trump adminisztrációja Pekinget már nyílt versenytársként kezelte, amelyet nem lehet integrálni a liberális világrendbe, ezért vele szemben egy kiegyensúlyozó stratégiát kell követni, melynek végcélja az ellenfél hátrányos helyzetbe hozása, minek következtében az USA megnyeri a hegemoniáért folytatott versenyt (De Castro, 2018). Ennek megfelelően a 2018 januárjában a Pentagon által kiadott Nemzetvédelmi stratégia már a revizionista hatalmak jelentette hosszú távú stratégiai vetélkedését tekintette a legfőbb kihívásnak, amely fenyegetést jelent az USA biztonságára nézve (Department of Defense (DOD) United States of America, 2018).

2018 novemberében az APEC csúcsertekezleten Mike Pence amerikai alelnök beszédében megismételte Trump elnök 2017-ben az APEC csúcstalálkozón bevezetett indo-csendes-óceáni koncepcióját. A védelmi minisztérium által 2019 júniusában kiadott indo-csendes-óceáni stratégiai jelentés a felkészültségre, a partnerségre és a hálózatos régióra helyezi a hangsúlyt, vagyis a szövetségesek (Japán, Dél-Korea, Ausztrália) felkészültségét, új védelmi partnerségek kiépítését (Vietnám, Indonézia, Malajzia), valamint az amerikai bilaterális kapcsolatokon keresztül egy együttműködési hálózat létreho-

zását célozta meg (DOD, 2019). 2019 novemberében az amerikai külügyminisztérium a stratégiával kapcsolatos elmúlt két év fejleményeit „A szabad és nyitott indo-csendes-óceáni térség: A közös jövő előmozdítása” c. publikációban összegezte. A dokumentum az Egyesült Államoknak a régió iránti megnövekedett elkötelezettségét igyekezett bizonygatni, kiemelve a szabad és nyitott régió megőrzésének szükségét, továbbá a szövetségesekhez, valamint más partnerállamokhoz fűződő gazdasági kapcsolatok jelentőségét (Department of State, United States of America, 2019). 2020 során a Covid-19 vilájárványt követően az amerikai külpolitika a korábbiaknál is ellenségesebb lett Pekinggel szemben, így a Szabad és Nyitott Indo-Csendes-óceán (Free and Open Indo-Pacific – FOIP) stratégia is egyre inkább Kína ellenes jelleget öltött, egyúttal a szövetséges országokat is megpróbálta csatasorba állítani a saját céljai érdekében.

2020 novemberében Joe Biden amerikai elnök választási győzelmét követően az indo-csendes-óceáni stratégia lényegi elemei továbbra is érvényben maradtak. 2021 márciusában a Biden kabinet kiadta az „Ideiglenes Nemzetbiztonsági Stratégiai Iránymutatás” című dokumentumot, amelyben kiállt a Kínával szembeni szövetség megerősítése mellett (The White House, 2021). A demokrácia, a szabadság és az emberi jogok tisztelete a korábbiaknál nagyobb hangsúlyt kapott, ami azonban nem lehet akadály a partnerségek megerősítésének. Trump időszakával szemben Biden várhatóan nem törekszik az amerikai-kínai viszony végsőkéig való feszítésére, miközben a szövetségesektől sem remél nyílt állásfoglalást. Júliusi szingapúri látogatása során Lloyd Austin védelmi miniszter hangsúlyozta, hogy az USA nem várja el, hogy a délkelet-ázsiai országok válasszanak Washington és Peking között.

Szeptember 15-én az Egyesült Államok, az Egyesült Királysággal és Ausztráliával megállapodott abban, hogy egy „megerősített, trilaterális biztonsági partnerséget” hoznak létre AUKUS néven, melynek keretében az USA és az Egyesült Királyság segítségével Ausztrália atomtengeralattjárókat rendszeresíthet, ezáltal erősítve az ország védelmi képességeit, hozzájárulva az indo-csendes-óceáni térség biztonságának megőrzéséhez (Clarke, 2021). Gazdasági értelemben pedig mivel az USA nem tagja a Regionális Átfogó Gazdasági Partnerségnek, ezért a szövetségesei megnyugtató végett az októberi Kelet-Ázsia csúcscrtekezleten Biden bejelentette, hogy „az Egyesült Államok a partnerekkel együtt megvizsgálja egy indo-csendes-óceáni gazdasági keretrendszer kialakításának lehetőségét” (Powell, 2021).

5. A Kínához fűződő kapcsolatok alakulása

Mivel a BRI 2013-as meghirdetése – és a délkelet-ázsiai országok erre adott pozitív reakciója – az ASEAN–Kína gazdasági kapcsolatokat erősen befolyásolta, érdemes röviden áttekinteni ezek alakulását. 2002 novemberében az ASEAN és Kína aláírta az átfogó gazdasági együttműködésről szóló keret megállapodást, elindítva az ASEAN – Kína szabadkereskedelmi övezet létrehozásának folyamatát, ami 2010 januárjában lépett hatályba (Wu, 2015). Részben ennek is köszönhető, hogy Kína már 12 éve az ASEAN legfontosabb kereskedelmi partnere. 2018 óta pedig az ASEAN vált Kína második legfontosabb kereskedelmi partnerévé (megelőzve az Egyesült Államokat) az Európai Unió után (Xilian, 2019). (Hasonlóképpen a 2020-ban aláírt és 2022-ben életbelépő Regionális Átfogó Gazdasági Partnerség is, amelynek ugyan nemcsak Kína és az ASEAN országok a résztvevői, de hatalmas hatást fog gyakorolni a térség integrálódására.)

A koronavírus okozta vilájárvány pedig új fejezetet nyitott a gazdasági kapcsolatokban, mivel 2020 első két hónapjában az ASEAN lett Kína legnagyobb kereskedelmi partnere maga mögé utasítva az Európai Uniót. Ez bizonyította, hogy Délkelet-Ázsia és Kína között egy olyan megtörhetetlen ellátási lánc van, amit még olyan külső sokkok sem tudnak megszakítani, mint a koronavírus („ASEAN becomes China’s largest Global Times”, 2020). Míg 2020-ban az ASEAN–Kína kereskedelem volumene elérte a 684,6 milliárd dollárt, 2021 első felében már 410,75 milliárd dollárra volt. Ebből Kína exportja 225,83 milliárd dollárt, míg az import 184,92 milliárd dollárt tett ki. Az előző évhez képest 38,2% ill. 38,3%-os növekedést produkálva (Ministry of Foreign Affairs, 2021).

Az ASEAN statisztikája szerint 2020-ban Kína közvetlen befektetései az ASEAN-ban elérték a 14,36 milliárd dollárt, ami 52,1%-os növekedést jelent, és az ASEAN tényleges befektetései Kínában elérték a 7,95 milliárd dollárt, ami 1%-os növekedést jelent az előző évhez viszonyítva. Az előzetes statisztikák szerint 2021 első felében a kínai vállalatok 6,81 milliárd dollárt fektettek be az ASEAN-ban, a blokk tényleges kínai befektetése pedig 5,63 milliárd dollárt tett ki. Idén júniusban a Kína és az ASEAN közötti kölcsönös befektetések meghaladták a 310 milliárd dollárt. Az együttműködés elsősorban olyan ágazatokban meghatározó, mint a feldolgozóipar, a mezőgazdaság, az infrastruktúra, a csúcstechnológia, a digitális gazdaság és a zöld gazdaság (Ministry of Foreign Affairs, 2021). Mindezek jól mutatják, hogy milyen szoros gazdasági kapcsolat, egyúttal interdependencia jött létre Kína és Délkelet-Ázsia között.

- Kambodzsa tekinthető Kína egyik legfontosabb partnerének a délkelet-ázsiai régióban. Az infrastruktúra és a fizikai összeköttetések fejlesztése komoly előrehaladást ért el az országban, amelyek nagy része a BRI-hez kapcsolható. A Covid-19 ellenére a nagy projektek, mint a Phnom Penh–Sihanoukville gyorsvasút és a 700-megawattos erőmű építése Sihanoukville-ben tovább folytatódtak, előmozdítva az ország pandémia utáni gazdasági fejlődését (Xinhua, 2021).
- Laosz esetében az egyik legfontosabb kezdeményezés a két ország között jelenleg a Kína–Laosz közötti vasúti projekt, amelynek a legfőbb célja, hogy a tengerektől elzárt országot be tudja csatornázni a kereskedelembe és egy szárazföldi csomóponttá tudja alakítani. Mivel Laosz meglehetősen szegény ország és korlátozott természeti erőforrásokkal rendelkezik, így nagymértékben kiszolgáltatott a kínai kezdeményezésnek, a pandémia pedig tovább súlyosbította ezt a helyzetet (ISEAS, 2021).
- Mianmar különös jelentőséggel bír Peking geostratégiai tervei szempontjából, hiszen hozzáférést biztosít Kína számára az Indiai-óceánhoz. A Xi Jinping 2020 januári látogatása során aláírt projektek mind kapcsolódnak a Kína–Mianmar Gazdasági Folyosóhoz (China–Myanmar Economic Corridor – CMEC), ami pedig a BRI részét alkotja. A politikai és a gazdasági felfordulás ellenére 2021 tavaszán a rezsime megerősítette elkötelezettségét a korábbi tervek végrehajtása mellett (The Irrawady, 2021).
- Vietnám támogatja a BRI kezdeményezést, viszont az ehhez kapcsolódó kínai hitelekkel óvatos. A Pekinggel szembeni bizalmatlanságot és az eladósodástól való félelmet a dél-kínai-tengeri konfliktus, valamint a kínai hitelek kedvezőtlen feltételei is táplálják. Vietnám részvétele a BRI-ben ezért meglehetősen visszafogottnak és lassúnak mutatkozik, habár az országnak nagyon nagy szüksége lenne az infrastruktúra fejlesztésére (Abuza & Vu, 2021).

- Thaiföld az utóbbi időben igyekezett megőrizni a Kínától való függetlenségét, mivel komoly félelmet kelt az adósságcspadba való sodródás, ráadásul gazdasága nagyban függ a kínai turistáktól. (Bunyavejchewin, 2020). A BRI kezdeményezés keretein belül megvalósuló vasúti projekt összekapcsolná Bangkokot az ország északi részével, méghozzá Kínából importált nagysebességű vasúti technológiával. Ezután pedig Laoszon keresztül is el lehetne jutni a kínai Kunming városba.
- A Tengeri Selyemutat tekintve geopolitikai és geostratégiai okokból kifolyólag Kína számára Indonézia a legfontosabb délkelet-ázsiai állam. A Malaka-szoros, a Lombok-szoros és a Szunda-szoros révén a régió legnagyobb állama a stratégiai kereskedelmi útvonalak felett is ellenőrzést gyakorol, melyeken keresztül a kínai import és export is áthalad. Éppen ezért kijelenthető, hogy Indonézia részvétele nélkül a kezdeményezés nem járhat sikerrel. Az indonéz és a kínai kormány viszont gyorsan egyetértésre jutott, hiszen Joko Widodo (Jokowi) elnök az országát egy „Globális tengeri csomóponttá” szeretné változtatni, amely az Indiai- és a Csendes-óceán között töltené be a híd szerepét. 2014 novemberében Jokowi elnök elkötelezte magát a tengeri infrastruktúra fejlesztése mellett, beleértve 24 stratégiai jelentőségű kikötőt és öt mélyvízi kikötőt (Duquennoy & Zielonka, 2015). A cél a konnektivitás megerősítése, a külföldi befektetések ösztönzése és a kereskedelmi lehetőségek jobb kihasználása. Sajnos azonban már a Covid-19 előtt gazdasági és környezeti megfontolások végett több projekt késedelmet szenvedett, így a jövőben a feleknek törekedniük kell ezek újjáélesztésére (Rakhmat & Pashya, 2021).
- Najib Tun Razak miniszterelnöksége alatt (2009–2018) Malajzia szilárdan elkötelezte magát a BRI mellett, a kínai projektektől pedig komoly gazdasági hasznot remélt. Ennek keretében megállapodás született a Malajzia–Kína Kuantan Ipari Park létrehozásáról, melynek során Kína jelentős fejlesztéseket hajtott végre a Kuantan-i kikötőben a Maláj-félsziget keleti peremén. 2018 után Mahathir Mohamad kormánya ugyan csökkentette az ország részvételét a BRI-ben, ennek ellenére a legfontosabb projektek folytatását engedélyezte. Jelen állás szerint viszont ezeknek a jövőjével kapcsolatban is merültek fel kételyek, miközben a két ország kapcsolata is hűvösebbé vált.
- Szingapúr a kezdetektől előnyben részesítette a BRI-t, különösen az infrastruktúra, a pénzügyi konnektivitás, és a harmadik országba történő befektetések területére fókuszálva. A szárazföldi összeköttetés javítása érdekében Szingapúr és Malajzia 2017-ben kezdte meg a 350 km hosszú 11 milliárd USD-ba kerülő Kuala Lumpur–Szingapúr gyorsvasút megépítését, amely a tervek szerint 2031-ban kezdi meg működését (Railway technology, 2020). A BRI keretbe tartozó projekt része a tervbe vett Kunming–Szingapúr vasútvonalnak. A kormányzat pozitív hozzáállása ellenére egyes vélemények szerint a 21. Századi Új Tengeri Selyemút révén Szingapúr kikötője elveszítheti korábbi egyedülálló *shipping hub* jellegét, hiszen Kína malajziai fejlesztései és a szárazföldi utak révén a kereskedelmi forgalom csökkenésére számíthat. Brunei-t elsősorban gazdasági kapcsolatok fűzik Kínához, hiszen kiemelten támogatja a BRI-projektet, ráadásul Kína az ország gazdaságának diverzifikálása területén is segítséget ígért. A Kína által kínált infrastruktúrális beruházások, valamint a kereskedelmi forgalom növelése azonban megoldást jelenthet a problémákra nézve (Goulard, 2021).

Összességében a BRI komoly hatást gyakorolt az ASEAN országokra, ennek következtében a Kínától való gazdasági függőségük is növekedett. Az egyes országok tekintetében viszont jelentős különbségek vannak, melyek földrajzi, geostratégiai, gazdasági és kulturális okokra vezethetők vissza. A szárazföldi Délkelet-Ázsiában Kambodzsa, Laosz és Mianmar gazdasága erőteljesen függ Kínától, Thaiföld és Vietnám esetében azonban annak ellenére, hogy a külkereskedelem és az FDI területén is egyre erősebb pozícióba került Kína, utóbbi államok törekvése a nagyhatalmak közötti egyensúlyozásra és a Pekingtől való távolság megőrzése érdekében eredményesnek tekinthetők. A szigetvilágban Indonézia, Malajzia esetében – a politikai kapcsolatok hullámzását félretéve – Kínával egyre szorosabbá vált a gazdasági kapcsolat, ami elsősorban a BRI projektek volumenében és a külkereskedelmi mérleg eltolódásában nyilvánul meg. Szingapúr és Brunei Kínához fűződő kapcsolataiban ez a tendencia szintén megfigyelhető, miközben utóbbiak számára a gazdasági előnyök sokkal egyértelműbben kimutathatóak, mint a többi ország esetén. Bár az ASEAN országok alapvetően szívesen fogadták a BRI-t, annak lehetséges stratégiai következményeitől – pl. politikai függés, adósságcspad – továbbra is tartanak, miközben az USA részéről is hatványozott intézkedések történtek ezen kihívások felnagyítására (Gong, 2019).

6. Az Egyesült Államok által felkínált stratégiai koncepció fogadtatása

Az Egyesült Államok által meghirdetett Indo-Csendes-óceán stratégiája sem váltott ki egyöntetű reakciókat az ASEAN országok részéről. A Trump kormányzat „Amerika az első” politikáját és a multi-laterális keretek elutasítását, kezdetben még az USA legfőbb ázsiai partnerei is gyanakodva fogadták, miközben ígérekkel Kína gazdasági befolyását sem tudta kellőképpen ellensúlyozni Washington („U.S. pledges nearly \$300 million”, 2018). Az Indo-Csendes-óceánt illetően pedig kezdetben még annak földrajzi jelentése sem volt egyértelmű a délkelet-ázsiaiak számára, akik többnyire az Afrika keleti partjaitól a Csendes-óceán nyugati medencéjéig húzódó, közelebbről nem definiált régióval nehezen tudtak azonosulni.

2019 júniusában az ASEAN végül kiadta „Az ASEAN kilátásai az indo-csendes-óceáni térségben” c. dokumentumot, amely fontos részleteket árult el a szervezet elképzeléseivel és céljaival kapcsolatban. Négy legfőbb eleme az ázsiai-csendes-óceáni és az indiai-óceáni régiók integrációja; a párbeszéd és az együttműködés előmozdítása a rivalizálás helyett; az összes érintett fejlődésének és jólétének előmozdítása; valamint a tengeri régió fontossága a regionális architektúrában. Más nemzetközi szervezetekkel összhangban a tengeri kooperáció, a konnektivitás elősegítése és a fenntartható gazdasági fejlődés mellett is síkra szállt a dokumentum (Parameswaran, 2019). Az is megfigyelhető, hogy az ASEAN országok Kína feltartóztatása helyett inkább az általuk képviselt regionalizmus népszerűsítésében érdekeltek, gazdasági érdekeik és az aszimmetrikus erőviszonyok miatt pedig a Kínával való katonai konfrontációtól elzárkóznak. A dokumentum megszületését viszont jelentős vita előzte meg, rávilágítva a kérdés tekintetében a szervezet megosztottságára. A régi ASEAN tagok és az USA szövetségesei inkább hajlandók követni az amerikai stratégiát, ezzel szemben az Egyesült Államokhoz formálisan nem kötődő országok inkább választják Kínát (Liu, 2015). A földrajzi környezet mellett a szövetségesi politika és a belpolitikai viszonyok is kétségtelenül befolyást gyakoroltak a kormányok viselkedésére. A 35. ASEAN csúcscrtekezlet megerősítette a korábbi dokumentumban foglaltakat,

emellett nyíltan állást foglalt az ASEAN központi szerepének fenntartása mellett, megerősítette a belügyekbe történő nem beavatkozást, a szuverenitás tiszteletben tartását, valamint az „ASEAN út” jelentőségét.

A befolyásos politikai és gazdasági szereplőnek számító Szingapúr elsősorban az ASEAN és az USA közötti gazdasági kapcsolatok megerősítése mellett érvelt. (Megemlítendő, hogy 2019-ben az USA volt a legnagyobb külföldi befektető az ASEAN területén a teljes befektetések 15,2%-ával (ASEANstats, 2020). A szervezet 2019-es elnökségét betöltő Thaiföld pedig a BRI és az indo-csendes-óceáni stratégia összekapcsolását favorizálta, hiszen abból az ASEAN összes tagja profitálna. Indonézia viszont az eseményekből azt a következtetést vonta le, hogy az USA a továbbiakban már nem kívánja a Kínával szembeni ellensúly szerepét betölteni és visszavonulóban van a térségből. Malajzia pedig úgy látta, hogy az amerikai koncepció szükségtelenül avatkozik bele a dél-kínai-tengeri ügyekbe, ezáltal nehezítve a konfliktus megoldását. Amikor 2019 elején az USA a BRI-t közvetlenül támadta, legfőképpen az adósságcsapda címszavával, mianmari politikusok védelmükbe vették a kínai kezdeményezést. Hasonló nyilatkozatokat a maláj és a kambodzsai kormányzattól is hallhatunk a későbbiekben (Liu, 2015).

Figyelembe véve az USA gazdasági és biztonsági téren tett felajánlásait, a gazdaságok USA irányába való kiszolgáltatottságát és a multilaterális keretek között megnyilvánuló rendszerszintű nyomást, Vietnám, Thaiföld és Szingapúr minősíthetők az amerikai koncepció legfőbb támogatóinak. Az előbbi három ország, valamint Indonézia és Malajzia számára a koncepció előnyös együttműködési lehetőség, de a Fülöp-szigetek és Kambodzsza esetében a kockázatok és a lehetőségek egyszerre vannak jelen (Liu, 2015).

Miután a Covid-19 első hulláma után 2020 folyamán a Trump kormányzat retorikája Kínával szemben egyre élesebbé vált – közben az indo-csendes-óceáni stratégia vitatott pontjai sem tisztázódtak – Délkelet-Ázsia továbbra is megpróbálta kihasználni a BRI és a FOIP nyújtotta kölcsönös lehetőségeket, egyúttal kimaradni az amerikai-kínai konfliktusból és tengelyként funkcionálni a két nagyhatalom szorításában.

Joe Biden hivatalba lépését követően Délkelet-Ázsiában pozitív fogadtatásra talált, hogy az új kormány jelezte, hogy szeretné megerősíteni a régióhoz fűződő gazdasági kapcsolatait és a Covid-19 ellen is támogatást kínált. A szabályokon alapuló nemzetközi rend megőrzése, valamint Kína dél-kínai-tengeri politikájának korlátozására tett ígéret is szimpátiára talált. De a magasszintű amerikai látogatások mégsem oszlatták el a Biden kabinet stratégiájával szembeni regionális kételyeket (Tan, 2021). Az afganisztáni kivonulás megkérdőjelezte az USA szövetségeseivel szembeni ígéreteit, miközben az AUKUS létrehozása is megosztotta a régiót. Amerika szövetségesei, mint Vietnám és Szingapúr, a paktum pozitív következményeivel számol, akárcsak a Fülöp-szigetek, mely szerint a megállapodás növelni fogja egy közeli szövetséges (Ausztrália) katonai képességeit. Indonézia és Malajzia jóval visszafogottabban és kevésbé lelkesen reagált. Az indonéz külügyminisztérium a fegyverkezési verseny felgyorsulásától tartva kritizálta a megállapodást, Malajzia pedig a feszültségek növekedésére figyelmeztetett, miközben a délkelet-ázsiai atomfegyvermentes övezetről szóló megállapodás tiszteletben tartására szólította fel a feleket, egyúttal Kína véleményének meghallgatását is kilátásba helyezte (Southgate, 2021).

Mivel a Biden kormány részéről eddig még koherens Délkelet-Ázsia politika megfogalmazásáról nem beszélhetünk, a régió államai is alapvetően kivárára játszanak, miközben az alapvető stratégiájuk – a Kína és az USA közötti egyensúlyozás az egyes államok érdekeinek megfelelően – változatlan maradt.

7. Konklúzió

A 21. század multipoláris világrendjében Délkelet-Ázsia fontos szerepet tölt be, ami egyúttal a térség geopolitikai jelentőségét is kiemeli. A régió mind a kínai, mind az amerikai stratégiai koncepciókban kiemelkedő szerepet tölt be, geopolitikai értelemben ütközőzónának minősül két nagyhatalom között. Az ASEAN államok tradicionálisan nem szeretnének választani a két koncepció között, azokhoz próbálnak alkalmazkodni, egyúttal megkísérlik a tengely szerepét betölteni Washington és Peking feszült viszonyában. Az elmúlt évszázadok során a délkelet-ázsiai országok mindvégig sikerrel egyensúlyoztak a nagyhatalmak között, erre eltérő mértékben ugyan, de ma is megvan a lehetőségük.

Gazdasági értelemben a Kínával való szoros együttműködésnek nincs alternatívája, így az ASEAN országok fontos szerepet vállaltak a BRI megvalósításában, miközben az USA regionális biztonságpolitikai szerepének fenntartását is támogatják, vagyis az indo-csendes-óceáni koncepcióhoz is pozitívan viszonyulnak. Az amerikai tervek jelentős részét az ASEAN államok is elfogadhatónak tartották, miközben a Kínával fennálló kapcsolataikat is igyekeztek megerősíteni. Gazdasági értelemben hosszú távon az USA nem versenyezhet Kínával, de katonai erejének köszönhetően továbbra is meghatározó befolyással bír az ázsiai és a csendes-óceáni régióban. Joe Biden megválasztását követően Peking és Washington viszonya továbbra is feszült maradt, miközben a Covid-19 negatív következményeivel is szembe kell néznie a világnak, így Délkelet-Ázsia országai várhatóan a jövőben is igyekeznek alkalmazkodni mindkét nagyhatalom stratégiai elképzeléséhez, miközben kerülve a konfliktusokat a kettő között egyensúlyozva a nyereségek maximalizálására törekcsenek.

Felhasznált irodalom

- ASEAN-China Centre. (2013. október 2). Speech by Chinese President Xi Jinping to Indonesian Parliament. http://www.asean-china-center.org/english/2013-10/03/c_133062675.htm
- ASEAN becomes China's largest trading partner. (2020, március 7). *Global Times*. <https://www.globaltimes.cn/content/1181864.shtml>
- ASEANstats (2020). ASEAN Key Figures 2020. https://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2020/11/ASEAN_Key_Figures_2020.pdf
- Balogh A. (2015). *Bevezetés Délkelet-Ázsia történelmébe*. ELTE Eötvös Kiadó.
- Bunyavejchewin, P. (2020, május 2). Will the 'Milk Tea War' Have a Lasting Impact on China-Thailand Relations? *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2020/05/will-the-milk-tea-war-have-a-lasting-impact-on-china-thailand-relations/>
- Business Sweden. (2012). The Rise of the Southeast Asian Tigers – Elements for Success in Southeast Asia. *The Swedish Trade & Invest Council* <https://marketing.business-sweden.se/acton/media/28818/southeastasia?sid=TV2%3AsH8budOIC>
- Calder, K. E. (2019). *Super Continent: The Logic of Eurasian Integration*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Clarke, M. (2021. szeptember 22). The AUKUS Nuclear Submarine Deal: Unanswered Questions for Australia. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2021/09/the-aukus-nuclear-submarine-deal-unanswered-questions-for-australia/>
- De Castro, R. C. (2018). 21st Century U.S. Policy on an Emergent China: From Strategic Constraint to Strategic Competition in the Indo-Pacific Region. *International Journal of China Studies*, 9(3), 259-283.
- De Castro, R. C. (2019). From rebalancing to competition: The Trump administration's grand strategy for the Indo-Pacific region. *Tamkang Journal of International Affairs*. 22(4), 1-50. [https://doi.org/10.6185/TJIA.V.201904_22\(4\).0001](https://doi.org/10.6185/TJIA.V.201904_22(4).0001)
- Department of Defense. (2019). *Indo-Pacific Strategy Report*. <https://media.defense.gov/2019/Jul/01/2002152311/-1/-1/1/DEPARTMENT-OF-DEFENSE-INDO-PACIFIC-STRATEGY-REPORT-2019.PDF>
- Department of Defense. (2018). Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States of America. <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>
- Department of State. (2019). A Free and Open Indo-Pacific. <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/11/Free-and-Open-Indo-Pacific-4Nov2019.pdf>
- Dittmer, L. (2016). China, Southeast Asia, and the United States. *Contemporary Chinese Political and Strategic Relations: An International Journal*. 2(1), 111-138.
- Duquennoy, A. & Zielonka, R. (2015). Bridging Asia and Europe Through Maritime Connectivity. *European Institute for Asian Studies*. http://www.eias.org/wp-content/uploads/2016/02/Bridging_Asia_Europe_2015.pdf

- Goh, G. (2003). „The ‚ASEAN Way‘; Non-Intervention and ASEAN's Role in Conflict Management” (PDF). *Stanford Journal of East Asian Affairs*. 3(1), 113-18
- Gong, X. (2019. április 13). Will China Undermine Its Own Influence in Southeast Asia Through the Belt and Road? *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2019/04/will-china-undermine-its-own-influence-in-southeast-asia-through-the-belt-and-road/>
- Goulard, S. (2021. június 3). China's BRI in some ASEAN countries (3/4): Wawasan Brunei 2035. *OBOReuropa*. <https://www.oboreurope.com/en/chinas-bri-asean-brunei/>
- Graham A., Blackwill, R. D., Wyne, A. (2013). *Lee Kuan Yew: The Grand Master's Insights on China, United States, and the World*. Cambridge, MIT Press.
- Horváth L. (2020). A kínai geopolitikai gondolkodásmód és az „Egy övezet, egy út” kezdeményezés. *Geopolitikai Szemle*, 4(1), 203-220.
- ISEAS. (2021). 2021/99 “BRI Projects in Cambodia and Laos Roll On Despite Covid-19” by Vannarith Chheang. <https://www.iseas.edu.sg/articles-commentaries/iseas-perspective/2021-99-bri-projects-in-cambodia-and-laos-roll-on-despite-covid-19-by-vannarith-chheang/>
- Klemensits, P. (2018). Geopolitical Consequences of the 21st Century New Maritime Silk Road for the Southeast Asian Countries. *Contemporary Chinese Political Economy and Strategic Relations: An International Journal*. 4(1), 107-138.
- Liu, Z. (2015). Dongmeng guojia shijiao xia di Meiguo „yin tai zhanlüe” [Az amerikai Indo-csendes-óceáni stratégia az ASEAN országok perspektívájából]. *Liu zhi andongcheng, Liúzhì'ān dòng chéng*, 114-133.
- Maçães, B. (2018). *Belt and Road: A Chinese World Order*. London, Hurst & Company.
- Mahbubani, K. (2020a). *Has China Won? The Chinese Challenge to American Primacy*. PublicAffairs.
- Mahbubani, K. (2018). *Has the West Lost It? A Provocation*. Penguin Books.
- Mahbubani, K. (2020b, április 20). The world after covid-19: Kishore Mahbubani on the dawn of the Asian century. *The Economist*. <https://www.economist.com/by-invitation/2020/04/20/kishore-mahbubani-on-the-dawn-of-the-asian-century>
- Mahbubani, K. & Sng, J. (2017). *The ASEAN Miracle: A Catalyst for Peace*. NUS Press.
- Ministry of Foreign Affairs of the People Republic of China. (2021, September 16). *Overview Of China-ASEAN Economic And Trade Relations, Opportunities And Challenges*. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zwjg_665342/zwbdt_665378/t1907333.shtml
- Moldicz, Cs. (2021). *The struggle for technological supremacy between China and the United States*. Battleground: Europe. Routledge, Rethinking Asia and International Relations. August 2021
- Morgan Stanley. (2018, March 04): Inside China's Plan to Create a Modern Silk Road. <https://www.morganstanley.com/ideas/china-belt-and-road>
- Ogden, C. (2017). *China and India: Asia's Emergent Great Powers*. Polity Press.
- O'Neill, A. (2021, június 16). Gross domestic product of the ASEAN countries from 2011 to 2021. *Statista.com* <https://www.statista.com/statistics/796245/gdp-of-the-asean-countries/>

- Pananond, P. (2019, október 9). Southeast Asia moves from world's factory to regional powerhouse. *Nikkei Asia*. <https://asia.nikkei.com/Opinion/Southeast-Asia-moves-from-world-s-factory-to-regional-powerhouse>
- Parameswaran, P. (2020. június 24). Assessing ASEAN's New Indo-Pacific Outlook. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2019/06/assessing-aseans-new-indo-pacific-outlook/>
- Powell, A. (2021. október 27). US to Develop 'Indo-Pacific Economic Framework'. *VOA*. <https://www.voanews.com/a/us-east-asia-leaders-convene-to-discuss-threats-challenges-in-region-/6287538.html>
- PwC (2017). The Long View How will the global economic order change by 2050? *Pricewaterhouse Coopers* <https://www.pwc.com/gx/en/world-2050/assets/pwc-the-world-in-2050-full-report-feb-2017.pdf>
- Railway technology. (2020). Kuala Lumpur-Singapore High Speed Rail. <https://www.railway-technology.com/projects/kuala-lumpur-singapore-high-speed-rail/>
- Rakhmat, M. Z. & Pashya, M. H. (2021. április 8). Chinese Infrastructure Projects in Indonesia Face Fresh Delays. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2021/04/chinese-infrastructure-projects-in-indonesia-face-fresh-delays/>
- Southgate, L. (2021. szeptember 23). AUKUS: The View from ASEAN. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2021/09/aukus-the-view-from-asean/>
- Tan, S. S. (2021. október 2). Biden's underwhelming engagement with Southeast Asia. *East Asia Forum*. <https://www.eastasiaforum.org/2021/10/02/bidens-underwhelming-engagement-with-southeast-asia/>
- Standard Chartered. (2019. április 3). ASEAN needs to re-think approach to US\$2.8 trillion infrastructure gap. <https://www.sc.com/en/feature/asean-needs-to-re-think-approach-to-us2-8-trillion-infrastructure-gap/>
- The Irrawaddy. (2021. július 23). Myanmar Junta Implementing China's BRI Projects by Stealth. <https://www.irrawaddy.com/opinion/analysis/myanmar-junta-implementing-chinas-bri-projects-by-stealth.html>
- The White House. (2021). *Interim National Security Strategic Guidance* <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/03/03/interim-national-security-strategic-guidance/>
- The White House. (2017b). *National Security Strategy of the United States of America 2017. President of the United States of America*, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>
- The White House. (2017a, november 10). *Remarks by President Trump at APEC CEO Summit | Da Nang, Vietnam*. <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-apec-ceo-summit-da-nang-vietnam/>
- US-ASEAN Business Council. (2019. július 22). *ASEAN's Economy*. <https://www.usasean.org/why-asean/asean-economy>
- U. S. pledges nearly \$300 million security funding for Indo-Pacific region. (2018, August 04). *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-asean-singapore-usa-security-idUSKBN1KP022>

- Xilian, H. (2019. október 10). New era for China-ASEAN relations. *China Daily*. <https://www.chinadaily.com.cn/a/201910/10/WS5d9e9db0a310cf3e3556fac6.html>
- Xinhua. (2021. szeptember 02). BRI projects help Cambodia cushion economic fallout of COVID-19 pandemic. *Xinhuanet*. http://www.news.cn/english/2021-09/02/c_1310163185.htm
- West, J. (2018). *Asian Century... on a Knife-edge*. London, UK: Palgrave Macmillan.
- Wu, X. (2015). Aobama zhizheng yilai Zhing Mei zai Dongnanya diqu yingxiang li bijiao fenxi [Összehasonlító elemzés Kína és az Egyesült Államok befolyásáról a délkelet-ázsiai régióban az Obama adminisztráció idején]. *Zhongguo yu guoji guanxi xue kan*, 2015 (2), 51–68.
- Zoltai, A. (2021). Climate Change and the Polar Silk Road in China's Foreign Policy. *Contemporary Chinese Political Economy and Strategic Relations: An International Journal*, 7(2), 849–876.

BESZÁMOLÓ A 2021. ÉVI EURÁZSIA FÓRUMRÓL FENNTARTHATÓ NÖVEKEDÉS ÉS PROSPERITÁS EURÁZSIÁBAN

HORVÁTH MARCELL¹

A Magyar Nemzeti Bank 2021. november 18-19. között immár harmadik alkalommal rendezte meg zászlóshajó rendezvényét, a Budapest Eurázsia Fórumot. A konferenciasorozat vezérfonala a napjainkban zajló geopolitikai átalakulás, melynek következtében az egypólusú világrendet lassan a multipoláris berendezkedés váltja fel és színre lép egy régi-új erőközpont, Eurázsia. Egy átfogó történelmi folyamat újabb szakaszához érkeztünk; a világgazdaság súlypontja immár Nyugatról Kelet felé mozdul el, visszaidézve azt az 500 évvel ezelőtti állapotot, amikor az emberiség legfejlettebb gazdaságait hosszú időn át a Távol-Kelet (Kína, India) adta. Ahogy a Nyugat felemelkedését az utóbbi évszázadokban az innováció és a vállalkozószellem hozta el, úgy Ázsia mai előretörése mögött hasonlóképp a technológiai fejlődés és a technológia széles körű alkalmazása húzódik meg. Kína és más ázsiai országok piaci nyitása, reformjai és fejlesztései oda vezettek, hogy mértékadó becslések szerint a távol keleti óriás legkésőbb 2035-re, de akár már évtizedünk második felében is átveheti a legnagyobb gazdaság státuszát az Egyesült Államoktól. Ugyan ezek az előrejelzések Kínára vonatkoznak, világos azonban, hogy a távol-keleti óriás nem önmagában képes átbillenteni a mérleg serpenyőjét. Így, ha gazdasági-technológia-geopolitikai átalakulásról, új modellekről beszélünk nem feledkezhetünk meg Dél-Korea, Szingapúr, Dubaj, Kazahsztán vagy Oroszország szerepéről sem, hogy csak a főbb csomópontokat említsük. Összességében az előrejelzések szerint az évszázad közepére már a világ GDP-jének 60%-át döntően ázsiai feltörekvő országok állítják majd elő.

Ezt a fordulatot felismerve a Magyar Nemzeti Bank megújította nemzetközi kapcsolatrendszerét, és a Nyugat-Kelet közötti egyensúlyteremtés jegyében 2019-ben útjára indította a Budapest Eurázsia Fórum rendezvénysorozatot. Az Eurázsia megnevezés használata nem pusztán a földrajzi értelemben vett szuperkontinensre utal, hanem az ahhoz kapcsolódó élő geopolitikai hagyományra is. Az Eurázsia

név mind Európa, mind Közép- és Kelet-Ázsia nemzetei számára hívószó, hiszen a fogalom az angol-szász geopolitikai gondolkodóktól kezdve az orosz, kazah, török, kínai és más ázsiai népek közbeszédéig mindenhol megjelenik. Noha Eurázsia megközelítése ezekben az országokban más és más, a nagyobb ívű együttműködés gondolata közös. Ezt bizonyítja magának a Fórumnak a sikere is: az esemény három év alatt mintegy 100 magas szintű európai és ázsiai előadót vonultatott fel az összesen immár több, mint tizenötezer fős nemzetközi hallgatóság előtt.

A konferenciasorozat iránti növekvő figyelem jól alátámasztja Kelet-Közép-Európa, Magyarország és benne Budapest stratégiai pozícióját, hiszen térségünk elhelyezkedéséből, történelmi hagyományából és aktuális törekvéseiből adódóan is a kapocs szerepét tölti be Nyugat és Kelet között. A régió prosperitását nagyban meghatározza, hogy a beáramló nyugati és ázsiai befektetések, tudás, valamint saját innovációs képességei révén az eurázsiai együttműködés súlyponti térségévé tud-e válni. Ehhez kíván hozzájárulni – Európában egyedülálló jegybanki rendezvényként – a Budapest Eurázsia Fórum, amely egyre szélesebb partneri kört tudhat magáénak.

A Fórum az eurázsiai együttműködés lehetőségeit napjaink meghatározó megatrendjei mentén tárgyalja, így számba veszi a geopolitika felértékelődése, a digitalizáció, a hosszú távú fenntarthatóság és a pénz forradalma, valamint az ezek fúziója révén feltároló lehetőségeket. Tematikus paneljei (pénzügy, gazdaság, geopolitika, multilaterális együttműködés, technológia, infrastruktúra és konnektivitás, oktatás) minden évben az adott szakterület legaktuálisabb kérdései köré szerveződnek. Idén a rendezvény átfogó címe „Fenntartható növekedés és prosperitás Eurázsiaiában – Trendek, kilátások, megoldások” volt, hiszen a világ a COVID-19 járvány és számos más társadalmi, környezeti kihívás nyomán válaszüthöz érkezett: a nemzetközi közösségnek meg kell találnia a hosszú távú fenntartható gazdasági növekedés, a minőségi fejlődés és a jólét „receptjeit”.

Ugyanis a század kiindulópontja a hosszútávú fenntarthatóság lett, mely az emberiség és a Föld minden kérdését és jövőjét meghatározza. Így Eurázsia országai is mostanra már széles körben felismerték, hogy új, karbonsemleges és körforgásos gazdasági modellekre, a fejlődés minőségi tényezőinek előtérbe helyezésére van szükség. Az EU, Szingapúr és Dél-Korea mellett Kína is a zöldfordulat útjára lépett, amelyet a karbonsemlegesség céldátumának (2060) kitűzése, a környezeti sztenderdek kiadása és a Zöld Selyemút kezdeményezés is jelez. A fosszilis energiaforrások kivezetése azonban korántsem zökkenőmentes, amelyre nyilvánvaló bizonyíték a jelenlegi globális energiaválság. A Fórum célja megvitatni, hogy az eurázsiai együttműködés mely formái segíthetik leginkább a tiszta energiaforrásokon alapuló, fenntartható gazdasági működésmód elérését.

Ha már az alapokról beszélünk ilyen a pénz, pénzügyek is, amely az emberiség kezdete óta meghatározta a fejlődést és a történelem különböző korszakaiban forradalmasították a gazdasági és társadalmi életet, elég csak a mezopotámiai agyagtáblákra felírt kereskedelmi elszámolásokra vagy a kora újkori bankházak, tőzsdék megjelenésére gondolni. Így a 21. században is pénzügyi rendszer megújulása tapasztalható, amely újabb lökést adhat a megatrendeknek. Napjainkban a pénz és a pénzügyi innovációk forradalma összefügg a digitális jegybankpénzekkel, amelyeket már Eurázsia számos jegybankja fejleszt, tesztel. A jegybankok szerepe ezen felül is bővül többek között a zöldgazdasági átmenet és a pénzügyi rendszer digitalizációjának támogatása irányába. A Fórum felvonultatja azokat a pénzügyi döntéshozókat, akik a változások arcvonalaiban állnak Ázsiában és globálisan egyaránt.

¹Nemzetközi kapcsolatokért felelős ügyvezető igazgató, Magyar Nemzeti Bank

A digitális tér, a high-tech megoldások egyre inkább átszövik nemcsak a pénzügyi rendszereket, a gazdaságot, hanem a társadalmi és nemzetközi kapcsolatokat is. Ennek ellenére a sikeres digitális innováció és a jövő beruházásainak titka korántsem egyértelmű. A technológia jelenének és jövőjének vizsgálata során a Fórum e tényezőket is feltárja, különös tekintettel az ázsiai és a nyugati megközelítések legjobb elemeire (pl. különleges gazdasági övezetek, pénzügyi ösztönzők, vállalati és állami stratégiák). A transzformáció alapját a digitális írástudás és a mindennapi élet átalakulása adja, amelynek kérdéseit oktatási és high-tech szakértők vitatják meg Európa és Ázsia különböző országaiból.

Ahogy a fenntarthatóság a kérdések alfája, amely megjelenik minden vizsgálódásnál, úgy lett a geopolitika a század kérdéseinek omegája, amely lényegében mindenre hatással van. Ugyanis az államok, térségek egymáshoz való viszonya mindig is meghatározó volt az emberiség fejlődése során, de mikor lehetne hangsúlyosabb a geopolitika, ha nem napjaink egyre komplexebb hálózataiban? A gazdasági, technológiai, egészségügyi, energetikai, logisztikai, telekommunikációs, kiberbiztonsági, űrkutatási stb. fejlemények ma már mind geopolitikai vonatkozásokkal bírnak. A 21. század geopolitikai értelemben fő kérdésének érdemes Eurázsia felemelkedését tekinteni. Itt olyan hosszú távú, nem lineáris folyamatról van szó, amely a világ különböző gazdasági-technológiai-geopolitikai hatalmi csomópontjainak (atlanti szövetség, Kelet-Ázsia stb.) dinamikus versengéséből, egymásra hatásából és együttműködéséből áll össze. Ennek keretében főként (bár nem kizárólag) Kína megerősödése – ezzel együtt Kína körül szűkebb és tágabb koncentrikus körökben kibontakozó hatalmi központ – nyomán indokolt egy új nagy erőtér, Eurázsia megszületéséről beszélni.

Mindezeknek megfelelően a 2021. évi Budapest Eurázsia Fórum kiemelt felszólalói és a hat panel résztvevői olyan kérdéseket vitattak meg, mint a jegybankok változó szerepe a COVID utáni időszakban, az eurázsiai geopolitikai erőtér formálódásának aktuális irányai, a gazdaságok motorjának számító innováció ösztönzése vagy éppen a zöldfordulat terén való multilaterális együttműködés lehetőségei. Mindezek mellett a digitális infrastruktúra fejlesztése és az oktatás, a „digitális írástudás” témaköre is terítékre került.

A világot sokadik hullámban sújtó pandémiára való tekintettel a tavalyi évhez hasonlóan idén is virtuális keretek között került megrendezésre az Eurázsia Fórum, amelyet Matolcsy György, az MNB elnöke nyitott meg. Matolcsy György előadásában hangsúlyozta, hogy az idei rendezvény legfőbb kérdése az, hogyan tudják a jegybankok a digitális és zöld átmenetet támogatni. A jegybankelnök szerint a válasz magában a kérdésben rejlik, ugyanis a jegybankoknak kötelességük előmozdítani az átmenetet, Eurázsia pedig vezető szerepet tölthet be a zöld multilateralizmust tekintve. Matolcsy György elmondta, hogy egy meglehetősen komplex világban élünk, éppen ezért a keleti és nyugati ötletek és megközelítések fúziójára van szükség, nincs pusztán egy jó megoldás a felmerült és a jövőben felmerülő kihívásokra. Az eurázsiai térség fenntartható növekedésének biztosításához fenntartható és kiegyensúlyozott gyarapodásra van szükség az államadósság, a technológia, a pénzügyi rendszer, a társadalmak, valamint a természet és emberi tevékenységek terén is.

Az MNB elnökének nyitó beszéde után Liu Zhenmin, az ENSZ gazdasági és szociális ügyekért felelős főtitkárhelyettese hozzátette, hogy a jegybankok az elmúlt másfél, két évben különösen fontos szerepet tölthettek be a gazdasági és társadalmi összeomlás megakadályozását illetően, a megpróbáltatásoknak azonban még nincs vége, ugyanis azon túl, hogy támogatniuk kell a gazdasági helyreállást, olyan új és nem várt kihívásokkal is szembe kell nézniük, mint a magas infláció, valamint az átmenet elősegítése. Kulcsfontosságú, hogy a központi bankok hosszú távra tervezzenek és az éghajlatválto-

zással kapcsolatos kockázatokat építsék be a jegybanki műveletekbe. A főtitkárhelyettes hangsúlyozta a regionális együttműködés fontosságát és kiemelte, hogy Euráziának elő kell mozdítania a zöld átmenetet.

Liu Zhenmin beszédét követően Szijjártó Péter külgazdasági és külügyminiszter osztotta meg gondolatait az eurázsiai együttműködésről. A miniszter kiemelte, hogy a keleti államok technológiai téren szinte teljesen felzárkóztak a nyugati államokhoz, mindemellett a keleti vállalatoknak pénzügyi téren is hasonló lehetőségeik vannak, mint nyugati társaiknak. Tavaly a globális befektetések 70 százalékát a keleti államok finanszírozták és csak 30 százalékát a Nyugat országai. Szijjártó utalt még a 2010-ben meghirdetett sikeres magyar külgazdasági stratégiára, a keleti nyitás politikájára, valamint arra, hogy 2019-ben először történt meg az, hogy nem Németország vagy egy nyugati ország volt Magyarország legnagyobb befektetője, hanem Dél-Korea. Ez a trend 2020-ban is folytatódott, tavaly az ázsiai óriás, Kína volt Magyarország legnagyobb beruházója. A miniszter megemlékezett arról is, hogy Magyarország az EU tagállamaiból elsőként írt alá Kínával egyetértési megállapodást az Új Selyemút megaprojektről. Szijjártó Péter szerint az eurázsiai együttműködésnek a kölcsönös tiszteleten kell alapulnia, ezenkívül hangsúlyozta, hogy Magyarország támogatja az eurázsiai partnerség fokozását az EU-n belül is.

Az ünnepélyes megnyitón Tian Guoli, a China Construction Bank elnöke és ügyvezető igazgatója is megosztotta gondolatait. Tian elmondta, hogy Európának és Ázsiának új fejezetet kell nyitniuk a gazdasági és kereskedelmi együttműködést tekintve, illetve hozzátette, hogy a konnektivitás terén eddig még feltáratlan lehetőségek állnak a felek rendelkezésére. Az elmúlt 20 évben a technológia folyamatos fejlődése átformálta az üzleti és a hagyományos pénzügyi modelleket, éppen ezért az előttünk álló kihívások legyőzéséhez szorgalomra, valamint a win-win partnerség előmozdítására van szükség.

A jegybankok szerepe a járványt követően – Eurázsiai tapasztalatok

A Budapest Eurázsia Fórum magas szintű megnyitóját követő első panelt „The Role of Central Banks in the Wake of the Pandemic – Experiences Across Eurasia” címmel Virág Barnabás, az MNB monetáris politikáért és pénzügyi stabilitásért felelős alelnöke moderálta. Az alelnök a panel felvezetéseként elmondta, hogy korunk olyan megatrendjei, mint például a zöld átmenet és a digitalizáció a pandémia hatására felgyorsultak, a döntéshozóknak pedig meg kell találniuk a megfelelő válaszokat a makrogazdasági kihívásokra, figyelembe véve azt, hogy a növekvő inflációval szinte minden állam kénytelen megküzdenni. A pénzügyi panel elején Yi Gang, a People's Bank of China elnöke videóüzenetben osztotta meg gondolatait a hallgatósággal. A kínai jegybank elnöke egyfelől röviden ismertette a világgazdaságban idén látható trendeket, így a gazdasági helyreállítás lassulását, valamint az inflációs nyomás erősödését, másrészt utalt Kína válságenyhítő intézkedéseire. Ezzel összefüggésben elmondta, hogy bár a válság enyhülése miatt néhány ösztönző intézkedést fokozatosan megszüntettek, a kis- és középvállalkozások támogatását, illetve a zöld pénzügyek fejlődését a jövőben is folytatják. Yi Gang utalt arra is, hogy az ösztönzőprogramok fokozatos megszüntetésével egyre nehezebbé válhat a monetáris és fiskális politika közötti koordináció. A fenntartható, inkluzív és kiegyensúlyozott világ-gazdasági növekedéshez a kínai jegybank elnöke szerint nemzetközi együttműködésre van szükség.

Yi Gang videóüzenetét követően Virág Barnabás osztotta meg röviden gondolatait a pénzügyi szférát érintő legaktuálisabb trendekről, amelyre később reflektáltak a panelisták. Az alelnök rávilágított, hogy a jegybankok a monetáris szigorítás ösvényére léptek és jelenleg úgy tűnik, hogy a magas infláció nem átmeneti, hanem tartós jelenség lehet. A jegybankok korunk két megatrendjével is aktívan foglalkoznak: az intézmények 86%-a vizsgálja a digitális jegybankpénz bevezetésének lehetőségét, ezenkívül elmondható, hogy a központi bankok egyre inkább „zöldülnek”. Virág Barnabás nyitóelőadását követően David Marsh, az Official Monetary and Financial Institutions Forum (OMFIF) elnöke; Sopnendu Mohanty, a szingapúri jegybank (Monetary Authority of Singapore – MAS) FinTech vezetője; Alexander Morozov, az orosz jegybank (Bank of Russia) kutatásokért és előrejelzésekért felelős igazgatója; valamint Park Yang Su, a koreai jegybank (Bank of Korea) főigazgatója vettek részt a panelbeszélgetésen és válaszoltak az alelnök kérdéseire, amelyek főként a makrogazdasági kihívásokra, a jegybankok digitalizációs törekvéseire, valamint a zöld átmenetre fókuszáltak. David Marsh elmondta, hogy holisztikus szemléletre van szükség a jelenkori kihívások kezeléséhez, ezenkívül rendkívül fontos az, hogy a jegybankok tanuljanak egymástól, valamint az elmúlt időszak tapasztalataiból. Mindezzel a többi panelista is egyetértett, Alexander Morozov hozzátette, kiemelt fontosságú egyfelől a makrogazdasági stabilitás fenntartása, másfelől az olyan potenciális kockázatok, mint például a klímaváltozás, vagy az új járványok felismerése és kezelése.

A digitális jegybankpénz témája is a paneldiskusszió részét képezte. Sopnendu Mohanty hozzátette, hogy Szingapúrban a CBDC-vel elsősorban bankközi (wholesale) tranzakciókat támogatnak, ugyanis a városállamban olyan hatékony az azonnali fizetési rendszer, hogy a kiskereskedelmi digitális jegybankpénz értelmét veszti. A CBDC két legnagyobb előnye minden kétséget kizáróan a költség-hatékonyság és a sebesség. Mindezzel Park Yang Su is egyetértett, ám hozzátette, hogy a Bank of Korea bár vizsgálja a CBDC bevezetésének lehetőségét, mégis kellő megfontoltsággal állnak a kérdéshez és nem cél a digitális jegybankpénz mielőbbi bevezetése. A beszélgetés második felében a zöld átmenet, valamint a jegybankokat érintő egyéb potenciális kihívások kerültek terítékre. Alexander Morozov, valamint Park Yang Su is egyetértettek abban, hogy a klímaváltozás veszélyt jelent a pénzügyi stabilitásra és a két jegybank napirendi pontjai között szerepel a klímakockázatok figyelemmel kísérése, valamint ezen kockázatok kutatása. David Marsh felhívta a figyelmet arra is, hogy a jegybankok tevékenységi köre az elmúlt 30-40 évben tapasztalathoz képest jelentősen kibővült. A panel kulcsgondolatait összegezve zárszóként Virág Barnabás rávilágított, hogy egyfelől fel kell készülnünk az innovatív megoldásokra, másfelől tanulnunk kell a történelemből is.

A geopolitika új korszaka Eurázsiaiban

A Budapest Eurázsia Fórum második panelje a „The New Era of Geopolitics” címet kapta. Az idei geopolitikai panel fő kérdését a változó geopolitikai tér és az egyes nagyhatalmak ehhez való alkalmazkodási és együttműködési mechanizmusainak feltárása jelentette. A panelbeszélgetés elején gondolatébresztőként Csizmadia Norbert, a Pallas Athéné Domus Meriti Alapítvány (PADME) kuratóriumi elnöke emelte ki a geopolitika jelentőségét korunkban. Parag Khanna világhírű geopolitikai szakértő a konnektivitás és az infrastruktúra jelentőségét hangsúlyozta az eurázsiai geopolitikai folyamatok új tendenciáival összefüggésben. 2021-re az új geopolitikai megközelítés már nem csupán

földrajzi térségeken belüli befolyásszerzésre, de az azokat övező és azokon keresztül futó infrastruktúrára is kiterjed. Az elkövetkező években a valódi nagyhatalmi küzdelem Eurázsia infrastruktúrájának a befolyásolására fog irányulni Khanna szerint. Az elmúlt években egy tripoláris világhatalmi berendezkedés jött létre, amelynek hatalmi erőközpontjai Észak-Amerikában, Európában és Ázsiában találhatóak. Ázsia nem csupán Kína, de a délkelet-ázsiai és egyéb más kelet-ázsiai országok okán is jelentősen növelte nemzetközi befolyását a világpolitikai folyamatok szintjén. A jövőben az új berendezkedés egyik vezérmotívuma a versengő együttműködési formák kialakítása lesz.

A geopolitikai panelt Elena Rovenskaya, az International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA) szakértője moderálta; a panelbeszélgetésben Rana Mitter, a University of Oxford China Centre igazgatója; Roza Nurgozhayeva, a Nazarbayev University egykori rektorhelyettese; valamint Wang Huiyao, a Center for China and Globalization alapítója és elnöke vettek részt. A meghívott szakértők a panelbeszélgetés keretei között az eurázsiai hatalmi tér lehetőségeit és kilátásait elemezték, kiemelve a COVID-19 okán jelentkező jelentős egymásrautaltságot, kereskedelmi nehézségeket és lehetséges hatalmi változási folyamatokat. Elena Rovenskaya kiemelte, hogy a tudomány diplomáciai hidakat teremthet a jelenleg egyre feszültebb nemzetközi közösség számára. A konnektivitási versenyképesség (competitive connectivity) és az ehhez kapcsolódó infrastrukturális fejlesztések Rana Mitter szerint is meghatározóak lesznek az elkövetkező években és ebből a szempontból jelentősen növekedhet Közép-Ázsia szerepe is a térségben. A másik rendkívül jelentős kérdés, hogy az eurázsiai államok milyen módon lesznek képesek megfékezni a klímaváltozással kapcsolatos kockázatokat, hiszen a legutóbbi glasgow-i megállapodás számos kérdésben nem adott kellő útmutatást az európai és ázsiai államok számára. Roza Nurgozhayeva arra hívta fel a figyelmet, hogy a kínai Övezet és Út kezdeményezésben résztvevő államok rendkívül komoly szerepet vállalhatnak a jövőben a károsanyag-kibocsátás csökkentése érdekében és ehhez Kínának is komoly szerepet kell vállalnia az egész eurázsiai térség vonatkozásában. Wang Huiyao, a Center for China and Globalization alapítója és elnöke arra emlékeztetett, hogy Kína rendkívül jelentős kereskedelmi potenciállal rendelkezik mind az európai, mind pedig az ASEAN országok irányába, ami a jövőben is meghatározhatja az ország nemzetközi versenyképességét, valamint az Övezet és Út program zöldirányú eltolódása új lehetőségeket teremthet a Kínával szövetséges államok részére is Eurázsiaiban a klímavédelem előmozdítása, valamint a természeti erőforrások megőrzése érdekében.

Jelenleg világhatalmi szempontból az Amerikai Egyesült Államok és Kína bilaterális versengése határozza meg Rana Mitter szerint a geopolitikai tér változási folyamatait. Az infrastrukturális versengés útján egyre fokozottabbá válhat a két nagyhatalom eurázsiai országokkal való szövetségépítési tevékenysége, ez pedig elvezethet egy infrastrukturális alapon megosztott Eurázsiahoz. A panel résztvevői egyetértettek abban, hogy az eurázsiai országoknak csak szoros együttműködés által van lehetőségük a mutatkozó klímavédelmi és társadalmi problémákat megoldani, így a fejlődő infrastrukturális lehetőségekkel együtt a szabad és nyílt párbeszédre való törekvésnek is erősödnie kell Európa és Ázsia között.

Infrastruktúra, konnektivitás és technológia

Az Eurázsia Fórum harmadik, „Infrastructure, Connectivity and Technology: Innovation is the New Normal” című paneljét Fáykiss Péter, a Magyar Nemzeti Bank digitalizációért felelős igazgatója moderálta, aki először Christopher Mattheisennel, a Microsoft Hungary vezérigazgatójával beszélgetett. Beszélgetésük magját a jelenlegi, vírushelyzetnek köszönhető gazdasági és technológiai kihívások és az azokra megoldásként szolgáló technológiák, innovatív megoldások azonosítása és elemzése adta. Mattheisen elmondta, hogy a koronavírus-világjárványnak köszönhetően felgyorsult a világ digitalizálási folyamata. A vállalatok, amelyek korábban években mérték digitális átalakulásuk lépéseit, magukat is meglepték, amikor mindezt néhány hét vagy akár nap alatt sikerült kivitelezniük. A válság átformálta azt, amit korábban lehetségesnek véltünk és megmutatta, hogy digitális átállás nélkül csekély az esély egy vállalat túlélésére. Hozzátette, hogy a fejlődő technológiáknak köszönhetően olyan hatalmas mennyiségű adat áll rendelkezésünkre, mint még korábban soha, és ennek a tendenciának köszönhetően tudja a mesterséges intelligencia igazán megmutatni, hogy mire is képes, legyen az külső forrásból származó adatok vizsgálata vagy akár az azokkal kapcsolatos döntések meghozatala.

A panelbeszélgetés során Fáykiss Péter a résztvevők között köszönthette Justyna Czystek-et, a Krakói Technológiai Park Speciális Gazdasági Övezet Befektetői Támogatási Osztályának igazgató-helyettesét; Glenn Diesen-t, a University of South-Eastern Norway professzorát; Radosław Kedzia-t, a Huawei közép-kelet-európai és északi régiójának alelnökét és Li Sixuan-t, a ViaVia Shopping alapítóját és a CCTV Business pénzügyi kommentátorát.

Beszélgetésük során a panelisták Christopher Mattheisen gondolatait kiegészítve megjegyezték, hogy a negyedik ipari forradalom korszakát éljük, amelynek három alappillére az 5G, a mesterséges intelligencia és a big data. Ezekre a technológiákra támaszkodva jelentős áttörések érhetők el a jövőben az élet minden területén. Az ellátási láncok esetében például az 5G-s adatátvitelnek és a mesterséges intelligenciának köszönhetően akár teljes automatizáció is megvalósulhat, ennek következtében pedig növekedhet a forgalom mértéke és elkerülhetők lennének a jelenleg is tapasztalható fennakadások. Mindezek ellenére azonban nem szabad elfelejteni, hogy a vállalatokat továbbra is emberek alkotják, nélkülük a további technológiai fejlődés elképzelhetetlen. A panelisták szerint az is fontos, hogy a digitalizációs folyamat a lakossághoz és a piaci szereplőkhöz egyenlő arányban jusson el, amelyben a legnagyobb segítséget szintén az emberek tudják adni. Az emberi támogatás, oktatás és igyekezet a társadalom digitalizációtól elhatárolt csoportjait is képes becsatolni ebbe a folyamatba. Glenn Diesen hozzátette, a múltban megfigyelhető volt, hogy az ipari forradalmak hatással voltak az akkori geopolitikai viszonyokra és meglátása szerint ez a jelenlegi időszakra is igaz. Véleménye szerint a politikai szuverenitáshoz elengedhetetlen bizonyos fokú technológiai szuverenitás, amelyet a nemzetek saját technológiai bázis kialakítása révén és a technológiai partnerségek diverzifikálásával érhetnek el. A 21. század során egyre nagyobb arányban találhatók meg ázsiai vállalatok a világ leg-sikeresebb technológiai cégei között, ezzel elhalványodni látszik az USA 20. század második felében birtokolt technológiai fölénye.

Innováció és befektetések Euráziában – Jógyakorlatok

A Budapest Eurázsia Fórum negyedik panelje „Innovation and Investments in Eurasia: Recent Best Practices” címmel került megrendezésre. A gazdasági panel idén a modern, tudás alapú gazdaságok legfontosabb hajtóerejét, az innovációt és a jövő beruházásait állította középpontba. A panel kiemelt felszólalója, Ni Qiang kormányzóhelyettes Kína egyik legdinamikusabban fejlődő tartományát, Hainan szigetét képviselte, ahol tavaly óta új átfogó stratégia keretében fejlesztik a szabadkereskedelmi kikötőt – Hainan Free Trade Port – és számos kapcsolódó iparágat, így például a turizmust, logisztikát, egyéb szolgáltatásokat, valamint a high-tech szektort. A kormányzóhelyettes kiemelte, hogy a piaci nyitás, a határon átnyúló kereskedelem és befektetések révén Hainan megosztja a fejlődés gyümölcseit a világgal. Eurázsia kulcsszerepet kap ebben a partnerségben, hiszen a világ legnagyobb és legsűrűbben lakott szárazföldi térségeként hatalmas gazdasági potenciállal bír. Ni Qiang hangsúlyozta: a Budapest Eurázsia Fórum mostanra olyan platformmá nőtte ki magát, amely a szakmai párbeszéd révén segíti elő e lehetőségek kiaknázását.

Hainan példája jó kiindulási alapul szolgált a panelbeszélgetés számára, hiszen mind a moderátor, Palotai Dániel, az IMF ügyvezető igazgatója; mind a panelisták reflektáltak a sziget látványos fejlődésére. A beszélgetésben Paolo Borzatta, az olasz központú nemzetközi tanácsadó cég, a European House Ambrosetti igazgatósági tagja; Mateusz Rykała, a Katowicei Speciális Gazdasági Övezet igazgatóságának alelnöke; David Zeng, a Merck Holding (China) Ltd. vállalati és kormányzati kapcsolatokért felelős igazgatója; valamint Feng Zongxian, a kínai Xi'an Jiaotong University professzora vettek részt. Eszmecseréjük központi kérdése a sikeres innovációs tevékenység tényezőinek azonosítása volt. A szakértők kritikus elemként azonosították az elérhető felvevőpiac méretét; a sok és sokszínű tehetséges, tapasztalt egyén interakcióját például az egyetemek, tanintézmények hálózata révén; a hosszú távú befektetéseket az oktatásba és az (alap-) kutatásba; illetve a kormányzati ösztönzőket és a vállalatok önszerveződését.

Az egy-egy iparágra szakosodott, spontán szerveződő klaszterek – vállalatok, kutatóintézetek, egyetemek partnerségei – Olaszországban döntőnek bizonyultak a világszínvonalú gazdasági központok létrehozásában, így a sikeres kormányzati programok mellett az eurázsiai országoknak ezt a modellt is érdemes tanulmányozniuk. A határon átnyúló együttműködések mindegyik résztvevő elengedhetetlennek ítélte: a jövő innovációs sikereinek terepe Eurázsia. Ehhez nemcsak a közös fizikai és digitális infrastruktúra szükséges, hanem az is, hogy a külföldi vállalatok jól összhangba hozzák tevékenységüket a fogadó országok gazdaságpolitikai prioritásaival.

Zöld együttműködés és zöld multilateralizmus – a globális kihívások fenntartható kezelésének útjai

A Budapest Eurázsia Fórum ötödik paneljét, a „Green Cooperation and Green Multilateralism – Sustainable Ways to Handle Global Threats” tematikájú beszélgetést Kandrács Csaba, az MNB pénzügyi szervezetek felügyeletéért és fogyasztóvédelemért felelős alelnöke, valamint Baranyi Tamás, a Külügyi és Külgazdasági Intézet igazgatóhelyettese moderálták. A panel nyitányaként Simon Tay, a Singapore Institute of International Affairs elnöke beszélgetett az MNB alelnökével. Beszélgetésük fókuszában az egyes régiók, országok adottságaiból származó, a fenntartható gazdaságot támogató lehetőségek álltak. Simon Tay kifejtette, hogy bár a Szingapúrhoz vagy Magyarországhoz hasonló kis országok karbonsemlegessége fontos, azok nem olyan arányban járulnak hozzá a globális környezetvédelmi küzdelemhez, mint a jelentősen nagyobb országok. Mindazonáltal a kis országok gazdaságai hatással lehetnek a globális piacok viselkedéseire, trendjeire, így jelen esetben a kisebb méretű országok is képesek befolyást gyakorolni a globális piacok fenntartható fejlődésének, zöldítésének folyamataira. Simon Tay továbbá elmondta, hogy az ázsiai országok közötti kooperációt nagy mértékben javítaná egy olyan nemzetközi szervezet, mint például Európában az Európai Unió. Ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy egy úgynevezett „Asian Climate Community” jelentős mértékben javíthatná az országok közti együttműködést a fenntarthatósági kezdeményezéseket, projekteket illetően. Zárógondolatában elmondta, hogy a jegybankok szerepe úttörő lehet a pénzügyi szektor fenntarthatóvá tételének folyamatában és kezdeményezéseik jelentős trendalkotó hatással rendelkeznek.

A panelbeszélgetés során a moderátori szerepet Baranyi Tamás igazgatóhelyettes töltötte be. A panelbeszélgetés résztvevői közt köszöntötte Cheng Lin-t, a Pekingi Pénzügyi és Fenntarthatósági Intézet Nemzetközi Együttműködési Központjának igazgatóját; Asel Nurakhmetova-t, az AIFC Green Finance Centre tanácsadóját; továbbá Xie Wenhong-ot, a Climate Bonds Initiative kínai régiójáért felelős vezetőjét és Linda Zeilina-t, a International Sustainable Finance Centre alapítóját és vezérigazgatóját. A beszélgetés kiindulópontját az eurázsiai régió pénzügyi szektorainak klímavédelemmel járó átstrukturálása adta. Ezen a téren a panelbeszélgetés résztvevői egyetértettek abban, hogy az infrastruktúra átalakulása kulcsfontosságú kérdés, valamint az ehhez szükséges pénzügyi támogatásnak rendelkezésre kell állnia az országok számára, ebben pedig a különböző pénzügyi intézményeknek kell segítséget nyújtaniuk. Cheng Lin ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy a zöld pénzügyi szektor méretét illetően további növekedésre van szükség azért, hogy a fenntartható gazdasággá történő átalakulás során az egy likvid, stabil háttérrel biztosítson. Erre reflektálva a többi résztvevő kifejtette, hogy a pénzügyi intézmények által kínált eszközállomány jellegét tekintve szükséges azok „zöldebbé” tétele, ezzel biztosítható lenne, hogy az adott ország, piac karbonsemlegessé történő átállása átfogó legyen minden szempontból. A szakértő továbbá elmondta, hogy szükségesnek látja az egyes zöld pénzügyi eszközök, instrumentumok költségeinek csökkentését, ezáltal azokat szélesebb kör venné igénybe, sokkal kedvezőbb feltételek mellett. A panelbeszélgetés során a résztvevők arra a következtetésre jutottak, hogy bár minden országnak és gazdasági térségnek megvannak a saját terveik a klímavédelemmel és a fenntartható gazdaság kialakításával kapcsolatban, azokat szükséges globális szintre emelni és létrehozni egy átfogó nemzetközi együttműködést. Ez mind az egyéni, mind a közös célokat tekintve elengedhetetlen.

A digitális kor új alapkészségei – Az információs műveltség és digitális kompetencia fontossága napjainkban

A fórum hatodik, egyben zárópanelje, „New Skills for a Digital Age – The Increasing Role of Digital Literacy” címmel az oktatási szektor szemszögéből vizsgálta a rohamos digitalizáció hatásait, különösen a digitális készségek fejlesztésének tekintetében. A panel alapgondolatait Horváth Levente, a Neumann János Egyetem Eurázsia Központ igazgatójának és Chen Zhimin, a sanghaji Fudan Egyetem rektorhelyettesének a beszélgetése adta meg. Chen Zhimin szerint a Fudan Egyetem elmúlt években tapasztalható töretlen fejlődése mögött az egyetem azon törekvése áll, hogy a legjobb szakembereket és a legtehetségesebb hallgatókat vonzzák be, valamint ápolják meglévő szakmai kapcsolatokat és új partnerségeket alakítanak ki állami, oktatási és vállalati szervekkel. A Fudan Egyetem más egyetemekhez hasonlóan már a pandémia előtt elkezdte bizonyos egyetemi platformjai fejlesztését, mint például a könyvtárak digitalizálását és az adminisztrációs rendszerek integrálását, de a távoktatási helyzetre további tantermi és laboratóriumi informatikai infrastruktúra fejlesztésekkel – mint például VR-technológia, élőközvetítések – reagáltak.

Horváth Levente és Chen Zhimin gondolatébresztő eszmecsereje után a panelbeszélgetésben Paul Cheung, az Ázsia Versenyképességi Intézet igazgatója és a National University of Singapore (NUS) professzora; Jang Sang-Hyun, a Korea Education and Research Information Service (KERIS) igazgatója; Sandra Kučina Softić, a European Distance and E-Learning Network (EDEN) elnöke; valamint Timothy O'Connor, az oroszországi National University of Science and Technology MISIS (NUST MISIS) Center of Competency igazgatója vettek részt. A panel moderátora, Lehmann Kristóf, a Magyar Nemzeti Bank Nemzetközi monetáris politikai és gazdaságtudományi ismeretterjesztési igazgatója témafelvezető előadásában elmondta, hogy a digitális oktatás rohamosan fejlődő szektora folyamatos kihívások elé állítja az oktatókat és intézményeket, ezért új platformok, technikák és innovációk segítségével kell megragadni a hallgatók figyelmét.

A beszélgetés elején Jang és O'Connor saját országaik és intézményeik digitális oktatáshoz kapcsolódó jó gyakorlatait ismertették, amelynek kapcsán Jang kiemelte a Big Data és mesterséges intelligencia (AI) oktatásának fontosságát a jövőben. Sandra Kučina Softić az európai digitális oktatás helyzetének bemutatása során hangsúlyozta, hogy fontos megkülönböztetni általánosságban a digitális oktatás fogalmát a jelenlegi járványhelyzet miatt kialakult vészhelyzeti távoktatás fogalmától, illetve, hogy a digitális oktatás minőségének fejlesztése érdekében elengedhetetlen tényező a transzparencia és hozzáférhetőség biztosítása. Cheung hozzátette, hogy a digitális oktatás lényege többek között az is, hogy nem csak a jövő generációit, hanem a már felnőtt munkaerőt is felkészítse az alapvető információs műveltségek és digitális készségek elsajátítására. O'Connor azzal egészítette ki a gondolatot, hogy a digitális készségek mellett olyan nélkülözhetetlen kommunikációs alapkészségek oktatása és fejlesztése is nagyobb hangsúlyt kíván, mint az interperszonális kommunikáció, az írás-olvasási készség, a médiatudatosság és az információs források hitelességének kritikus értékelése. A panel zárógondolata a digitális oktatás különbségeit mérte fel az eurázsiai régióban: különböző országokban más-más szinten állnak jelenleg a digitális műveltség technológiai és oktatási aspektusai, ezért a világjárványra válaszolva mindenhol egyéni megoldási stratégiák születnek.

A 2021. november 18-19. között megrendezett Budapest Eurázsia Fórum kulcsüzeneteit Patai Mihály, az MNB nemzetközi kapcsolatokért, készpénzlogisztikáért, pénzügyi infrastruktúrákért, digitalizációért és hitelösztönzésért felelős alelnöke összegezte. A Fórum rávilágított arra, hogy az eurázsiai partnerség erősítése meghatározó szereppel bír az olyan, előttünk álló kihívások kezelését illetően, mint például a klímaváltozás. A digitális és határokon átnyúló infrastruktúra-fejlesztésben rejlő lehetőségek is kölcsönösen előnyös helyzetet teremtenek az országok fejlődését illetően, mindemellett az új technológiai vívmányok az emberek jóllétét szolgálják. Az előttünk álló időszak hívószavai mind a pénzügyek, a gazdaság, a geopolitika, a multilateralizmus, az infrastruktúra-fejlesztés és az oktatás terén az egyensúly, az innováció és a harmónia lesznek. Egy, a 21. századi kihívások közepette is prosperáló Eurázsia megteremtéséhez a keleti és nyugati minták fúziója esszenciális fontosságú.

Eurázsia korszaka – Új irányok a tudás, technológia, pénz és fenntartható geoökonómia terén

A rendezvénysorozat szellemisége idén egy nemzetközi tanulmánykötet kiadásában is testet öltött „Age of Eurasia – Future directions of knowledge, technology, money and sustainable geo-economics” címmel, amelynek összeállításában hét ország összesen 32 szerzője működött közre. A kötet 19 tanulmánya hat fejezetben, egyedi megközelítésben járja körül a Fórum tematikájának meghatározó elemeit, és fontos tudásbázist képvisel mindazok számára, akik a regionális együttműködési szervezetekről, a geopolitika és a technológia viszonyáról, az okosvárosokról vagy épp az Eurázsia-gondolat háttéréről szeretnének többet megtudni. Az MNB nemzetközi kapcsolatépítő tevékenységének eredményességét mutatja, hogy a mű kiadásához hazánk mellett Dél-Koreából, Kínából, Norvégiából, Oroszországból, Szingapúrból és az Egyesült Államokból is neves szakértőket sikerült megnyerni.

A 2021-es rendezvény a Boao Forum for Asia; a Shanghai Forum; a Fudan Development Institute; a Singapore Fintech Festival és a World Fintech Festival; az MNB stratégiai partnere, az Official Monetary and Financial Institutions Forum; az ausztriai székhelyű International Institute for Applied Systems Analysis; a The European House – Ambrosetti; az Eurasia Business and Economics Society; valamint az Euro-Asia Forum in Politics, Economics, and Business támogatásával valósult meg. A digitális megvalósításnak köszönhetően a rendezvény több, mint 10 000 nézőhöz jutott el.

A konferencia honlapja az alábbi linken érhető el, ahol az egész esemény visszanezhető: <https://mnbb.hu/eurasia>.

CSIZMADIA NORBERT: GEOFÚZIÓ – A FÖLDRAJZ SZEREPE A 21. SZÁZADI GAZDASÁGI ÉS GEOPOLITIKAI VILÁGRENDBEN

ZOLTAI ALEXANDRA¹

Kiadó: Pallas Athéné Könyvkiadó

Kiadás éve: 2020.

ISBN: 9789635730056

Oldalszám: 281

Csizmadia Norbert geográfus, geopolitikai és geoökonómiai szakértő Geofúzió című könyvében a földrajzi és a gazdasági összefüggések feltárásával értelmezi a 21. század geopolitikai folyamatait. A mű alapgondolata, hogy a nemzetközi viszonyok a korábbiaknál sokkal összetettebbek és bonyolultabbak lettek, hiszen a globalizáció egy új korszakába lépett: a technológia, a tudás és a hosszútávú fenntartható növekedés korszakába. A szerző 2016-ban megjelent Geopillanat című könyve folytatásaként most a geofúzió módszerét alkalmazva vizsgálja az új geopolitikai korszak mozgatórugóit, erőközpontjait, eredményeit, jövőképét, stratégiáit. A művet olvasva elsősorban a következő kérdésekre kaphatunk választ: hogyan tájékozódjunk a 21. század geofúziós világtérképén; hogyan fedezhetjük fel a földrajz segítségével az új gazdasági és geopolitikai világrendet és mit jelent egy új, összekapcsolódó Eurázsia, és miért fontos ez az eurázsiai, fenntartható növekedésre építő korszak? Kutatási eredményeit pedig 100 térkép segítségével teszi még szemléletesebbé az olvasó számára.

Geofúzió

A könyv felépítését tekintve hat fejezetből áll. A Bevezetés utáni második fejezet, a földrajz és a geopolitika kapcsolatát vizsgálva arra keresi a választ, hogy a geopolitika, mint tudomány hogyan kapcsolódik a földrajzhoz. A harmadik fejezet a geopolitikai tényezőkön keresztül mutatja be, hogy egyes földrajzi helyeket (országokat, régiókat, városokat, gazdasági erőközpontokat stb.) hogyan tudunk meghatározni geopolitikai struktúrák szerint. A negyedik fejezet a 21. századi új világrendről szól, amelyben bemutatásra kerülnek azok a legfontosabb trendek, amelyek meghatározzák a következő évtizedeket és az átmeneti időszak mozgatórugóit. Az ötödik fejezet az előző három fejezet összefoglalásaként összegezi és szintetizálja a tudományos eredményeket, és a hipotéziseken keresztül fogalmazza meg az állítások helyességét, vagy éppen helytelenségét. Végezetül a hatodik fejezetben, az

¹ Kína szakértő, a Neumann János Egyetem Eurázsia Központjának munkatársa, a Könyvismertető rovat vezetője

epilógusban, megvizsgálásra kerül, hogy a koronavírus-járvány hogyan alakítja ezt az új világrendet, amihez fontos megjegyezni, hogy a könyv végén található epilógus dátuma 2020. július 24-e, amikor Európában a járvány második hulláma épp kialakulóban volt.

A könyv rögtön egy nagyon érdekes témával indul, 21 tételt gyűjt össze a 21. század megértéséhez. Néhány példát kiemelve:

- a világgazdaság súlypontja egyértelműen keletre tolódott;
- a legfontosabb térségek és az új korszak nyertesei – a földrajzi elhelyezkedésükből is következően –, az ún. kaputérségek lehetnek (ASEAN országok, Közép-Ázsia országai, közép- és kelet-európai országok), azaz a jövőben az egykori perifériákból lesznek az új centrumok;
- a globális városállamok korában élünk, ma a világgazdaságban 147 globális cég állítja elő a világ GDP 40%-át, s közel 700 vállalat a globális GDP 80%-át,
- vagy hogy újra kell rajzolnunk a térképeinket, hogy megértsük a 21. század térbeli változásait és folyamatait, mivel az elkövetkező időszak három legfontosabb térsége a World Economic Forum előrejelzése szerint az Indiai-óceán, a Jeges-tenger és a két óceán közötti szárazföldi terület: Eurázsia lesz;
- az Övezet és Út projekt az emberiség történelmének egyik legnagyobb és egyben legjelentősebb beruházása, amivel Kína hosszú távú tervének célja, hogy az Új Selyemút kiépítésével visszaszerezze Eurázsia egykori történelmi, kulturális, gazdasági és kereskedelmi jelentőségét és az óceánokról a szárazföldre helyezze vissza a súlypontot a fejlesztési tengelyek és útvonalak tekintetében. Ezen hálózatok pedig gazdasági folyosókon keresztül valósulnak meg;
- de azzal az állítással is találkozhatunk, hogy a globális civilizációt egy újfajta, közös érdekek mentén, harmonikus világrend megteremtését prioritásként figyelembe vevő új „geocivilizáció” fogja felváltani, amelynek alapja a több ezer éves kínai ökológiai civilizáció átültetése a 21. századra.

A bevezetésben felvázolásra kerülnek a könyv fő hipotézisei és a szerző módszertana, nevezetesen a „geofúzió”, melynek segítségével vizsgálja a 21. századi új geopolitikai korszak mozgatórugóit, erőközpontjait, eredményeit, jövőképét, vízióit és stratégiáit. A geofúzió a világ komplex jelenségeinek térbeli összefüggéseire utal, de emellett egy vizsgálati módszert is jelent a csomópontokba szerveződő és funkcionális összekapcsolódásokat ábrázoló hálózati térképek szintéziseként. Csizmadia Norbert magyarázata szerint a geofúzió a földrajzból kiindulva összekapcsolja a különböző tudományterületeket (közgazdaságtan, geopolitika, geoökonómia, hálózatelemzés, nemzetközi kapcsolatok, világgazdaságtan), és mint egyfajta új szintézis, a globális trendeket hivatott tükrözni új típusú (ún. geofúziós térképek) segítségével, vagyis a geofúzió mint szintézis a globális folyamatok térbeli folyamatait vizsgálja a hálózatok korában. Ezzel pedig új eredményt hoz létre a földrajzban a gazdaságpolitika, a technológia, a design és a vizualizáció egyszerre történő használatával. A geofúziós térképek olyan új térképek, amelyek a legkülönbélebb területről alkotnak új látásmódot, bemutatva ezzel a geopolitikai és geoökonómiai összefüggéseket az összekapcsoltság segítségével. A geofúziós térképek alkalmazásával a földrajzi tényezőkre épülve meghatározhatjuk a geopolitikai struktúrákat, és a többközpontú világgazdaság legfontosabb erőközpontjait is kijelölhetjük.

A könyv fő állításai a következők:

1. A többközpontú, új geopolitikai és gazdasági világunk megértéséhez a földrajzi tényezők, valamint a az erőterek és központok vizsgálatára van szükség, amelyhez a geofúziós inputtényezők hívhatók segítségül.
2. A globális hálózatok új világrendjében megváltoznak a geopolitikai, geoökonómiai és geostratégiai súlypontok, valamint erőterek, ehhez pedig a geofúzió mint módszer segíthet a megértéshez. Az új globális erőterek és erőközpontok csomópontokban, globális városi hálózatokban, azaz a „fúziópoliszokban” sűrűsödnek és csúcsosodnak ki.
3. Az Övezet és Út kezdeményezés révén (BRI) Eurázsia szerepe felértékelődik, és az eurázsiai kontinensen lévő globális városok és országok lehetnek az új, többpólusú világrend nyertesei.

A földrajz és a geopolitika kapcsolatrendszer

A második fejezetben az olvasó rendkívül alapos áttekintést talál a földrajz és a geopolitika kapcsolatrendszeréről, annak interdiszciplináris mivoltáról, a geopolitika történeti áttekintéséről és a geopolitikai gondolkodás fejlődéséről, valamint a geoökonómiai gondolkodásról. A fejezet jó áttekintést ad arról, hogy a földrajztudomány jelenleg hol is helyezkedik el a tudományok rendszerében és annak interdiszciplináris jellegéről. Ahogy az író fogalmaz, a földrajz eleinte Földünk leírását jelentette, évszázadokkal később azonban kinőtte ezt a leíró szerepét és a határterületei mentén integrálta a területi szemléletet, és ezzel saját részterületeket hozott létre, sőt, mára egyre inkább azt tapasztalhatjuk, hogy a tudományok, különösen a társadalomtudományok széles köre fordul szükségszerűen a földrajzhoz. Csizmadia Norbert számára pedig nem mást jelent a földrajz, mint a „világ megismerésének eszközt”. Ezután a szerző rátér a geopolitikai gondolkodás fejlődésének ismertetésére és a geopolitikán belül található iskolákra és azok meghatározó gondolkodóira, mindezt egészen napjainkig vizsgálva. A legfőbb mondanivalója, hogy a geopolitika a politikai földrajzot veszi alapul, így a fejezet a legfontosabb iskolákon és gondolkodókon keresztül mutatja be az elmúlt száz év legfontosabb elméleteit az organikus állam kialakításától (Ratzel, Kjellén), a német geopolitikai iskola (Haushofer), az angolszász geostratégiai iskola (Mackinder, Spykman), a világháború utáni amerikai geopolitikai iskola (Brzezinski, Kissinger, Friedman) képviselőin és a század 80-as éveiben kialakult kritikai geopolitikán keresztül a geoökonómiai gondolkodókig (Luttwak, Loro, Gasimli) és irányzatokig.

Geopolitikai tényezők és struktúrák

A harmadik fejezet Mendes Dias 2005-ben írt Geopolitika című művében ismertetett geopolitikai tényezőknek struktúrájára épül, ahol hat tényezőcsoportot különböztetett meg, ezt pedig az író tovább gondolva, a fizikai tényezőket és természeti erőforrásokat (nyersanyagok, ásványkincsek), valamint a technológiai tényezőket és a közlekedési-kommunikációs tényezőket összevonva (konnektív-tási tényezők elnevezésével) négy fő geopolitikai tényezőcsoportot körvonalazott. Ezek a következők:

1. Természeti fizikai tényezők és erőforrások: kiterjedés, elhelyezkedés, alakzat, morfológia, földfelszín, növényzet, éghajlat, energia, ásványkincsek és élelmiszer.
2. Demográfiai és humán tényezők: lakosság szám, népsűrűség, népesség növekedési indexe, lakosság összetétele, életminőség, nyelvi, oktatási, kulturális tényezők.

3. Strukturális tényezők: politikai viszonyok, szociális viszonyok, gazdasági szerkezet, katonai erő és egyéb tényezők.
4. Technológia és konnektivitás tényezőcsoport: technológia, szállítási és hírközlési rendszer, elérhetőség, infrastruktúra (tengeri, szárazföldi és légi közlekedés).

Ezen tényezőknek azért fontos az ismertetése a szerző szerint, mivel alapot jelenthet arra, hogy a 21. századi többpólusú világrend kialakulásának feltételeinél meghatározza az új világrend legfontosabb szereplőit és helyeit. Ennek szellemében pedig a földrajzi tényezőket alapul véve a könyv írója összeállította saját országrangsorát, melyet egy szemléletes táblázatban tár az olvasó elé. Ezután kitér a konnektivitás jelentőségére, mivel ahogy fogalmaz, a versenyképes konnektivitás a 21. század legfontosabb geopolitikai tényezője. A fejezet vége pedig a 20. század végi és 21. század eleji legfontosabb világelméletek és geopolitikai térfelosztás szereplőit mutatja be: Saul Bernard Cohen 21. század első évtizedeinek geopolitikai térfelosztása, Samuel Huntington civilizációs világrend térfelosztása, Ruan Wei, George Frideman, Juan Perez Ventura, valamint Bernek Ágnes prognózisa. Végül bemutatásra kerülnek a módszertanként használt geofúziós és hálózati csomóponti térképek, tudományos eredményként pedig új mérési módszerrel (a „geofúzióval”) gazdagítja a geopolitika és a földrajz eszköztárát, amely a hálózat kutatás módszertanába illesztve alkalmas arra, hogy az új típusú asszociatív geográfia térképeit szintetizálva eddig össze nem hasonlíthatónak tartott szakterületek térbeli eloszlása alapján prognózist állítson fel.

Többközpontú gazdasági és geopolitikai világrend

A negyedik fejezetben bemutatásra kerülnek azok a legfontosabb trendek, amelyek meghatározzák a következő évtizedeket és az átmeneti időszak mozgatórugóit. A fejezet négy alfejezeten keresztül ismerteti korunk geopolitikai világrendjének legfontosabb jellemzőit. Az elsőben megismerkedhetünk a geoökonómia fogalmával, amely a könyvben foglaltak szerint egy új „geogazdasági világrend”, majd áttekinti a legfontosabb megállapításokat ezzel kapcsolatban, valamint bemutatja a legújabb geoökonómiai trendeket is. A másodikban a technológiai korszakváltásról olvashatunk és belemélyedhetünk a fúziók és hálózatok világába, ahol a hálózatoknak, így a földrajzi tér hálózatainak is egyre fontosabb szerepe van, főleg az új, többközpontú globális gazdasági világrendben, amely egy új technológiai robbanás (big data, mesterséges intelligencia, robotika, GRID technológia) következtében még fontosabb mozgatórugói lesznek a következő éveknek. A szerző a harmadik alfejezetet a globális városoknak szentelte, miszerint ebben a 21. századi gazdasági világrendben a technológiai fejlődésnek köszönhetően a globális városok lesznek a korszak fő erőközpontjai. A globális városok kialakulásával, versenyképességi tényezőinek és a harmadik fejezetben ismertetett földrajzi és geopolitikai tényezők figyelembevételével, a meglévő globális versenyképességi rangsorok alapján megvizsgálta a szerző és elkészített egy új globális versenyképességi rangsort és besorolást „fúziópolisz” néven. Eszerint az eurázsiai kontinens globális városai előtérbe fognak helyeződni annak köszönhetően, hogy a nemzetközi térhálózatok és csomópontok, a fúziós térbeli találkozási pontok, a funkcionális geográfia (konnetográfia) összeköttetésein keresztül, a technológiai tényezők, valamint a hosszú távú fenntarthatóság figyelembevételével kialakult új erőközpontok jönnek létre. Végül a fejezet negyedik alfejezete nem másra vállalkozik, mint hogy megvizsgálja, hogy valóban egy hosszú távú fenntarthatóságra építő új eurázsiai gazdasági és geopolitikai korszaknak vagyunk-e tanúi, és vajon ennek alapja tényleg a 2013-ban elindított Övezet és Út kezdeményezés-e. Ennek alátámasztására a szerző megvizsgálja,

hogy a BRI fejlesztésein keresztül mely térségek és földrajzi helyek válhatnak fontossá az elkövetkező években, ez az alfejezet külön kitér Kelet-Közép-Európa gazdasági erőterének bemutatására és ezen belül Magyarország geopolitikai szerepére is.

A geofúziók kora

Az ötödik fejezet az előző fejezetek összefoglalásaként összegezi és szintetizálja a tudományos eredményeket, továbbá a felállított hipotézisek megválaszolásán keresztül fogalmazza meg az állítások helyességét, vagy éppen helytelenségét. A fejezet végén található az olvasó a kutatás további irányait, kihívásait, és az eredmények összegzése által nyújtott javaslatot az új gazdasági és geopolitikai világrend iránytűjére, amelyben az új világrendet a hálózatokban globalizálódó világ alkotja, az iránytűt pedig a „geofúzióval” mint új módszerrel előállított asszociatív geográfiai térképek jelentik. Csizmadia Norbert úgy véli, hogy ezek a hipotézisek és eredmények fontosak és aktuálisak a magyar gazdaságpolitika és nemzetstratégia számára is, hiszen a hosszú távú tervezésben és a stratégiák megalkotásában a monetáris, a gazdaság- és a geopolitika összehangolásában csak ezek ismeretében tudjuk elhelyezni magunkat az új világrend geofúziós térképén, felhívja azonban a figyelmet arra, hogy ehhez fontos lesz a jövőben a geopolitikai erőterek, régiók részletesebb elemzése, a kapurégiók jövőbeli szerepe és ezek vizsgálata.

Epilógus – a világot megváltoztató járvány

A szerző kutatásai alapján azt az álláspontot képviseli, hogy a COVID-19 járvány nem változtatja meg a világtörténelem fejlődési irányát, hanem inkább felgyorsítja a már meglévő trendeket: az emberek jobban fognak hinni például a kormányzatokban, ugyanis észreveszik, hogy a jól működő kormányok nélkülözhetetlenek a társadalom megfelelő működtetésében és az egészség megőrzésében. Jelenleg az is kirajzolódni látszik, hogy a COVID-19 felgyorsítja a hatalmi központ elvándorlását Nyugatról Keletre. Az epilógusban a koronavírus járványt geopolitikai szemszögből is megvizsgálja a szerző, méghozzá annak terjedésén keresztül, ahol érdekes összefüggésekre bukkanhat az olvasó, például, hogy milyen egybeesések vannak a geofúzióval, vagyis a hálózatok geopolitikájával. Ezután egy összefoglalást kapunk arról, hogy a világtörténelem során milyen járványok ütötték fel a fejüket és ezeknek milyen hatásai voltak világunkra. Végül pedig egy nagyon átfogó elemzést olvashatunk azzal kapcsolatban, hogy hogyan változott meg világunk szerkezete a COVID-19 kapcsán, milyen új normák alakultak ki, vagy például, hogy mely iparágak lettek a COVID járvány nyertesei. Csizmadia Norbert szerint a COVID-19 világjárvány a századunk egyik legnagyobb globális válsága, melynek mélysége és skálája is óriási, viszont felhívja a figyelmet arra, hogy ebből azt a tanulságot kellene levonnunk, hogy a globalizáció minden előnye ellenére vagy épp pont ebből kifolyólag nagyon törékeny, nem pedig azt, hogy kudarcot vallott.

A Geofúzió egy nagyon aktuális és olvasmányos geopolitikai könyv, ami mindezek felül rengeteg ábrával és térképpel színesítve teszi még élvezhetőbbé és érthetőbbé a benne megfogalmazottakat. Szívből merem ajánlani nem csak a geopolitika iránt érdeklődőknek, hanem mindenkinek, akit foglalkoztat a folyamatosan alakuló világunk jövője, vagy, hogy a COVID-19 járvány milyen hatással van a globalizációra, úgy vélem mindenki megtalálhatja a maga számára izgalmas fejezeteket.

BRUNO MAÇÃES: EURÁZSIA HAJNALA – AZ ÚJ VILÁGREND NYOMÁBAN

ZOLTAI ALEXANDRA¹

Kiadó: Pallas Athéné Könyvkiadó

Kiadás éve: 2019.

ISBN: 9786155884092

Oldalszám: 252

A könyv szerzője Bruno Maçães, a portugál kormány európai ügyekért felelős volt államtitkára, a Carnegie Europe volt kutatója, jelenleg pedig a washingtoni Hudson Intézet vezető kutatója. Eurázsia hajnala című könyvének fő témája az eurázsiai kontinens és annak felemelkedése, művének alaptézise szerint pedig a szuperkontinens kiemelkedő szerepet fog kapni globális világunk jövőjében. Ennek mikéntjét és miértjét jól végig vezeti az olvasó számára könyvében, amely tézisek alátámasztására felhasználja annak a hat hónapos útnak a tapasztalatait, amelyet 2015 végén Európa és Ázsia történelmi és kulturális határai mentén tett.

Eurázsia hajnala

Rögtön az elején, már a könyv előszavában egy érdekes meglátást vet fel a szerző miszerint a könyvesboltok polcai tele vannak olyan könyvekkel, amelyek Oroszországról (főleg az orosz fenyegetésről), Kínáról (főleg a csodáiról) és az Európai Unióról (főleg a kríziséről) szólnak, azonban ezeknek a könyveknek az elhelyezésekor különösen ügyelnek arra, hogy az egyes országokról szóló könyvek egymástól külön helyezkedjenek el és ne pedig egyben.

Az író bevezetőjét úgy folytatja, hogy ha jelenkorunkat összehasonlítjuk a régmúlttal, akkor azt a különbséget fedezhetjük fel, hogy napjainkban a globalizációs erők arra kényszerítenek minket, hogy mindannyian egy rendszertelen közös létben éljünk. Szerinte a baj ezzel az, hogy minden országnak/régióknak megvan a saját véleménye arról, hogy ennek a világnak milyennek is kéne lennie és ezek általában nem egyezők. A szerző azon az állásponton van, hogy ez az évszázad nem Ázsia évszázada lesz, de nem is Európáé, sőt még csak nem is Amerikáé, könyvében ugyanis megkísérel egy alternatív választ kínálni számunkra, miszerint ez az évszázad Eurázsia évszázada lesz. Ugyan megjegyzi, hogy Eurázsia önmagában is egy összetett világ (nem csak a szó, ami azt alkotja), ahol nagyon különböző politikai rendszerek keverednek és kénytelenek együtt létezni, de szerinte ez a szuperkontinens mégis egy egysúlyteremtő erővel bír.

¹ Kína szakértő, a Neumann János Egyetem Eurázsia Központjának munkatársa, a Könyvismertető rovat vezetője

Maçães visszanyúl egészen a Berlini falig, amely a vasfüggöny részeként kettéválasztotta Európát vagy még konkrétabban Nyugat-Európát és a Szovjetuniót, és szerinte ezt lehet most az általa „bam-buszfüggönyként” emlegetett demarkációs vonalra vonatkoztatni, amely a kommunista és a kapitalista országok között húzódik Ázsiában. A második világháború után az európai országoknak el kellett fogadniuk, hogy nincs többé vezető európai hatalom a világban, mivel ezt a szerepet átvette tőlük az Egyesült Államok. A szerző véleménye szerint most Kína következik a világ irányításában, s ezáltal pedig Eurázsia szerepe is felértékelődik, mivel Kína az eurázsiai koncepción keresztül látja a világrendet, melyre mi sem jobb bizonyíték, mint az Övezet és Út (Belt and Road – BRI) kezdeményezés. Ez a világnézet, habár még csak a kezdeti stádiumában van, azt bizonyítja, hogy Kína már Eurázsia korában él, csakúgy, mint Oroszország – miközben ugyan hozzáteszi a szerző, hogy jelenkorunkban nehéz optimistán beszélni az oroszokról. Ez a könyv tehát arra hivatott, hogy megváltoztassa az Eurázsia-ról alkotott képét az olvasónak és rávegye arra, hogy Európát egynek lássa Ázsiával.

A könyv első része megvizsgálja Európa és Ázsia megosztottságának eredetét, valamint felkutatja azokat az erőket, amelyek képesek feloldani ezt a megosztottságot, és latolgatásokba kezd, hogy az elmúlt világrend romjain milyen formát ölthet az új szuperkontinens. A könyv második felében az író saját utazásán keresztül kapunk egy geopolitikai körképet Eurázsia-ról, amelynek során több olyan kevésbé ismert országba/városba is ellátogat és mutatja be azt az olvasó számára, amelyek nagy eséllyel a későbbiekben fontos szerepet játszhatnak a világ jövőjében. Külön fejezeteket szán többek között Kínának és Oroszországnak, amelyek szerinte a szuperkontinens politikájának és gazdaságának alapját fogják adni. A könyv rövid ismertetése után a szerző felteszi a kérdést, hogy vajon az emberek szoktak-e eurázsiaiként gondolni magukra, majd úgy folytatja, hogy ha eddig nem is, akkor itt az ideje, mert Eurázsia korszakába lépünk, és el kell kezdeni megbarátkozni ennek gondolatával.

Első rész – A térkép

Arnold Toynbee szerint Európa és Ázsia fogalmát általában ellentétesen szokták alkalmazni, pedig régebben egymás kiegészítéseként is használták, méghozzá az ókori görög tengerészek akkor, amikor az Azovi-tenger felé hajóztak. A határ Európa és Ázsia között mindig is bizonytalan és látszólagos volt, az író Voltaire gondolatain keresztül rámutatott arra, hogy az Azovi-tengerhez érve is nehéz megmondani, hogy mi Európa és mi Ázsia. A szerző pedig úgy folytatja ezt a gondolatot, hogy szerinte a két régió közötti megosztottság nem térbeli, hanem sokkal inkább időbeli, ami pedig a modernizációt és a fejlődést takarja, amely területeken nagy előnyre tudott szert tenni Európa az ipari forradalmak idején. Ez a lemaradás Ázsia számára azonban ma már úgy tűnik, hogy nem behozhatatlan, de nem is ebben rejlik a dolog érdekessége, hanem abban, hogy ezek a különböző fejlődő társadalmak milyen utat választanak a modernizációra és a lemaradás behozására. Európa és Ázsia különbsége tehát nem másban rejlik, mint abban, hogy Európa évtizedekig modern úton járt, Ázsia pedig maradt a tradíciók útján. Tehát a különbség nem is igazán a két régió között volt, hanem a társadalmak különbözőségéből, vagy pontosabban az idő más szemléletéből fakadt, azonban ezek a különbségek halványulni látszanak a modernizáció Európán kívüli gyors terjedésével. A szerző Francis Fukuyamával egyetértve leszögezte, hogy az egész világ a modern társadalom kialakulásának útján halad, azonban számtalan út és különféle víziók is léteznek arra vonatkozóan, hogy hogyan is néz ki egy modern társadalom.

Az író úgy tartja, hogy az oroszok azon az állásponton vannak, hogy az európaiak egy képzeletbeli világban élnek, ezzel szemben az oroszok viszont a valóságban. Amikor Oroszország és Kína ki-fejlesztették közös megaprojektüket (gondolva itt a BRI egyes részeire), ezzel egy szándékuk volt: bebizonyítani az Európai Unió számára, hogy az európai integrációs törekvés is csak egy a sok közül. Ugyanis míg az európaiak az egyházi modellű hatalomgyakorlás hívei, addig az oroszok többé-kevésbé az univerzalizálásban hisznek, akárcsak Kína, aki jelenleg is a közös értékek fejlesztésén dolgozik. Az Oroszország és Kína által közösen megálmodott projekt Euráziát kötné össze egy szuperkontinenssé, amelynek három főszereplője lenne: egy nyugaton, egy keleten és egy pedig a centrumban. A szerző rávilágít arra a tényre is, hogy ezt a három központi szereplőt nem lehet értelmezni egymás nélkül, azonban felhívja a figyelmet arra is, hogy ezek a szereplők helyzete egymáshoz viszonyítva is folyamatosan változik. Jelen esetben például Moszkva politikailag közelebb áll Pekinghez, mint Berlinhez. Ez Kína szempontjából szinte csak pozitívumokat rejt, mivel így nagyobb hozzáférhetőséget kap az orosz nyersanyagokhoz, nagyobb politikai erőt tud képviselni Közép-Ázsiában, valamint Oroszországban magában is. A szerző Kína hegemonná válásának kulcspontját is az orosz kérdés végleges megoldásában látja. Azt azonban leszögezi, hogy az eurázsiai integráció mást-mást jelent Kína, Oroszország és az Európai Unió számára is. Az Európai Unió számára az eurázsiai koncepció megoldás is, mivel így az együttműködni nem tudó kis európai államok is rá fognak eszmélni arra, hogy nem vehetik fel a versenyt egyesével olyan országokkal, mint Kína vagy India, így a szorosabb integrációban lesznek érdekelték.

Maçães szerint Eurázsia felemelkedése és egy egységgé való integrálódása az új nagyhatalmak születésének köszönhető, akiknek az ambíciói messze túlmutatnak a határaikon. Kína növekvő hatalma pedig együtt jár Oroszország növekvő ambícióival és az Európai Unió hanyatlásával. A szerző azonban figyelmeztet, hogy később számolni kell egy negyedik feltörekvő hatalommal, Indiával, de nem szabad elfelejteni Japán szerepét, sőt Irán fontosságára is külön kitér. Egy kínai szakértőt idézve jellemzi az USA és Kína között lévő versenyt, amely vélemény úgy tartja, hogy az ukrainai konfliktus még tíz extra évet biztosított Kína számára arra, hogy felkészüljön a globális konfrontációra az Egyesült Államokkal, azzal, hogy újra kiéleződött az amerikai-orosz ellentét és így a többiről levette a hangsúlyt. Vajon ez az egyesítő áramlat merről-merre fog érkezni? Nyugatról keletre vagy netán fordítva? Eurázsia egy nagyobb verziója lesz az Európai Uniónak vagy az EU-n belül következnek be drámai változások olyan új univerzális értékek képében, amiket Oroszország és Kína is aktívan fejleszt és képvisel? Annyi bizonyos, hogy mind a három főszereplő fontos szerepet játszik az új világrend kialakításában.

A modern kereskedelmi és kulturális összeköttetés kialakulása Európa és Ázsia között azzal, hogy Afrika megkerülésével jött létre, nagyban segítette a pszichológiai kettéosztottság kialakulását a két kontinens között. Azonban ez a szerző szerint változni fog és nem csak az előbb említett nagyhatalmak felemelkedésének köszönhetően, hanem a globális felmelegedés következtében is. Ugyanis emiatt az Északi-sarkon olyan új, eddig jég alatt lévő útvonalak olvadhatnak ki, amelyek jobb tengeri összeköttetést biztosítanak Európának és Ázsiának.

Annyi bizonyos, hogy ez az átalakulási folyamat a világban, amelyet az „egésznek” tekinthetünk az csak a részek relációjában egész, és a részek csak akkor részek, ha az egész értelmében vizsgáljuk, tehát egy igen összetett folyamatról beszélhetünk. A globális politika tekintetében ezt úgy fordíthatjuk le, hogy ahogy mi látjuk az egészet, annak tükrében fogjuk fel a részeket.

Második rész – Az utazás

A könyv második részében az író megvizsgálja az új szuperkontinens néhány meghatározó és néhány kevésbé ismert országát/városát, amelyek közül párat a szerző meg is látogatott hat hónapos útja során. Maçães az ott élő helyi emberekkel beszélget és inkább belülről, az ő nézetükön, tapasztalataikon keresztül próbálja meg bemutatni az adott országot/várost és így bizonyítani be azt, hogy a világ jövője valóban az eurázsiai szuperkontinens megszületésében rejlik.

Első állomása Azerbajdzsán, ahol a helyi építész szerint Baku az egyetlen igazi eurázsiai város a világ-térképen és nem csak geopolitikailag, de építészetiileg is, ugyanis a városban keverednek az európai és ázsiai építészeti stílusok, ami kihatással volt és van a város kultúrájára és a szociális életére is. A szerző is eszerint vélekedik, szerinte Európa és Ázsia egy igazi paradoxon, két elkülönült világ egy közös földrészen, de Keletnek és Nyugatnak valahol találkoznia kell, már csak meg kell találni azt a pontot.

Következő állomásként a könyv egy nagyobb fejezeten keresztül foglalkozik Kínával. A kínai siker kulcsát Maçães annak is tulajdonítja, hogy Kínában az internethasználat már egy olyan új fejlett szintjére lépett, ahol a digitális és a fizikai világ szinte teljesen összekapcsolódott. Ez többek között annak is köszönhető, hogy a legtöbb kínai ember első számíthatéknai eszköze nem a laptop, hanem az okostelefon. A szerző szerint a kínaiak az internetet egy olyan eszköznek fogják fel, amelynek segítségével kapcsolatba kerülhetnek a világgal, és ami által akár változtatásokat is tudnak benne eszközölni. Ugyanis a legnagyobb innovációs fejlesztéseket az internettel kapcsolatban nem internetes cégek vitték véghez, hanem olyan kínai vállalatok, amelyek például ingatlanlallal foglalkoznak vagy banki-, illetve biztosításiszektorban tevékenykednek. Példának hozza a WeChat alkalmazást, amely egy sokrétű üzenetküldő alkalmazás, többek között fizethetünk, pénzt küldhetünk, parkolóhelyet kereshetünk, mozijegyet foglalhatunk és még rengeteg másra is használhatjuk a kommunikáció mellett. A szerző szerint visszatérni Európába Kína után, olyan mintha visszamennénk az időben, ahol még mindig készpénz van használatban. Ahogy ez korábban is említésre került a könyvben, az Európa és Ázsia közötti szakadás annak eredményeként jött létre, hogy Európa a fejlődés útjára lépett, Ázsia viszont a tradíciói rabja maradt, e tekintetben viszont ennek a megosztottságnak lassan vége szakad. Azonban jön a kérdés, hogy a Nyugat ezzel mit fog kezdeni?

Maçães leszögezi, hogy a változás folyamatban van, nincs ebben semmi meglepetés, ennek a változásnak pedig az egyik legfontosabb geopolitikai kezdeményezésének a Kína által 2013-ban bejelentett BRI projektet tartja. Ezt a kelet és nyugat összekötőjének tekinti, egy hídnak Európa felé. A BRI első fontos csomópontja Khorgas városa, ahol összekapcsolódik Kína Belső-Ázsiával és így Európával, ami gyors szállítást, infrastruktúrát, kereskedelmet, pénzügyeket és kulturális kapcsolatot foglal magában. A szerzőt teljesen lenyűgözte a khorgasi szárazkikötő, főleg hatalmasságával és azzal a tény-nyel, hogy úgy tudott sikereket elérni, hogy igen távol fekszik a tengerektől és óceánoktól. A várost egy tökéletes kiindulópontnak tekinti arra, hogy a szárazkikötő nyomán új iparvidékek és új városok emelkedjenek majd ki a kereskedelmi útvonal mentén, amivel talán újra megnyílhat az ősi Selyemút. Ezzel pedig megszűnhet az az elszigeteltség és az a megosztottság, amely Euráziát kettéosztja és nem lesz többé Európa az egyik oldalon, Ázsia pedig a másik oldalon, hanem végre egy kontinenssé olvadhat, vagyis Kína lehet az eurázsiai egység egyik fő megvalósítója.

A következő fejezetben a Nagy Ussuri-szigetre kalauzolja az olvasót Maçães, amely Kína és Oroszország között fekszik. A sziget megosztásáról 2004-ben történt megegyezés, ami 2008-ban valósult meg azzal, hogy Oroszország átadta Kínának a szigetnek az egyik felét. Azóta ez a sziget lett a szimbóluma annak, hogy hogyan oszlik meg az ázsiai régió a két nagy geopolitikai hatalom között. A nyugati szankciók következtében Oroszország jövőjét a kínai kapcsolatok megerősítésében látja. Az író fel is teszi a kérdést, hogy Oroszország ma vajon úgy definiálja-e magát, mint európai ország. Szerinte azonban az Európából Oroszország felé irányuló negativitás miatt az oroszok számára Kína jelentheti az egyetlen megoldást. Európában ugyanis már nincs vesztenivalójuk, Ázsiában viszont még igen.

A kis szigetnyi kitérő után haladunk Oroszország és az orosz identitás kérdésének tárgyalása felé. Különböző országrészek és városok végig járása és bemutatása után a történelmi és a kulturális különbségek tükrében arra a következtetésre jutott a szerző, hogy Oroszország nem tekinthető európai országnak. Minderre a legfőbb érve az, hogy Oroszország az egyetlen állam Európán kívül, amely mindig meg tudta őrizni szuverenitását és függetlenségét a nagy modern európai birodalmak alatt is. Oroszország mindig is Európa és Ázsia közötti szakadás középpontjában volt, éppen ezért nem csoda, hogy miért ennyire érdekelt az eurázsiai kérdés kapcsán.

A könyv a következőkben az „eurázsiai alagutat” mutatja be, ami alatt nem mást, mint Törökországot érti az író. Először történelmi szempontból vizsgálja, majd a jelenkori helyzetet is körüljárja, főként Recep Tayyip Erdogan török elnök külpolitikájára helyezve a hangsúlyt, amivel kapcsolatban Törökország kapcsolatát vizsgálja a NATO-val és Oroszországgal, valamint a szíriai és afganisztáni kérdéshez való hozzáállását.

Ezután érünk el Európába és az európai kérdés latolgatásához az eurázsiai koncepcióban, amelyet viszonylag kritikusan ítél meg Maçães. Szerinte az elmúlt évtizedek alatt az EU-s politikusok élték a megszokott mindennapjaikat nem igazán törődve a szerintük elmaradott Európán kívüli világgal. Majd hatalmas sokként érte őket a kívülről érkező változás szele, amelyre a saját rendszerük nem tud megfelelő választ adni. Az a rendszer, ami eddig automatikusan működött, most hirtelen felborult és kétségbeesetten kezdték el keresni a választ, de nem politikai szempontból, hanem inkább mérnöki szempontból, hogy újra működőképesse tegyék ezt a rendszert, azonban nem biztos, hogy ez lesz a megfelelő válasz erre az átalakulásra.

Végül a szerző három okot jelöl meg, hogy miért gondolja azt, hogy Európának az eurázsiai koncepciót kellene szem előtt tartania. Az első indoknak Oroszországot és Kínát hozza fel. Másodiknak pedig külpolitikai tényeket, amelyeket nem lehet kezelni és megoldani anélkül, hogy Európa és Ázsia össze ne kapcsolódna – példaként hozza Ukrajna kérdését, a menekültválságot, valamint az energia és a kereskedelem szempontjait. Harmadik oknak pedig a jövőben kialakuló nagy biztonsági fenyegetéseket tartja, amelyekről úgy véli, hogy csak eurázsiai kontextusban lesznek értelmezhetőek és kezelhetőek. Utolsóként még felhoz egy nyomós érvet arra, hogy Európának miért is érne meg az eurázsiai egység, ami pedig nem más, mint az Európában zajló széthúzó erők elleni küzdelem.

Epilógus

Az epilógust Trump amerikai elnöki ciklusával kezdi és hogy személye milyen hatással volt a nemzetközi kapcsolatok alakulására. Majd rátér a muszlim világ és Kína helyzetére a tekintetben, hogy milyen nehézségekkel állnak szemben a jövőt illetően, amit főként abban lát, hogy egy új civilizációs irányt vettek fel ezek a társadalmak, amelynek fő célja a modern tudományok elsajátítása, de nagy kérdés az, hogy ezt milyen úton fogják megvalósítani. Amerika és Európa szempontjából a jövőbeni kihívásokat más jellegűnek tartja. Először is a demokratikus rendszerekben minden nemzetközi erőegyensúlyban történt változás sokkal gyorsabban és mélyebbre hatóan érezteti magát. Másodszor a kialakuló új világrendben nincsenek konkrét centrumok, hanem az egyensúly a pólusok között alakul ki. A világrend átalakulására és egy új superhatalom emelkedésének jelének tekinti például a Brexit-et, valamint, hogy Donald Trump 2017-ben amerikai elnök lehetett egy cikluson keresztül. A szerző szerint ezek az események is azt szimbolizálják, hogy a globális erő Ázsiába tevődik át, ugyanis erre a régióra már egyre kevésbé tud befolyást és kontrollt gyakorolni a nyugati világ.

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

Az Eurázsia Szemle felhívja a tisztelt olvasók, leendő szerzők figyelmét, hogy szívesen fogad olyan tanulmányokat, amelyek multidiszciplináris megközelítésben Eurázsia egészét érintő és átfogó kérdésekkel foglalkoznak. A szerkesztőség az egyes rovatoknak megfelelően, Kína, Délkelet-Ázsia, az Iszlám világ, Oroszország, India és Dél-Ázsia témában várja a kéziratokat. A tanulmányok mellett konferenciabeszámolók és könyvismertetések közlésére is lehetőséget biztosítunk.

Az Eurázsia Szemle csak eredeti, máshol meg nem jelent tanulmányokat publikál, amelyek kettős vaklektorálást követően kerülnek közlésre.

Formai követelmények

A tanulmány hossza hozzávetőlegesen 6.000 szó

Szöveg

- MS Word formátum
- A4-es méretű papíron a baloldali, a jobb oldali, az alsó és a felső margó egyaránt 2,5 cm
- A használandó betűtípus: Times New Roman.
- Fejezetek: 13 pt, normál, szimpla sorköz, térköz: 6 pont a bekezdések után, sorkizárt igazítás.
- Alfejezetek: 12 pt, normál, szimpla sorköz, térköz: 6 pont a bekezdések után, sorkizárt igazítás.
- A fejezetek és alfejezetek számozása decimális rendszerben történik. (1. fejezet, 1.1. alfejezet, 1.1.1. al-alfejezet stb.)
- Szöveg: 11 pt, normál, szimpla sorköz, térköz: 6 pont a bekezdések után, sorkizárt igazítás.

Táblázatok, ábrák, térképek

- Minden táblázatot, ábrát és térképet szerkeszthető formában (excel, word) kell elhelyezni a tanulmányban.
- Kép formában pl. (jpg-ben küldött) táblázatot, ábrát, és térképet nem tudunk elfogadni.
- Táblázatok és ábrák formai követelménye:
 - Cím: Times New Roman, 11 pt, normál (a cím a táblázat felett)
 - Forrás: Times New Roman, 11 pt, normál (a forrás a táblázat alatt)

Kivonat

- A tanulmányoknak kivonatot (absztraktot) kell tartalmazniuk: legalább 150, legfeljebb 300 szó terjedelemben mind magyarul és angolul.
- Az absztrakt alatt 4-5 kulcsszó megadása kötelező magyarul és angol.
- Teljes nevet, titulust és intézményi affiliációt kérjük megadni.

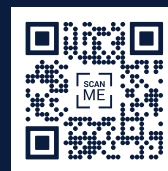
Hivatkozások

- A hivatkozásokat az APA formátumnak megfelelően kérjük elkészíteni. Részletesebben lásd: <https://libguides.library.usyd.edu.au/c.php?g=508212&p=3476096>
- Jegyzetek szerepeltetése a tanulmány végén végjegyzet formájában történhet.
- A tanulmány végén szerepeljen egy bibliográfiai jegyzék, ABC sorrendben.

Az Eurázsia Szemle legfőbb célja egy olyan nemzetközileg elismert tudományos fórum létrehozása és megteremtése, amely multidiszciplináris megközelítésben a szűkebb régiók helyett Eurázsia egészét érintő és átfogó kérdésekkel foglalkozik. Céljaink szerint lehetőséget és keretet kívánunk biztosítani a különböző tudományágak képviselői között kibontakozó szakmai diskurzusra, az eltérő nézőpontok ütköztetésére, találkozására, továbbá mindazon trendek, kihívások és lehetőségek elemző bemutatására, amelyekkel a 21. század Euráziája és a nemzetközi rendszer szembenéz.

[www.eurasiacenter.hu/
eurazsia-szemle](http://www.eurasiacenter.hu/eurazsia-szemle)

[www.facebook.com/
eurazsiakozpont](https://www.facebook.com/eurazsiakozpont)